

Szél Bernadett

A párkapcsolati összetartást segítő minták elemzése

Szociológiai és Társadalompolitikai Intézet

Témavezető:

Tardos Róbert (MTA-ELTE Kommunikációelméleti
Kutatócsoport, Budapest)

©Szél Bernadett

Budapesti CORVINUS Egyetem
Szociológia Doktori Iskola

A párkapcsolati összetartást segítő minták elemzése

Ph. D. értekezés

Szél Bernadett

Budapest, 2010

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	11
1.1 Problémafelvetés és kutatási cél.....	11
1.2 A családi állapot, a válás és a gyermekvállalás összefüggései a demográfiai mutatók tükrében.....	14
2. Elméleti háttér és korábbi kutatások eredményei.....	23
2.1 A kapcsolati kohézió értelmezési kerete és jellegzetességei. A válás szociológiai szempontú értelmezése	23
2.2 A kohézió problematikája a családon belüli munkamegosztás aspektusából ..	31
2.3 A kohézió problematikája a felek társadalmi kapcsolatainak szemszögéből...	36
2.4 A normatív elvárások és a kommunikáció szerepének növekedése a kohézió fenntartásában	38
3. Az empirikus kutatás metodológiai megközelítése.....	41
3.1 Az alkalmazott módszerek és az ellenőrizendő hipotézisek bemutatása.....	41
3.1.1 A kvantitatív kutatáshoz kapcsolódó megfontolások.....	41
3.1.2 Az útmodell megközelítése és tartalma	43
3.1.3 A kvalitatív kutatáshoz kapcsolódó megfontolások	44
3.1.4 Az ellenőrizendő hipotézisek köre.....	46
3.2 A felhasznált adatbázisok bemutatása	48
3.2.1 Életünk fordulópontjai, 2002. és 2005. évi hullám.....	48
3.2.2 European Social Survey, 2004.....	48
4. Empirikus eredmények.....	50
4.1 Min alapul a hosszabb távon is mindkét fél boldogságára szolgáló kapcsolat? Korábbi empirikus kutatások tapasztalatai.....	50
4.2: A családok összetartásának vizsgálata a háztartási munka megosztása, a párok kommunikációs kultúrája és a családok közti segítségnyújtás szerint	52
4.2.1 A minta bemutatása a családi állapot szempontjából.....	52
4.2.2 A párok összetartásának vizsgálata a szabad felhasználású idő megosztása szempontjából	53
4.2.3 Kommunikáció és vitakultúra a partnerkapcsolatban	66
4.2.4 A családok közötti transzferek.....	78

4.3 A párkapcsolati összetartás előfeltételeinek vizsgálata LISREL-moddal.....	87
4.3.1 A minta és a változókészlet bemutatása.....	87
4.3.2 A modell eredményeinek értékelése	92
4.3.3 Következtetések	98
4.4 A családi életciklus-váltáshoz kapcsolódó kohézió vizsgálata	
mélyinterjúkkal	99
4.4.1 A párkapcsolat formájának vizsgálata	99
4.4.2 Az első gyermek megszületésének a párkapcsolatra gyakorolt hatása ...	101
4.4.3 A nők jövedelemszerző munkavégzése és önképzése	
gyermekgondozás mellett	104
4.4.4 A férfiak gyedre menésének kérdése	107
4.4.5 A társas kapcsolatok átértékelődése és az ismerősi,	
baráti közösségek átalakulása a gyermek megszületését követően	110
4.4.6 A jövővel kapcsolatos szorongások	112
5. A családok összetartásának alapkérdései. Következtetések.....	114
Hivatkozások.....	121
Függelék I.: A 4.1 fejezethez kapcsolódó legfontosabb táblázatok	126
Függelék II.: Az „Életünk fordulópontjai” kutatás felhasznált kérdésblokkjai	129
FII.1: Az első hullám felhasznált kérdésblokkjai.....	129
FII.2: A második hullám felhasznált kérdésblokkjai	138
Függelék III.: A 4.2.2 fejezethez kapcsolódó legfontosabb táblázatok és ábrák	142
Függelék IV.: A LISREL modellhez kapcsolódó legfontosabb táblázatok	159
FIV.1: A modell felépítéséhez a European Social Survey	
2004. évi hullámából felhasznált kérdésblokkok	159
FIV.2: A LISREL modellhez kapcsolódó legfontosabb	
számolási eredmények	169
Függelék V.: A mélyinterjúk vezérfonala.....	171

Ábrajegyzék

1. ábra: Az elemzés keretei, sémája	13
2. ábra: A házasságok és a válások számának alakulása Magyarországon, %	17
3. ábra: A nyers házassodási arányszám alakulása, 1970 és 2006/2007, %	19
4. ábra: A nyers válási arányszám alakulása, 1970 és 1970-2005/2007 között bekövetkező változás, %	19
5. ábra: Élveszületések az anya családi állapota szerint, ezer fő	20
6. ábra: A teljes termékenységi arányszám alakulása, %	21
7. ábra: A teljes termékenységi arányszám alakulása Európában (1950-2050, 2009-től előrejelzés)	22
8. ábra: Mennyire fontos a jó házassághoz..., PROXSCAL-model	11
9. ábra: Háztartási munkák elvégzése, MDS-modell	54
10. ábra: Háztartási munkák elvégzése, klaszterelemzés	57
11. ábra: Háztartási munkák elvégzése, klaszterelemzés, nők	58
12. ábra: Háztartások közötti transzferek megoszlása, klaszterelemzés	79
13. ábra: A változóblokkok között feltételezett kölcsönhatásrendszer	91
14. ábra: A látens változók számszerűsített kapcsolatrendszere	94
15. ábra: A változóblokkok közötti kölcsönhatásrendszer (látens és megfigyelési szint)	98
FIII.1. ábra: Tipikus foglalkozású megkérdezettek háztartáson belüli munkamegosztása	156
FIII.2. ábra: Atipikus foglalkozású megkérdezettek háztartáson belüli munkamegosztása	157
FIII.3. ábra: Rokkantnyugdíjas megkérdezettek háztartáson belüli munkamegosztása	157
FIII.4. ábra: Munkanélküli megkérdezettek háztartáson belüli munkamegosztása	158

Táblajegyzék

1. táblázat: Fontosabb népmozgalmi események	15
2. táblázat: A 15 éves és idősebb népesség családi állapot szerint, %	15
3. táblázat: Az élettársi kapcsolatban élők a megfelelő korú nőtlenek és hajadonok arányában, %	16
4. táblázat: Felhasznált adatbázisok és alkalmazott módszerek, hipotéziscsoportok szerinti bontásban	49
5. táblázat: Háztartási munkák elvégzése, klaszterelemzés	55
6. táblázat: Háztartási munkák elvégzése, klaszterelemzés, nők	57
7. táblázat: A vitatkozás oka, klaszterelemzés	68
8. táblázat: Elmagányosodás, klaszterelemzés	70
9. táblázat: Háztartások közötti transzferek megoszlása, klaszterelemzés	79
10. táblázat: A gyermeknevelésben kapott támogatások lehetséges forrásai, faktorelemzés	82
11. táblázat: A gyermeknevelésben kapott támogatások lehetséges forrásai, klaszterelemzés	83
12. táblázat: A látens szint kapcsolódásai	94
13. táblázat: Útegyütthetők	97
14. táblázat: A hipotézis-vizsgálat eredményei	114

Függelék I.

FI.1.táblázat: A megkérdezettek családi állapota, 2001	126
FI.2. táblázat: A megkérdezettek élettársi kapcsolatai, 2001	126
FI.3. táblázat: A házások, élettársi kapcsolatban élők, illetve elváltak arányának változása a panelvizsgálat két hulláma között, keresztábra-elemzés	127
FI.4. táblázat: A házások, élettársi kapcsolatban élők, illetve elváltak arányának változása a panelvizsgálat két hulláma között, iskolai végzettség szerint, keresztábra-elemzés	128

Függelék III.

FIII.1. táblázat: Háztartási munkák elvégzése és a szabadidő eltöltése miatti vitatkozás, keresztábla-elemzés, nők	142
FIII.2. táblázat: A háztartási munkák megosztása és az ezzel kapcsolatos vitatkozás gyakorisága, keresztábla-elemzés, nők	142
FIII.3. táblázat: A háztartási munkák megosztása és a háztartás vezetésével kapcsolatos attitűd, keresztábla-elemzés, nők	143
FIII.4. táblázat: Háztartási munkák elvégzése és a párkapcsolattal való elégedettség, keresztábla-elemzés, nők	143
FIII.5. táblázat: Háztartási munkák elvégzése és a válások összefüggése, keresztábla-elemzés, nők	144
FIII.6. táblázat: Háztartási munkák elvégzése és a legmagasabb befejezett iskolai végzettség összefüggése, keresztábla-elemzés, nők	144
FIII.7. A konfliktusok rendezése végül elvált és sértetlen kötelékben élő házaspárok esetében, keresztábla-elemzés	145
FIII.8. táblázat: A gyermekek jelenléte és a vitakultúra összefüggése, keresztábla-elemzés	146
FIII.9. táblázat: A gyermekek jelenléte és a vitakultúra összefüggése, 2., keresztábla-elemzés	147
FIII.10. táblázat: A vitakultúra fejlettsége és az ideálisnak tartott gyermekszám kapcsolata, keresztábla-elemzés	147
FIII.11. táblázat: A válás gondolata és a válás, keresztábla-elemzés	148
FIII.12. táblázat: Elmagányosodás és a válás gondolata, keresztábla-elemzés	148
FIII.13. táblázat: Elmagányosodás és válás, keresztábla-elemzés	149
FIII.14. táblázat: Vallásosság és válás, keresztábla-elemzés	149
FIII.15. táblázat: Vallásosság és váláson való gondolkodás, keresztábla-elemzés	150
FIII.16. táblázat: A kapott támogatások és a válás gondolatának felmerülése, keresztábla-elemzés	150
FIII.17. táblázat: A kapott támogatások és a legmagasabb befejezett iskolai végzettség összefüggése, keresztábla-elemzés	151
FIII.18. táblázat: A kapott támogatások és a válás, keresztábla-elemzés	152
FIII.19. táblázat: A legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a házasságkötés, keresztábla-elemzés	152

FIII.20. táblázat: A legmagasabb iskolai végzettség és a válás, keresztábla-elemzés	153
FIII.21. táblázat: A legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a háztartásban élő eltartott gyermekek száma a fertilis korú válaszadók körében, keresztábla-elemzés	153
FIII.22. táblázat: A legmagasabb iskolai végzettség és további gyermek kívánása a fertilis korú gyermektelen nők körében, keresztábla-elemzés	154
FIII.23. táblázat: A legmagasabb iskolai végzettség és további gyermek kívánása a fertilis korú kétgyermekes nők körében, keresztábla-elemzés	154
FIII.24. táblázat: A gyermeknevelésben kapott támogatások és a válás összefüggése, keresztábla-elemzés, házas nők	155
FIII.25. táblázat: Gyermekvállalás és válás, keresztábla-elemzés	155
FIII.26. táblázat: Gyermekkel kapcsolatos kapott támogatások és párkapcsolati elégedettség, keresztábla-elemzés	156

Függelék IV.2

FIV.2.1. táblázat: Squared multiple correlations	169
FIV.2.2. táblázat: LV weight matrix (Főkomponenssúlyok)	169
FIV.2.3. táblázat: Reduced Path coefficients (Teljes hatás mérése)	170

1. Bevezetés

Jelen elemzés a modernizáció egyes megnyilvánulásainak a családok belső összetartására, kohéziójára vonatkozó következményeit vizsgálja. A kutatásban a felek összetartozásának érzését a háztartáson belüli munkamegosztással, a köztük megvalósuló kommunikációs kultúrával, illetve extramaritális transzfereik jellegzetességeivel ragadjuk meg, miközben külön hangsúlyt fektetünk a gyermekvállalást követő életciklusban megfigyelhető jellegzetességekre. A kohézió erősségét a válások gyakoriságával, illetve a fertilitás mértékével mérjük. Kutatásunk kitér a sikeres párkapcsolat előfeltételeinek elemzésére, ennek keretében a személyes boldogság és elégedettség érzését befolyásoló tényezőkre, illetve a válást megelőző „gyenge jelek” azonosítására is. Az alábbi, bevezető fejezet a kutatási cél elméleti és operatív megközelítésén túlmutatóan a házassodással, a válással és a fertilitással kapcsolatos demográfiai kitekintést tartalmaz. A kutatás fókuszának és keretrendszerének bemutatásán kívül így a releváns makrotársadalmi szintű tények ismertetésére is sor kerül, amely jelen kutatás relevanciájának alátámasztására is szolgál.

1.1 Problémafelvetés és kutatási cél

Az összetartó család, vagyis az a társadalmi képződmény, amely mikroszinten stabilizálódva tagjainak jelentős materiális és pszichés támogatást képes nyújtani, egy jól működő társadalom alapvető fontosságú láncszeme. Hazánkban Cseh-Szombathy László kutatásai szerint a 20. század utolsó harmadában kezdődtek meg azok a változások, amelyek a mai napig hatással vannak a heteroszexuális kapcsolatokra. (Cseh-Szombathy, 1985) Jelentős eseménynek tartja a házasságon kívüli nemi élet társadalmi elfogadását: nem az extramaritális kapcsolatokét, hanem sokkal inkább a házasságot helyettesítő párkapcsolati elköteleződéseket. Más kutatások szerint az is láthatóvá vált, hogy a modernizáció során megváltozott életfeltételek egyaránt mentesítik, könnyítik, illetve megterhelik a családok életét. (Somlai, 1986)

A klasszikus szociológia a családnak mint intézménynek öt fő funkciót tulajdonít: a termelést, a fogyasztást, a reprodukciót, a felnőttek pszichés védelmét és a gyermekek szocializációját (Andorka, 2006). E funkciók súlya azonban korántsem azonos vagy állandó, változása térben és időben egyfajta dinamikát mutat. A modern családban, fejlett társadalmakban a termelés nagy része és a fogyasztás bizonyos része családon kívül történik, az iskolarendszer pedig átvállalta a gyermekek szocializációjának egy részét. Berger és Berger, Lasch, illetve Giddens nyomán ugyanakkor látható, hogy a modern társadalmi viszonyok között a felnőttek pszichés védelme egyre fontosabb funkcióvá válik, maga a család pedig „menedékké egy szívtelen világban” (idézi Andorka, 2006). A modernitás másik fontos változása a családszerkezet átalakulásának kezdete volt: az együtt élő családtagok száma csökkent, az egymással intenzív kapcsolatot tartó rokoni kör szűkült, és az egyedülállók aránya növekvő tendenciát mutat (Utasi, 2004).

A család funkcionális komplexitása és strukturális rugalmassága jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy civilizációnk egyik legjelentősebb túlélő intézményévé váljon. Az elmúlt évtizedben mindazonáltal megszorodtak azok a hangok (kutatók, publicisztika, de a köznapi beszélgetések formájában egyaránt), amelyek a család és a párkapcsolatok válságáról beszélnek. Az aggodalmak egy része a csökkenő gyermekvállalási tendenciákat emeli ki és hozza összefüggésbe a család mint intézmény válságával, mások a népesség körében megfigyelhető növekvő depressziós szindrómák okaként – többek között, de főleg – az emberek elmagányosodását, az erős kötelékek felbomlását jelölik meg.

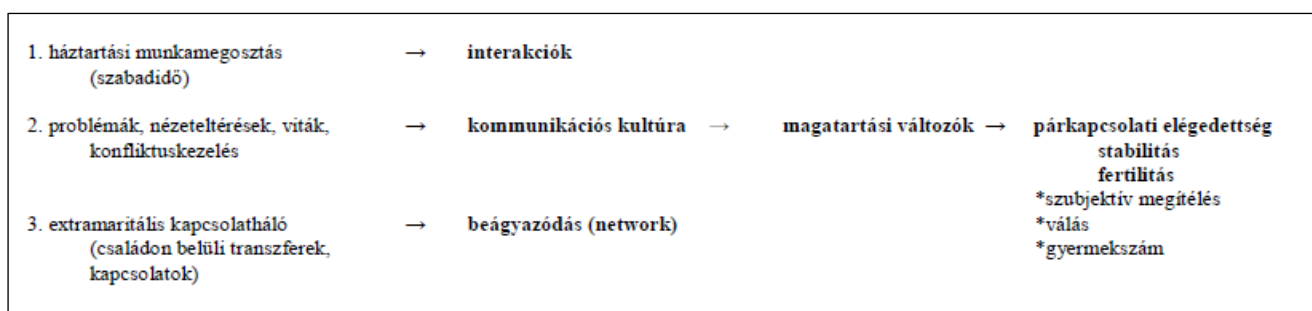
A tartós párkapcsolat kialakításának és a családalapítás intézményének makrotársadalmi környezetbe ágyazott vizsgálata azt valószínűsíti, hogy társadalmunk a hosszú távra szóló elköteleződések nehezebben vállalja, aki pedig mégis, a válási arányszámok alapján jóval kisebb eséllyel ünnepli meg házastársával az aranylakodalmat, mint akár két generációval korábban. Szintén fontos attribútum, hogy a megmaradó házasságok mennyiben szolgálnak mindkét fél, illetve szűkebb és tágabb családjuk megelégedésére, a konkrét intézmény mennyiben képes kielégíteni tagjainak elvárásait.

Az összetartó család mikroszinten stabilizálódva mind anyagi, mind lelki természetű transzferek cseréje révén (pl. háztartások közötti étel-miszer-transzferek, idősek ápolása, gyermekek gondos nevelése) egyrészt – humán és civilizációs örökségünk részeként – emberséges hozzáállásunk fontos indikátora, másrészt

komoly terheket képes levenni a szociális ellátórendszerekről. Társadalmi szempontból tehát igen aktuális és releváns kérdés, hogy jelenleg milyen állapotban vannak a magyar családok: a családtagok mennyire érzik összetartozónak magukat, és mennyiben támogatják egymást rászorultság esetén vagy egy magasabb életminőség elérése érdekében.

Kutatásunkban tehát a kortárs magyar családi élet jellegzetességeit vizsgáljuk, különös tekintettel a családi kohézió, vagyis az elkötelezettség és az összetartás aspektusából. Ehelyütt alapvetően azt mérjük, hogy a családon belüli munkamegosztás, a kommunikáció sajátosságai, illetve a családok közti segítségnyújtás jellegzetességei mennyiben védik vagy bomlasztják a családot. A védelmi hatást nem csupán az elmaradt válással mérjük, hanem egyrészt a gyermekvállalási kedvvel, illetve a házasság minőségének szubjektív megítélése által; a bomlasztó hatást pedig a válás gondolati-kommunikációs felmerülésével, illetve a tényleges válással (a kvázi-válást ehelyütt nincs módunkban vizsgálni). (1. ábra)

1. ábra: Az elemzés keretei, sémája

A családokat azonban nem társadalmi hálójukból kiragadva kíséreljük meg elemezni, hanem figyelembe vesszük a származási család, a rokonság, illetve a közeli ismerősök és barátok hozzáállásának a párkapcsolatra gyakorolt befolyását. E témában Elisabeth Bott kutatási eredményeiből indulunk ki. Jelen elemzés relevanciáját adja, hogy más családon belüli atmoszférát eredményez, ha a rokonok segítségével kevesebb erőforrást kell fogyasztásra fordítani (például a hazánkban gyakorinak minősülő családok közötti transzferek, élelmiszerek és ingóságok ajándékozása révén), mint ha a párnak külső támogatás igénybe vétele nélkül kell kigazdálkodnia szükségleteit. Hasonló a helyzet például a nagyszülőknek a gyermekek gondozásában nyújtott segítségével; a felszabadult időt a házaspár saját belátása szerint hasznosíthatja. Kérdéses ugyanakkor, hogy valóban az lesz-e az

összetartóbb, a nehézségeket együtt megoldani képes kisközösség, amely messzemenőig számíthat külső erők támogatására, vagy az, amely a problémákhoz hozzászokva, kitartást és élelmességet tanulva átküzd magát a nehézségeken? E kérdés megválaszolásához elengedhetetlen a származási család, illetve a baráti kör hatásának feltérképezése, ily módon munkánkban a hálózatelméleti megközelítés is szerepet kap.

A kutatásban változatos látens változós modellezést, útelemzést, és a kvalitatív kutatás eszköztárából mélyinterjút is használunk. Az egyes módszerválasztások indoklását a metodológia fejezet tartalmazza (3.1 fejezet).

Célunk az, hogy – adott kereteken belül dolgozva – feltérképezzük a magyar családok kohézióját befolyásoló tényezőket, valamint olyan munkamegosztásbeli és kommunikációs mintákat tudjak feltárni, amelyek ismeretében a családok nagyobb eséllyel tudják sértetlenségüket megőrizni.

1.2 A családi állapot, a válás és a gyermekvállalás összefüggései a demográfiai mutatók tükrében

Kutatásunk témájának alapvető kerete tehát a családi állapot, ehhez kapcsolódóan a válások, illetve a gyermekvállalás összefüggésrendszerének bemutatása. Alábbi alfejezet a tematikusan kapcsolódó fő hazai tendenciákat mutatja be, az uniós viszonyokra való kitékintéssel.

„2010. január 1-jén az ország népességének lélekszáma 10 millió 13 ezer fő volt, 18 ezerrel kevesebb, mint egy évvel korábban. A népességszámot meghatározó népmozgalmi folyamatok közül csökkent a születések, kismértékben emelkedett a halálozások száma, a nemzetközi vándorlás pozitív egyenlege pedig alig maradt el az egy évvel korábbtól. (...) A születések és halálozások egyenlegeként 2009-ben 33 900 fő volt a népesség természetes fogyása, ez csaknem 10 százalékkal magasabb a 2008. évinél.” (1. táblázat) (Statisztikai Tükör, 2010)

1. táblázat: Fontosabb népmozgalmi események

Népmozgalmi esemény	1990	2008	2009 ⁺	2009 ⁺ /2008 2008 = 100,0
Élveszületés	125 679	99 149	96 450	97,3
Halálozás	145 660	130 027	130 350	100,2
Csecsemőhalálozás	1 863	553	495	89,5
Házasságkötés	66 405	40 105	36 750	91,6
Válás	24 888	25 155	23 800	94,6
Terhességmegszakítás	90 394	44 089	43 200	98,0
Természetes fogyás	-19 981	-30 878	-33 900	109,8
Tényleges fogyás	-1 670	-14 426	-18 000	124,8
+) Előzetes, részben becült adatok.				

Forrás: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/nepmozg/nepmoz09.pdf>

1.2.1 A családi állapot vizsgálata Magyarországon

A házasságra és a házasság megszűnésére jellemző tendenciák

A 2. táblázat 1980-tól 2010-ig mutatja a 15 éves és ennél idősebb lakosság családi állapot szerinti megoszlását Magyarországon. (2. táblázat) Látható, hogy a vizsgált időszakban a házasságkötések száma folyamatosan csökkent, és a válások száma emelkedett.

2. táblázat: A 15 éves és idősebb népesség családi állapot szerint, %

Családi állapot	1980	1990	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Nőtlen, hajadon	17,7	20,3	27,1	27,8	28,2	28,8	29,4	30	30,5	31,1	31,7	32,3
Házas	67,4	61,2	52,4	51,6	50,9	50,1	49,4	48,7	48	47,2	46,5	45,8
Özvegy	10,2	11,2	11,6	11,6	11,6	11,6	11,5	11,5	11,4	11,4	11,3	11,3
Elvált	4,7	7,4	8,8	9	9,3	9,5	9,7	9,9	10,1	10,3	10,5	10,7
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Adatok forrása: http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wdsd002a.html

Eközben növekedett az egyedülállók (nőtlenek és hajadonok) száma is. Az élettársi kapcsolatok térnyerését bizonyítja, hogy a házassági típusú párkapcsolati formában élők közül 1970-ben 2.4%, 1990-ben 5.1%, 2001-ben 11.3%, 2005-ben pedig 14.7% élt élettársi kapcsolatban (Mikrocenzus, 2005). Az élettársi kapcsolatban élők számát a megfelelő korú nőtlen és hajadon lakossághoz viszonyítva is azt látjuk, hogy a vizsgált időszakban (1984 – 2002) e párkapcsolati forma erőteljesen terjedt, különösen a 25 és 39 év közötti korosztályban. Az adatok szerint jellemzően legkevésbé a 25 év alattiak választják ezt a párkapcsolati formát; ezt követően a férfiaknál 34, a nők esetében 29 éves korig emelkedik a gyakoriság, majd a tendencia csökkenésbe fordul. (Társadalmi helyzetkép 2003) (3. táblázat)

3. táblázat:

Az élettársi kapcsolatban élők a megfelelő korú nőtlenek és hajadonok arányában, %

Korcsoport, éves	1984	1990	2002
Férfi			
20-24	2,1	3,3	12,1
25-29	4,3	8,7	24,3
30-34	7,4	12,9	29,9
35-39	9,7	11,1	28,9
40-44	11,1	11,1	24,8
45-49	9,8	12,3	18,3
Nő			
20-24	5,2	6,5	17,4
25-29	7,3	14,0	35,0
30-34	8,5	14,4	31,9
35-39	7,3	14,0	30,5
40-44	7,1	9,7	29,4
45-49	9,3	7,5	21,8

Forrás: Társadalmi helyzetkép 2003

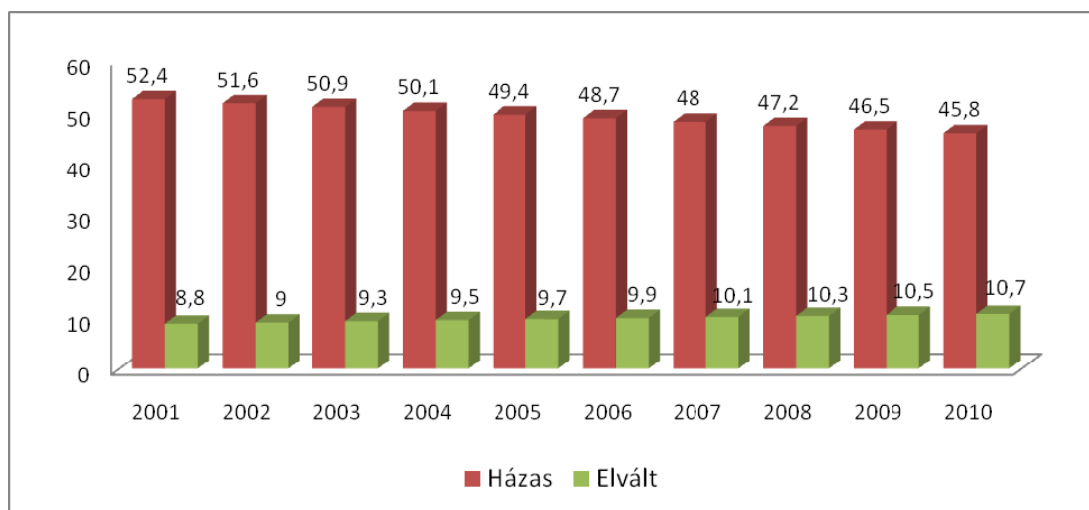
Adatok: Népszámlálás, 1990; Mikrocenzus, 1984; „Életünk fordulópontjai”, 2002

Fontos megjegyezni, hogy a házasságkötés alternatívájaként a párkapcsolatban élők már nem csupán az élettársi kapcsolatot, hanem 2009. július 1-től a bejegyzett élettársi kapcsolatot is választhatják. A rendelkezésre álló adatok alapján a 2009. második felével zárult időszakban 66 bejegyzett élettársi kapcsolatot létesítettek, ezek azonban azonos neműek között kötöttek.

A házasságkötések tekintetében az adatok azt mutatják, hogy a házasságkötések száma az ezredforduló után alacsony szinten ingadozott, de 2006-tal kezdődően a mutató értéke jelentősen visszaesett. A 2009-es adat – az első világháborútól eltekintve – 130 éves történelmi szinten is mélypontnak számított, és a 2010. január 1-i adatok a házasságkötések számának további csökkenését jelzik.

A válások számának alakulását nem a megfelelő életkorú lakossághoz, hanem a csökkenő mértékű házassági kedvhez, vagy a házasságban élők arányához viszonyítva tudjuk a legszemléletesebben értelmezni. A 2. ábra a házasságok és a válások számának százalékos alakulását mutatja be a 2001 és 2010 közötti időszakban. (2. ábra) Az elemzés így kimutatja, hogy egyre kevesebb házasságból egyre többen válnak el bírósági úton.

2. ábra: A házasságok és a válások számának alakulása Magyarországon, %

Adatok forrása: http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wdsd002a.html

Fontos észrevétel, hogy több házasság szűnik meg válás és özvegyülés révén, mint amennyi új frigy kötöttek. Ebből számítható ki az a kedvezőtlen arány, amely szerint napjainkra 100 házasságkötésre 197 válás jut: 2009-ben tehát csaknem kétszer annyi válást mondtak ki a bíróságokon, mint amennyi házasságot

anyakönyvvezetőnél regisztráltak. Időben is kedvezőtlen tendenciát mutat ez az indikátor, mivel 1990-ben értéke még csak 135 volt.

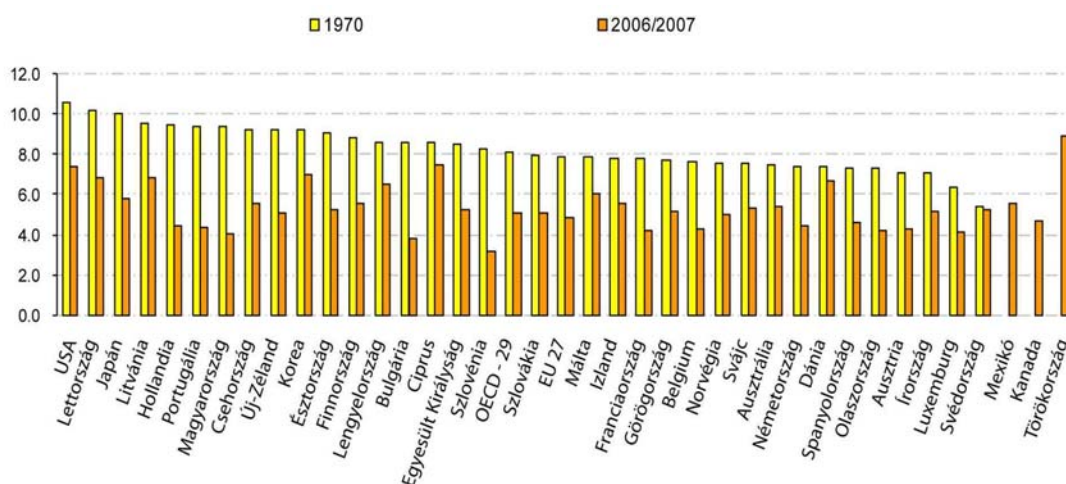
Megfigyelhető, hogy ugyan a 20 és 34 év közöttiek körében válnak el a leggyakrabban, de a válások egészét tekintve eltolódás figyelhető meg az idősebb korosztályok irányába. Ez részben magyarázható a házasságkötések későbbre tolódásával, de arra is figyelmeztet, hogy a hosszabb ideje fennálló házasságok bomlékonyabbá váltak.

Eközben az első házasságkötés időpontja az életív során korban is kitolódik: a házasulók életkora az ezredfordulás adatahoz viszonyítva 2010-re átlagosan több, mint három évvel magasabb lett. A nők leggyakrabban a húszas éveik végén, a férfiak pedig a harmincas életévek első felében kötnek először házasságot. Az adatok alapján arra is következtethetünk, hogy a húszas életévek során elmaradó házasságkötést később is egyre kisebb arányban pótolják; a házasságkötés időbeli halasztásán kívül így feltehetően a házasság intézményével kapcsolatos megváltozott attitűd is nyomon érhető.

Uniók tendenciák

A házasságkötések számának csökkenése az uniós átlag szintjén is megfigyelhető. A 3. ábra a nyers házasságkötési arányszámnak az OECD-országokban, illetve az EU-tagállamokban 1970 óta megfigyelhető csökkenését mutatja be. Jelentős visszaesést látunk például Hollandiában, és enyhébbet – a már 70-es években is kisebb házassodási kedvvel rendelkező – Dániában és Svédországban. (3. ábra)

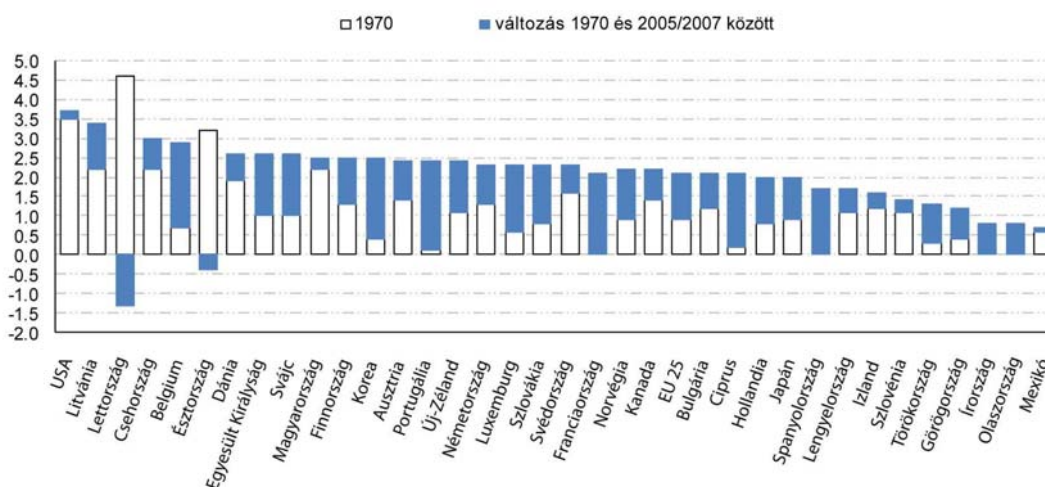
3. ábra: A nyers házassodási arányszám alakulása, 1970 és 2006/2007, %

Forrás: <http://www.oecd.org/dataoecd/4/19/40321815.pdf>

A 4. ábra az 1970 és 2006/2007 közötti időszakra vonatkozóan a válások számának emelkedéséről tanúskodik szinte az összes vizsgált OECD és EU-tagállamban. (4. ábra) Észtországban és Lettországban láthatunk ezzel ellentétes tendenciát, itt azonban a nyers válási arányszám már 1970-ben is kiugróan magas volt. Mindazonáltal úgy tűnik, hogy a válások számának emelkedése nem járt a házasságok időtartamának csökkenésével: az OECD-átlag az elmúlt 25 év során e tekintetben 12 év körül mozgott. Ennél alacsonyabb, 10 év alatti értéket Ausztriában és az Egyesült Államokban mértek.

**4. ábra: A nyers válási arányszám alakulása,
1970 és 1970-2005/2007 között bekövetkező változás, %**

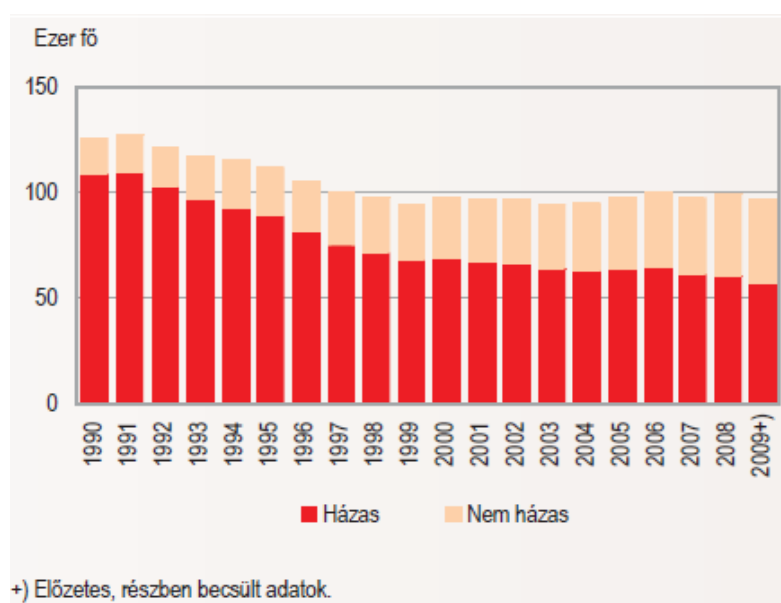

Forrás: <http://www.oecd.org/dataoecd/4/19/40321815.pdf>

1.2.2 A gyermekvállalási hajlandóság alakulása

Magyarországon a nyolcvanas évektől megfigyelhető, a kilencvenes évektől pedig meghatározónak nevezhető az addig normatívan beágyazott párkapcsolati szokások átalakulása. Ennek keretében fontos változás a családi életforma jelentőségének átértékelődése, a házasságon kívüli együttélési formák és a házasságon kívüli gyermekvállalás terjedése és legitimé válása, a párkapcsolatok stabilitásának általános csökkenése, illetve a nők iskolában eltöltött idejének elhúzódása. A fertilitás tekintetében különös jelentősége van e folyamatnak, mivel a házas nők termékenysége több mint kétszerese a nem házasokénak (5. ábra); az elhúzódó iskolai évek, illetve az ennek nyomán később bekövetkező munkapiaci szerepvállalás pedig szintén arra ösztönzi a nőket, hogy halasszák a gyermekvállalás időpontját.

5. ábra: Élveszületések az anya családi állapota szerint, ezer fő

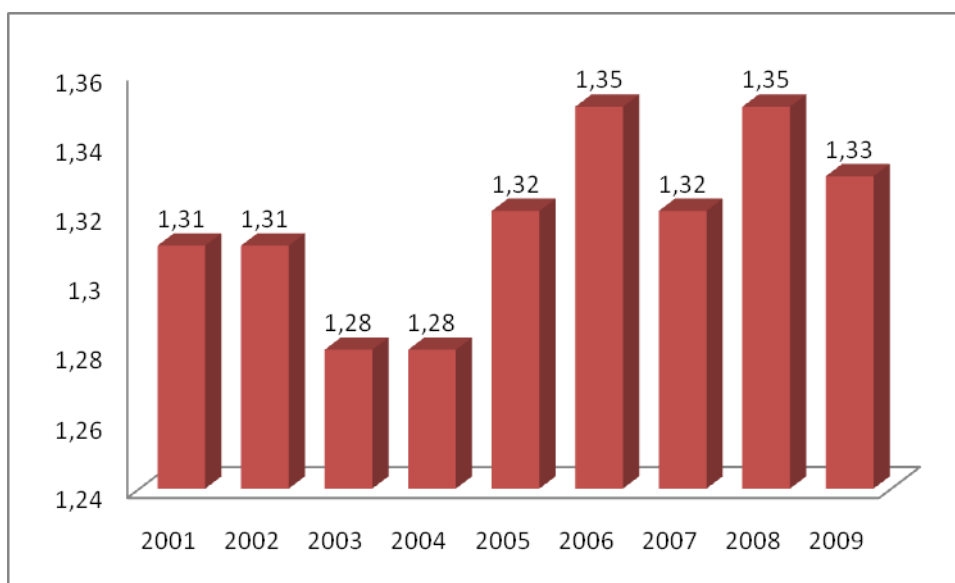
Forrás: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/nepmozg/nepmoz09.pdf>

Az előbbiekkal említettekkel is összefüggésben Magyarországon a születések száma először 1998-ban esett a lélektani határnak számító százezres szint alá; ezt a küszöböt azóta sem sikerült újra elérni. Az ezredforduló után tapasztalt 2003-as mélypontot követően lassan javult a helyzet; a 2007-es megtorpanást követően 2008-

ban a tendencia ismét javulni kezdett. A 2009-es adatok mégis azt mutatják, hogy az előző évihez képest 2,7 százalékkal alacsonyabb a születésszám, amely egyben a 2004 óta mért legkisebb érték.

A teljes termékenységi arányszámot 2001 és 2009 között bemutató 6. ábra is e folyamatot demonstrálja. (6. ábra) A 2004-ig tartó lejtmenetet követően némi ingadozást követően az átlagos gyermekszám 2009-ben 1,33; ez azt jelenti, hogy száz nő az élete folyamán 133 gyermeket hozna világra, amely messze elmarad a népesség középtávú fennmaradásához szükségesnek tartott 2,1-es szinttől.

6. ábra: A teljes termékenységi arányszám alakulása, %

Forrás: http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnt001a.html

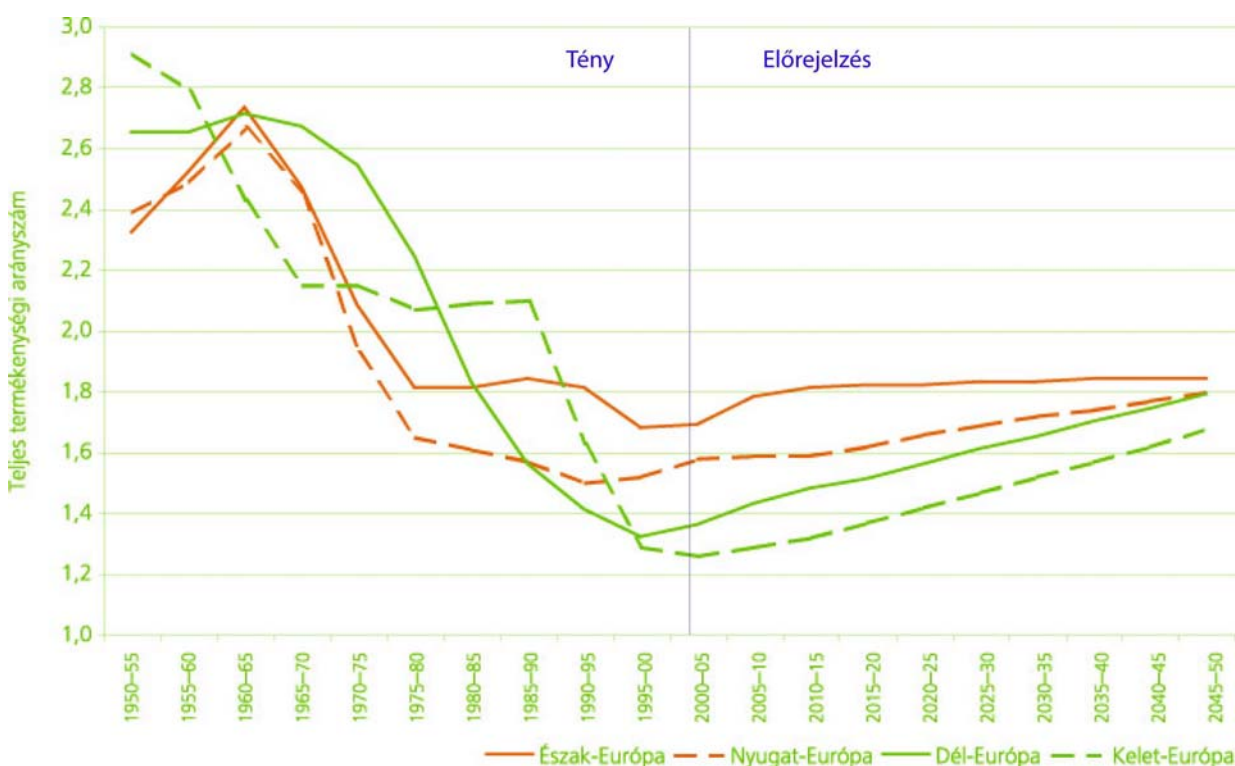
Az adatok szerint a 35 évesnél fiatalabbak valamennyi korcsoportjában csökkent, a 35 évesnél idősebb korosztályoknál enyhén emelkedett a gyermekvállalási hajlandóság (Statisztikai Tükör, 2010) Mindez azt mutatja, hogy a szülő nők életkora jelentősen kitolódott; de a később vállalt gyermekek száma nem éri el a korábban a fiatalabb anyák által vállalt gyermekszámot, így az idősebbnek számító szülő nők fertilitása nem kompenzálja a fiatalkori halasztásból származó deficitet.

Kutatásunk szempontjából fontos kérdés a házas és nem házas termékenység alakulása is. A 2009-es adatok azt mutatják, hogy a visszaesés a házasságból született gyermekek számának csökkenéséből eredt, ugyanakkor a házasságon kívüli születések száma – 2009-ben például az újszülöttek 40,8 százaléka – tovább

emelkedett. A házasságon kívüli születések jelentőségét mutatja, hogy az összes születésen belüli arányuk 1990 óta több mint háromszorosára, 1980-hoz viszonyítva öt és félszeresére nőtt. (Statisztikai Tükör, 2010)

Az uniós tagállamok szintjén is öregedő társadalmakat találunk, ahol egyik ország sem éri el a népesség reprodukciójához szükséges 2,1-es küszöböt. A 7. ábra ugyanakkor azt mutatja, hogy az EU-országokat e tekintetben sem érdemes homogénnek feltételezni: 2005-ben például Észak-Európában 1,7 volt a teljes termékenységi arányszám, amely jelentősen meghaladja az 1,3-es kelet-európai átlagot. (7. ábra) Az előrejelzés pedig azt mutatja, hogy 2050-ig a régiók között várhatóan konvergencia fog végbemenni, ahol a teljes termékenységi arányszámok közösségi szinten 1,6-1,8 között fognak alakulni. Ha mindezzel összevetjük a magyar mintát, akkor azt találjuk, hogy az 1990-es évekig egyik trendbe sem simultak be a hazai folyamatok, de ezt követően itt is a keleti minta vált meghatározóvá.

**7. ábra: A teljes termékenységi arányszám alakulása Európában
(1950-2050, 2009-től előrejelzés)**

Forrás: www.tarki.hu/hu/news/2008/kitekint/20080923_demografia.ppt

2. Elméleti háttér és korábbi kutatások eredményei

A fejezetben hangsúlyt kap a kapcsolati kohézió, illetve a válás mint a kohézió megbomlásának mérésére használt jelzőszám szociológiai szempontú vizsgálata. Áttekintjük azokat az elméleti felvetéseket, iskolákat és rendszereket, amelyek a háztartáson belüli munkamegosztás, a felek társadalmi hálózatának jellegzetességei, illetve a kommunikációs kultúra szerint kialakult, a családi összetartozást befolyásoló minták releváns megközelítéseit tartalmazzák. E tényezők együttes, a köztük lévő kölcsönhatásokat figyelembe vevő mérésére Elisabeth Bott, valamint Young és Willmott megközelítése tűnik különösen termékenynek. Ebből kifolyólag a dolgozat hipotéziseinek nagy része is e kutatások lehetséges hazai implikációihoz kapcsolódik.

2.1 A kapcsolati kohézió értelmezési kerete és jellegzetességei. A válás szociológiai szempontú értelmezése

A családon belüli összetartás vizsgálatához elsőként célszerű megismerni, mit értettek a szociológia gondolkodói a kapcsolati, illetve családi kohézió fogalma alatt. A továbbiakban a háztartáson belüli munkamegosztás, a párkapcsolati kommunikációs kultúra, illetve a családok közötti transzferek vizsgálatához az alábbi elméleti megfontolások figyelembe vételével közelítünk.

Durkheim szerint az érintkezések és a kommunikáció gyakorisága, illetve a családi szolidaritás és integráció egyértelmű kapcsolatban áll egymással. (Durkheim, 2003) A családi életben kialakuló kapcsolatháló sűrűségét morális vagy dinamikus sűrűségnek nevezte, és azt vallotta, hogy e sűrűség növekedésével nő a család vitalitása. Durkheim a közösségen belül kialakuló szolidaritást is a közös érzelmek és a közös tudat meglétéből eredeztette, és az így bekövetkező jelenséget „tudatok érintkezésének” hívta.

Granovetter olvasatában a kapcsolati kohéziót olyan jelenségként azonosíthatjuk, amely által az emberek közötti kapcsolatok a társadalmi beágyazottság forrásává válnak (Granovetter, 1985). Williamson értelmezésében, a tranzakciós költségek elmélete szerint a felek ennek során cseréket alakítanak ki,

informális korlátokat teremtenek, és csökkentik a tranzakciós költségeket; a kapcsolati kohézió így kapcsolatspecifikus költségként azonosítható, amelyet nem lehet partnerről partnerre szabadon átörököteni, vagyis létezése a partnerek cserélésének elsüllyedt költségeit növeli. (Williamson, 1981)

Lawler és Yoon felfogásában egy nagyobb hálózat erőforrásai különböző szinteken és helyszíneken kapcsolati kohéziót hoznak létre, amennyiben a megállapodással született cserék pozitív érzéseket és előrejelezhetőséget biztosítanak. (Lawler és Yoon, 1996) A nagyobb kapcsolati kohézió a párkapcsolatokat már a reláció immanens és emergens jellegzetességei révén (Foa, 1971; Tallman et al., 1991) ellenállóbbá és erősebbé teszi (Cook et al., 1983; Markovsky et al., 1988, Skvoretz és Willer, 1993). A kapcsolati kohézió így endogén folyamatok révén alakul ki, az ismételt társadalmi érintkezések és érzelmek okán. Kadushin elemzéseiben a társadalmi interakciók sűrűségét és a normatív integrációt kapcsolta össze, és jutott arra a következtetésre, mely szerint az interakciók szintje határozza meg az integráció jellegét is. (Kadushin, 2002)

Fontos megkülönböztetni egymástól az elkötelezettséget és a ráutaltságot. Az elkötelezettség Nock nyomán a házasság végének elképzelt következményei révén definiálható, míg a ráutaltság a relatív jövedelem, az iskolázottság szintje, a foglalkozás presztízse, a válaszadó és házastársa háztartásbeli és fizetett munkavégzése, a gyermekek megléte, és a társ vélt elkötelezettsége által operacionalizálható. (Nock, 1995) Nock szerint az elkötelezettséget – többek között – a ráutaltság is befolyásolja.

Becker véleménye szerint az a tény, hogy valaki házas marad, és nem válik el a társától, még nem feltétlenül jelent elkötelezettséget. Elméletét az érdekek meglétével magyarázza, vagyis azzal, hogy a házasság egy olyan érdeket teremtett, amely korábban nem létezett. A házas fél számára ez lehet a szeretet, a biztonság, vagy épp bizonyos tulajdonok. Egyes érdekek pont a mindennapok során alakulnak ki, majd az idő során kumulálódnak. (Becker, 1981)

Az összetartás vonatkozásában azonban tartós, stabilnak mondott párkapcsolatok esetén sem egyértelmű a helyzet; Cseh-Szombathy kimutatta, hogy a stabilitás ténye önmagában még nem garantálja a párkapcsolat sikerességét: kutatásai szerint a házasságok nagy része nem elégíti ki azokat az elvárásokat, amelyeket a felek párválasztáskor, a frigy megkötésekor vártak. Ehhez társul az elképzelés, mely szerint mindig két házasság van: egy a férjé, egy pedig a feleségé, attól függően,

hogy szubjektíven miként értékelik a kapcsolatukat. A válással kapcsolatos gondolatokkal azért is indokolt foglalkozni, mert számos esetben tényleges válásra nem kerül sor, viszont gondolati síkon olyannyira elhidegül egymástól a két fél, hogy a házasság a vele kapcsolatos elvárásokat már nem képes teljesíteni. Ilyen esetben összetartó családról vajmi kevés esetben lehet beszélni. (Cseh-Szombathy, 1985) White kísérletet tett a válás okainak rendszerbe helyezésére, melynek során az okok három fő csoportját alakította ki: (1) makrostrukturális sajátosságok, (2) demográfia és élettörténeti szakasz, (3) családi folyamatok. Tipizálásában a következő területeket azonosította a válás makrostrukturális meghatározóiként: törvényi háttér, gazdasági ciklusok, a családi szerkezet változásai, a nemek aránya, nemi szerepek változása, társadalmi integráció, kulturális értékek. Demográfiai és az élettörténeti szakasz által meghatározott területek a következők: hányadik házasságról van szó és vannak-e nevelt (mostoha) gyermekek, a szülők válása, házasság előtti együttélés, életkor a házasság megkötésekor, házasság előtti gyermeknevelés és terhesség, házasságon belüli termékenység, életkor és a házasság fennállásának időtartama, faji hovatartozás. A családi folyamatokon keresztül manifesztálódó területek a következők: családi boldogság mint a házassággal való megelégedettség érzése, gondol-e valamelyik fél a válásra, a házasok által együtt töltött idő és közös tevékenység, társadalmi-gazdasági státusz, nők munkapiaci részvétele, személyes motivációk köre, mint például alkoholizmus vagy drogfüggőség, hűtlenség, összeférhetetlenség, fizikai vagy lelki sanyargatás, a nemi szerepekkel kapcsolatos viták, szexuális összeférhetetlenség, pénzügyi nehézségek. (White – Booth, 1990)

Más megközelítést alkalmazott De Graaf és Kalmijn, akik szerint a válásnak Hollandiában öt társadalmi meghatározója van: a szülői házból adódó társadalmi-gazdasági státusz, az iskolai végzettség, a vallás, az elvált szülőktől való származás ténye és a gyermekvállalás. (De Graaf – Kalmijn, 2006b) A kutatók több, mint ötven éves különbséggel végzett vizsgálatok adatait elemezve nagy biztonsággal állítják, hogy a válás legtöbb társadalmi meghatározója stabilnak mondható, az idők folyamán nem változott. Az egyetlen kivételnek az iskolai végzettség bizonyult: kultúrájukban vizsgálódva azt látták, hogy pozitív, válást elősegítő hatású determinánsból negatív, a válástól óvó meghatározóvá változott. Azokban az időkben ugyanis, amikor a válás még szokatlan volt, a magas iskolai végzettséggel rendelkezők hajlamosabbak voltak elválni, mint az alacsony végzettségűek. Mostanra azonban Hollandiában az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők

mutatnak erőteljesebb válási hajlandóságot, a magasan kvalifikáltak körében ritkább a válás. E megfigyelés alátámasztotta Goode hipotézisét a társadalmi osztályba tartozás és a válási hajlandóság fordított viszonyáról. (Goode, 1993) Érvényesnek látszik az először Norbert Elias által megírt, majd „Principle of Stratified Diffusion” [’rétegzett diffúzió’] néven Young és Willmott által megfigyelt jelenség is, amely szerint a gazdaságilag tehetősebb rétegek szokásai mintegy előrejelzik a középosztályok, illetve a munkásosztály későbbi magatartását. (Young – Willmott, 1973)

Az oktatás Kalmijn és De Graaf által azonosított, válástól való megóvó hatásának okára mindazonáltal még nem alakultak ki egységes nézetek. Egyes kutatók (Cherlin, 1979; Voydanoff, 1990; Goode, 1993; Jalovaara, 2001) az alacsonyabban képzettek társadalmi-gazdasági nehézségeivel magyarázzák a válások gyakoribb előfordulását, mások a kommunikációs készségek és a kognitív erőforrások vélhető hiányát teszik felelőssé a jelenségért (South, 2001). A magasan képzettek alacsony válási hajlandósága De Graaf és Kalmijn olvasatában azért is meglepő, mert pontosan ezek a rétegek azok, amelyek fogékonyabbak a modernebb értékorientáció számára (házasság nélküli együttélés, késői gyermekvállalás). (De Graaf – Kalmijn, 2006a) Manting figyelemre méltó következtetése, hogy a magas iskolai végzettségűek nagyobb valószínűséggel választják az együttélést, mint az alacsonyabb végzettségűek, illetve a magasan kvalifikáltak közül azok, akik a házasság helyett az együttélést választották, kevésbé valószínű, hogy összeházasodnak, mint az alacsonyabb végzettségűek esetében az együttélést preferáló párok körében megfigyelhető. (Manting, 1994) Kalmijn és De Graaf olvasatában tehát valószínűsíthető, hogy a magasan kvalifikált házaspárok köre egy olyan preszelektált csoportként konceptualizálható, amely – mivel magas iskolai végzettsége ellenére nem az együttélést, hanem a házasságot választja – a hagyományok őrzőjeként különösen stabil értékrendet vallva elutasító a válással szemben. E megközelítésben tehát a válástól nem a magas iskolai végzettség óvja meg a feleket, hanem az értékrend, amely a – modern szokások dacára – a frigy megkötésére inspirálta a párt.

A váláshoz vezető motivációkat kutatva De Graaf és Kalmijn három típust hozott létre: kapcsolati problémák, magatartásbeli problémák, munkahelyi és munkamegosztással kapcsolatos problémák. (De Graaf – Kalmijn, 2006a) Fontos megjegyezni, hogy az okok és a motivációk a szerzők olvasatában nem szinonimák.

Az ok összehasonlítható és objektív fogalom, a válások valószínűségét növelő faktor. Csak abban az esetben beszélhetünk a válás okáról, amennyiben az elvált párok körében fellelhetők olyan változók, amelyek nincsenek, vagy kisebb mértékben vannak jelen házaspárok körében. A motivációs tényező Kalmijn és De Graaf olvasatában ezzel ellentétben szubjektíven azt fejezi ki, hogy az elvált felek saját megítélésük szerint ténylegesen miért is váltak el. Kiemelendő, hogy a bírósági bejegyzésekre sem lehet ez esetben feltétlenül hagyatkozni. Ennek részben történeti okai is vannak, hiszen korábban jóval szigorúbb feltételekkel volt lehetséges a válás, így a felek – annak érdekében, hogy a végzés megtörténhessen – nem feltétlenül az igazságra hivatkoztak a bíróságon. A motivációk tehát az egyénnek a válásra adott személyes magyarázatát jelentik, amit az egyének akkor mondanak, amikor megkérdezik tőlük, hogy miért váltak el. Ez esetben nem pusztán arról van szó, hogy az egyén meg szeretné érteni a saját viselkedését, hanem arról is, hogy mások számára is egyértelművé kívánja tenni, hogy a válásra jó indoka volt.

De Graaf és Kalmijn kutatását megelőzte Goode 1948-as detroiti vizsgálata (Goode, 1993), amelyben elvált nők házassággal kapcsolatos panaszait elemezte és az 1974., illetve 1975. évi Cleveland tanulmánnyal (Kitson, 1992; Kitson & Sussman, 1982) összehasonlítva fontos megállapításra jutott. A váláshoz vezető motívumok korábban súlyosabbak voltak, az idő előre haladtával azonban az alkoholizmus és a támogatás hiánya helyett a személyiséggel, a családi élettel és értékrendi kérdésekkel kapcsolatos indokok kerültek előtérbe. Kitson véleménye szerint ez összefügg azzal az új nézettel, amely a házasságok érzelmi és szexuális téren kielégítő mivoltával kapcsolatos elvárásoknak ad prioritást. (Kitson, 1992) A szerzőpáros ugyanakkor kutatásában a motivációk három dimenzióját különböztette meg: a kapcsolati, a magatartásbeli és a háztartás-szervezési kérdésekkel kapcsolatos jellegzetességeket. Azt tapasztalták, hogy a párkapcsolat kérdéseivel kapcsolatos dimenzió összességében fontosabbá vált, csakúgy, mint a háztartás megszervezésének kérdése; ezzel párhuzamosan a magatartásbeli dimenzió veszített jelentőségéből. Utóbbi kérdéskört az alacsonyabb végzettségűek máshogy ítélték meg, számukra továbbra is lényeges maradt a magatartásbeli problémák köre. Megfigyelhetővé vált az is, hogy a nők többet panaszkodnak a túl sokat dolgozó férjéről, illetve a számukra kijutó túl sok házimunkáról. A nők munkapiaci részvétele ugyanakkor nem tűnt jelentős problémának, sokkal inkább az, ha a munkájára hivatkozva a férfi túl sok időt és energiát von meg a családjától. Amennyiben 18

évnél fiatalabb gyermekek is élnek a családban, több motivációt említenek a párok, és több a válással kapcsolatos konfliktus is, bár egyáltalán nem csak a gyermekek miatt. Az elemzés szerint a válás gyakorisága csökken, amikor a gyermekek elhagyják a szülői házat, de ha mégis megtörténik, pusztítóbban hat, mint a korábbi válások.

Kalmijn és Uunk a válás hatásaival kapcsolatban a stigmatizációs hipotézist tesztelte. Ennek keretében azt vizsgálta, hogy azok az emberek, akik megszegik a normákat – jelen esetben tehát elválnak –, a környezetükben lévők milyen jellegű szankcióival kénytelenek szembenézni. (Kalmijn – Uunk, 2006) Régiókra bontott vizsgálatot végeztek, amelyben a hagyományosan kevésbé intoleráns területek esetében azt várták, hogy a válást követően a társadalmi kapcsolatok hanyatlása, felbomlása, széttöredezése lesz megfigyelhető. Kutatásuk igazolta a hipotézist: valóban nem csak országok között, hanem régiók között is megfigyelhetőek a toleranciaszint-beli különbségek. Ott, ahol az elfogadás szintje alacsonyabb, a barátok és rokonok esetében a nők körében bomlik fel több kapcsolat, míg férfiak és nők egyaránt megtapasztalják a szomszédsági kapcsolatok megszakadását, és a férfiak nagyobb valószínűséggel lépnek ki különféle szabadidős klubokból is. A kutatásból az is kiderült, hogy azok az elvált párok, akik nem költöztek el a válást követően, erősebb stigmatizációs szankciókat szenvedtek el, mint azok, akik lakóhelyet váltottak.

Kalmijn kifejezetten a férfiak életpályájára koncentrálnak vizsgálta meg a válás társadalmi-gazdasági következményeit. (Kalmijn, 2005) Legfontosabb következtetései egyike, hogy a válás negatívan befolyásolja a munkavállalást: válást követően a lefelé történő munkavállalási mobilitás előfordulási esélye nő, vagyis a férfiak nagyobb valószínűséggel választanak alacsonyabb státuszú munkát, de nagyobb valószínűséggel tapasztalják meg a munkanélküliséget, a betegséget, és a hátrányos helyzetű élet kialakulására is nagyobb az esélyük. Kalmijn sikerrel kimutatta, hogy a válást megtapasztaló férfiak körében már a házasság kezdetekor kimutathatóak voltak bizonyos sajátosságok: a kapcsolat kezdetekor szegényebbek voltak, több konfliktusos kapcsolattal rendelkeztek, pszichés betegségekkel is gyakrabban kezelték őket, és a karrier-életút megkezdésének egyes sajátosságai is kedvezőtlenebbek voltak körükben. Kutatása fő eredményének mégis az tekinthető, hogy Kalmijn itt hitelt érdemlően bizonyította: a kenyérkeresői szerepkör elvesztése és a társadalmi tőke – mint például a hitves támogatásának – csökkenése hosszú

távon is érvényesülni látszik; e kutatásból úgy tűnik, olyannyira, hogy még egy új feleség jelenléte sem tudja teljes mértékben semlegesíteni a hatását. A válásból fakadó pszichés stressz azonban inkább rövid távon hat jelentősebben, mindazonáltal a mobilitásban mutatkozó lefelé gyűrűző spirál hatása hosszan érvényesül. Kalmijn e kutatásában nem tudott az esetleges új házasságból fakadó kompenzációs attribútumokat azonosítani, így feltételezte, hogy a kenyérkeresői szerep, illetve az új hitves támogatása nem elegendő kárpótlás a korábbi válás karrier-életútra való negatív hatásának semlegesítésére sem.

Kalmijn és Monden egy későbbi kutatásában némiképpen ellenkező eredményekre jutott. (Kalmijn – Monden, 2006) A kutatók rámutatnak arra, hogy ha az előző házasság meglehetősen jó volt, és váláskor a depressziós tünetek erősen érvényesültek, az új partner legalább az életminőségben megtapasztalt romlást kompenzálhatja. Egyben azonban arra is felhívták a figyelmet, hogy nagyon óvatosan kell eljárni akkor, ha az újránházasodás hatását kívánjuk mérni: érvényes mérés csak három hullámból álló paneladatokkal kivitelezhető. Egyrészt ugyanis mérni kell a házasság fennállásakor jellemző életminőséget, ezt követően a válás utáni és új partner választása előtti, majd az új kapcsolat során fennálló szintet. E kutatásból mindenesetre láthatóvá vált, hogy az új kapcsolat, ha egy jó minőségű, de mégis felbomlott házasságot követ, sok bajra gyógyírt jelenthet. Megállapították, hogy a válás napjainkban is a nők körében fokozza erősebben a depressziós szindrómák kialakulását; férfiak körében átfogó, az egész életvezetést átható negatív hatások nem mutathatóak ki, bár természetesen körükben is érvényesül többféle, a válásból fakadó kedvezőtlen kihatás.

Kalmijn „menekülési hipotézisnek” nevezte el azt az elgondolását, amely a házasság minősége és a válás hatása közti interakció jellegét vizsgálta. Ennek szellemében az alacsonyabb minőségű házasság felbomlásakor kevésbé erős depressziós tüneteket lehetne megfigyelni, mint a felek nagyobb megelégedésére szolgáló kapcsolatok megszűnésekor. Kalmijn a hipotézis egy erős és egy gyenge változatát tesztelte; utóbbi szerint a válás következményei kevésbé kedvezőtlenek, ha a házasság kevésbé sikeres volt, az erős verzió szerint pedig a hatások kifejezetten pozitívak, amennyiben egy rossz házasságot bontanak fel. Mivel még a kevésbé harmonikus házasságok felbomlásakor is szignifikáns módon emelkedtek a negatív kihatások, az erős hipotézist a kutatók elvetették, de a gyenge verziót igaznak fogadták el. E kutatás érdekessége, hogy a magyarázat megfogalmazásakor egy

látszat-paradoxonba ütközött. A verbális és fizikai agressziót mindennapos szinten meg tapasztaló házasságok esetén a válás negatívan hatott az életminőségre, míg ilyen jellegű konfliktusok hiánya esetén ugyanez az összefüggés nem volt kimutatható. Ez a megfigyelés a mélyebb elemzés igénye nélkül látszólag cáfolja a menekülési hipotézis gyenge verzióját, amely azonban számos más esetben igaznak bizonyult. A jelenséget Kalmijn több alternatív magyarázattal kísérel meg tisztázni. Például elképzelhetőnek tartja, e hatás abból fakad, hogy a házasság során meg tapasztalt problémák egy része nem szűnik meg „automatikusan” a válással, különösen, ha gyermekek is vannak, mint ahogy azt számos korábbi kutatás is igazolta (Kline, Johnston, Tschann, 1991; McLanahan, Sandefur, 1994). Ennek megfelelően egy agresszív házasságból való menekülés nem feltétlenül jelent magasabb jóllétet, mivel könnyen előfordulhat, hogy maga a válás csapdaként működik, és a korábbinál is több agressziót hív életre.

Szociológiai szempontból kiemelten érdekes kérdés, hogy a családhoz tartozó gyermekek miként befolyásolják a házasság stabilitását és a család összetartását. A gyermekek ugyanis a családspecifikus tőke eklatáns példájának tekinthetők, mivel házasságon belül lényegesen értékesebbek, mint házasságon kívül. (Waite és Lillard, 1991) A gyermekek sokkal inkább tartoznak a párhoz, mint egyikükhöz, így jogosan merül fel a kérdés: a gyermekvállalás és –nevelés milyen hatást gyakorol a házasság stabilitására. Waite és Lillard kutatási eredményei kimutatták, hogy a gyermekvállalás a házassági stabilitást többféleképpen befolyásolhatja. Az elsőszülött gyermekek beiskolázásuk előtt növelik a házasság stabilitását, a további gyermekek azonban csak a nagyon korai életszakasz során. Idősebb, illetve a házasság megkötése előtt született gyermekek az előbbiekkal ellentétben a válás valószínűségét növelik. A kutatók szerint a gyermekek kezdetben érvényesülő stabilizáló, illetve a későbbi destabilizáló hatása együttesen oly módon befolyásolja a szülők házasságát, hogy a gyermeket vállaló pároknak csak kis mértékben lesz nagyobb esélyük a válás elkerülésére, mint a gyermeket nem vállaló pároknak. Eredményeik úgy tűnik, megerősítik azon kutatások eredményeit, amelyek azt állítják, hogy a gyermekes házaspárok házassága nem boldogabb, és az élettel való általános megelégedettségük sem erősebb, mint a gyermekteleneké. (Glenn – McLanahan, 1982)

White és Booth kutatásai rámutatnak a jelenség egyik lehetséges magyarázatára. (White – Booth, 1990) Véleményük szerint a gyermekvállalás vágya,

vagy a gyermek megszületése képes összetartani olyan párokat is, amelyek különben nem maradnának együtt. Hasonló minőségű házasságban élő gyermektelen házaspárok körében – minden különösebb probléma előfordulása nélkül – válásra is sor kerülne. Ennek megfelelően a gyermeket nevelő párokhoz képest a gyermektelen házaspárok olyan csoportot alkotnak, akik a gyermekvállalás stabilizáló hatása nélkül is együtt maradnak, így magasabb minőségű párkapcsolati életre szelektálódnak.

Waite és Lillard azon eredményeit, amelyek szerint a fiatalabb gyermekek összetartják a családot, míg az idősebbek nem, azzal magyarázzák, hogy sok pár a gyermek születése miatt marad együtt, különben elvált volna. Így vélhetően azon családokban figyelhető meg e jelenség gyakoribban, ahol a felek kizárólag a gyermek érkezése miatt maradnak házassági kapcsolatban. (Waite és Lillard, 1991)

2.2 A kohézió problematikája a családon belüli munkamegosztás aspektusából

Durkheim nyomán szintén a családi szolidaritást befolyásoló tényezőként tartjuk számon a családban végzett munkák megosztásában mutatkozó komplexitást. Mint korábban már utaltunk rá, a modern családban a klasszikus öt funkció közül bizonyos feladatkörök egyre inkább kikerülnek a család közvetlen hatóköréből. Az iskolák révén például sok esetben egy intézményrendszer végzi el a gyermekek társadalmi integrációját; a motorizált háztartási berendezések, adott esetben a háztartási kisegítő-személyzet (például takarítónők, bébicsőszők) további jelentős terheket vesznek le a családról. A másik oldalon ugyanakkor a nők munkapiaci integrációja és a gender-típusú esélyegyenlőségi törekvések révén kialakuló nemek közti demokrácia új szerepelvárásokat határoz meg a felek számára. Alapvető kérdés tehát, hogy a megváltozott, hazánkban pedig leginkább változásban lévő szerepek közepette a család miként osztja fel egyrészt a távlati tervek kijelölésével, stratégiai tervek megfogalmazásával kapcsolatos feladatokat, másrészt a hétköznapi élet során jelentkező operatív követelmények teljesítését.

Az 1950-es és 60-as években angol, középosztálybeli családokat vizsgáló Elisabeth Bott a házastársak aktivitásait – a háztartásban végzett munkákat és a rekreációs szokásokat egyaránt — a házastársak részvételének jellege alapján tipizálta. (Bott, 1971) Bott így az angol középosztályt kutatva határozta meg az

aktivitások komplementer, független és közös szervezési módját. Komplementer szervezésben a férj és a feleség aktivitásai különbözőek, de együttesen lefedik a munkajellegű és szabadidős teendők teljes körét. Független szervezés esetén a felek egymásra a lehető legkevesebb figyelmet szentelve a lehető legönállóbban tevékenykednek. Együttes szervezés során a férj és a feleség közösen ténykedik, vagy ugyanazt az aktivitást váltakozva hajtják végre egyszer egyik, másszor másik alapon. Elisabeth Bott szerint a házastársakra jellemző aktivitások e három típusa családon belül nem különül el élesen, hanem minden családban mindhárom mechanizmus megtalálható. Bott ennek megfelelően a típusok előfordulásának egymáshoz viszonyított relatív aránya alapján sorolta be az általa vizsgált családokat szegregált és nem-szegregált házassági szerepek sajátosságait mutató típusokba. Előbbiek körében a komplementer és a független munkaszervezési típus dominált, míg utóbbiaknál az együttes szervezés relatív aránya bizonyult a legmagasabbnak. Bott megkísérelte meghatározni a szegregáltság fokát is; ennek megfelelően erősen szegregált, közepesen szegregált és közösen tevékenykedő szinteket definiált. Fontos azonban, hogy ezek a mértékek mindig a komplementer, a független és az együttes munkaszervezési eljárások előfordulásának egymáshoz viszonyított mértékét jelentik, tehát ez esetben nem konkrétan számszerűsített skáláról van szó.

A munkaszervezés szegregáltságának foka Bott kutatásai alapján sem független a házasság életciklusától. Gyermekvállalás előtt a pároknak általában sok együttes aktivitásra van lehetőségük, például házon kívüli közös rekreációra. A gyermekvállalás élesen differenciálja a szerepeket, és különösen a közös, házon kívüli kikapcsolódás lehetőségét. A következő jellegzetes változás akkor következik be, amikor a gyermekek felnőnek, és önállóbbakká válnak. Érdekes módon, Bott adatai szerint a párok nagy része nem tér vissza az együttes aktivitásokhoz, hanem az együttműködés lazább típusait választja. Mivel a Bott által vizsgált családok a házastársi életciklusban döntően ugyanabban a stádiumban voltak, robosztusabb következtetések levonására e kutatásból nem nyílt lehetőség.

Bott megpróbálta a társadalmi osztályba való besorolással magyarázni a szegregáltságban mutatkozó eltéréseket, de csupán arra a korlátozott következtetésre jutott, hogy a munkásosztályba való tartozás növeli ugyan a háztartási szerepekben jelentkező szegregálódást, de önmagában még nem garancia a jelenség kialakulására. Hasonlóan vegyes eredménnyel zárult az a kísérlet, amelyben Bott a lakókörnyezet jellegzetességeivel próbálta magyarázni a szerepek szegregálódását. Kutatásának

nóvuma leginkább az volt, hogy a családokat nem atomizált, légüres térben létező entitásként, hanem a származási család hálózatának összefüggésrendszerében elemezte.

Willmott és Young kutatásai szintén komplex módon magyarázzák a családon belüli munkamegosztás kérdését. (Young – Willmott, 1973) Történeti szemléletben, az ipari forradalomtól napjainkig vizsgálódva, a család alakulását kutatva három szakaszra jellemző ismérveket különböztettek meg. Véleményük szerint az első fázisként értelmezett pre-indusztriális család főként termelési egység volt, ennek megfelelően nagyobb méretű konstrukció volt, mint a mai korra jellemző nukleáris család. A munkaadók az egész családot szerződtették a feladat elvégzésére, a családtagok így az egész napot együtt töltötték. Patriarchális szerveződésben éltek, miközben a születési és a halandósági ráták egyaránt magasak voltak, és ezzel többnyire állandó méretű lakosságot tartottak fenn. A második szakaszban az ipari forradalom gyakorlatilag szétbontotta az addig érvényes családstruktúrát. Egyrészt a férfiak munkavégzése többé nem a család körében történt, másrészt a munka utáni rekreáció színtere sem az otthon volt már (a szerzők szerint például a kocsmázás elterjedése erre az időszakra vélhető). A nők gyakran tizenöt évet töltöttek otthon a gyermekekkel, miközben teljes egzisztenciális függésben voltak a férjüktől. A szerzők ebből a korszakból két fontos, komoly gyakorlati jelentőséggel bíró mozzanatot emelnek ki. Egyrészt a kötelező általános iskolai oktatás bevezetését, amely a család számára újszerű kiadásokat jelentett, miközben kiesett a gyermekek jövedelemtermelő képessége. A másik releváns mozzanat a nők lassan erősödő, a folytatólagos gyermekvállalás ellen érzett averziójának növekedése. Utóbbi fejlemény a fogamzásgátló eszközök és technikák mind gyakoribb alkalmazásához vezetett, miközben a fogyasztói kultúra és a tömegtermelés terjedésével, valamint a háztartási gépek megjelenésével gyakorlatilag átvezette a családokat a fejlődés harmadik szakaszába. A szerzők szerint ekkora a valahai termelő egységből fogyasztási egység lett, a nők otthonon kívüli munkavállalása egyre divatosabb lett, ezáltal férjüktől való függésük is csökkent. E folyamat tetőződéseként jött létre a szerzők által szimmetrikus családnak nevezett konstrukció, amely ha nem is a teljes egyenlőségen, de mindenesetre a komplementaritáson alapul. Ennek megfelelően a fogyasztás szintjén férfi és nő között bizonyos mértékben cserélhető szerepeket jelöl ki, így túlnő a pre-indusztriális családszerveződés szintén szimmetrikus struktúráján, ahol viszont az egyszerű újratermelés volt a cél. Willmott és Young kutatása

egyértelművé teszi, hogy – bár a folyamat még korántsem fejeződött be –, létezik egy társadalmilag érzékelhető elmozdulás, mégpedig a szegregált szerepektől a nem-szegregált családi szerepek felé. A kutatók „szimmetrikus családnak” nevezik azt a konstrukciót, amely egyenlőségen alapul, figyelembe véve a nemek közti természetes biológiai eltérésekből adódó szükséges különbségeket.

A szerzők erős állítása, hogy mára a szimmetrikus család – amely definíciójuk szerint a tágabb rokonságtól különálló nukleáris család, ahol a férfi is jelentős szerepet játszik a család életének alakításában – vált domináns családtípussá. A házassági kötelék tehát erős, mindkét fél jelentős érzelmi energiát fordít a családi életre, és a munkamegosztás is egyenlőségen alapul. Willmott és Young szimmetrikus családtípusában is megfigyelhető ugyan bizonyos mértékű nemek szerinti szegregáció, a házassági szerepek nem cserélhetőek fel egymással, ez azonban kevésbé társadalmi konstrukció eredménye, hanem inkább természetes adottságokból fakad.

E családtípus kialakulást a kutatók a következő tényezőkkel magyarázzák. A jóléti állam miatt kevésbé van szükség a nagycsaládokra, mivel magasabbak a bérek, és kisebb a munkanélküliség. A nők munkavállalása és a kisebb gyermekszámból adódó kevesebb otthoni munka szükségessége nagyobb önállóságot ad a nőknek, miközben a kellemesebb családi környezet vonzóbb rekreáció helyszínné válik a férfiak számára is. Young és Willmott magyarázó tényezőként azonosítja a munkáscsaládok körében gyakori monoton, unalmas jellegű munkákat is; ez is hozzájárul a családcentrikus és kevésbé munkaorientált életvitel kialakításához; ugyanakkor ez a folyamat a középosztályban ellentétesen hat (az érdekesebb munkák mintegy elvonhatják a házaspár figyelmét a családról).

A kutatók tehát történeti perspektívából közelítettek a családszerkezet változásához és e folyamaton keresztül jutottak el a családi szerepek megváltozott minőségének értelmezéséhez, végső soron pedig azt állítják, hogy e folyamat eredménye a „szimmetrikus család” lett. Kutatásaikat több kritika is érte, különösen a feminista szociológusok köréből. Többek között Anne Oakley vitatta a használt módszertant, és arra a következtetésre jutott, hogy az elnagyolt kérdések miatt erősen felülbecsüljük a szimmetrikus családok elterjedtségét. (Oakley, 1976) Például Young és Willmott azt kérdezi a férfiaktól, hogy „Szokott-e Ön segíteni a házimunkában?”, és nem tesz különbséget aközött, hogy az erre adott „igen” válasz napi jellegű, rendszeres, vagy heti jellegű, alkalmankénti segítséget jelent. Oakley saját kutatása

munkanélküli háziasszonyokkal készült mélyinterjúkon alapul, és Young és Willmott kutatásaitól eltérő eredményekkel zárult. Oakley ugyanakkor talált némi bizonyítékot arra, hogy valóban létezik a szimmetrikusabb családszervezés irányába ható elmozdulás, mégpedig leginkább a férfiak gyermekgondozásban nyújtott segítségével; bár az 1984. évi Brit Szociológiai Attitűd Felmérés szerint ez a segítség inkább a kellemesebb, élvezetesebb feladatokra korlátozódik. A kutatás egyik tanulsága az volt, hogy a férfiak képesek ügyesen kihátrálni a számukra kevésbé vonzó házimunkák elvégzése alól és a társadalom hagyományos beidegződése, amely alapvetően szegregatív jellegű, ezt meg is könnyíti a számukra.

Morris kutatásai szerint a nők munkavállalásának megkönnyítése, a munkahelyek elérhetővé válása és számuk növekedése kis befolyással volt a házassági szerepek szegregálódásának csökkenésére. (Morris, 1990) A jelenséget a kutató a nemi szerepek szegregáltságának generációkon átívelő és mélyen rögzülő szokásával magyarázta. Magas jövedelemmel rendelkező nők esetében is úgy találta, hogy ők végzik a házimunka nagy részét, bár az is láthatóvá vált, hogy a férfiak jobban hajlandók segíteni akkor, ha a feleség is dolgozik. Morris véleménye szerint a családi életciklus-görbén elfoglalt hely, illetve az a kérdés, hogy a feleség dolgozik-e vagy sem, befolyásolja a legerősebben a háztartási munka megosztását.

Más kutatások egyhangúlag azt igazolták, hogy a férfiak bizonyos esetekben presztízs-kérdésként fogják fel a háztartási munkák elvégzésének kérdését. (Morris, 1990; Pahl, 1984) Pahl (Pahl, 1984) kutatásaival azt igazolta, hogy még a munkanélküli férfiak is elvárják a feleségüktől, hogy ő végezze a háztartási munka jelentős részét, míg Morris (Morris, 1990) arra mutatott rá, hogy pontosan a munkanélküliség okán érzett „sértett férfiasság” okozza azt, hogy a munkanélküli férfiak még kevésbé hajlandóak segíteni a feleségüknek.

Stephen Edgell elemzése arra mutatott rá, hogy a döntéshozatal kapcsán is megfigyelhető a férfiakra történő hagyatkozás, amely akkor is függőség és nem egyenlő erőviszonyok jelenlétére utal, ha a férfi rendszeresen részt vesz a házimunkák elvégzésében. (Edgell, 2006) Elston egyenesen azt állította, hogy csak egy szűk körű, magasan képzett kisebbség körében figyelhető meg az együttes házassági szerepvállalás. (Elston, 2007) Barrett és Turner véleménye szerint a nők hajlamosak olyan munkákat vállalni, amelyből fakadó kötelezettségeik összeegyeztethetők a családi kötelezettségeikkel. (Barrett – Turner, 2005)

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a funkcionista szociológusok, mint Willmott és Young megállapítása szerint az iparosodásnak köszönhetően a modern család a párok viszonylagos egyenlőségén alapszik, ezzel pedig a nemi szerepek szegregáltsága erőteljesen csökkent. Extrém feminista vélemények szerint viszont a nők gyermekszülésre képessé tevő biológiai determinációja is a férfiak kizsákmányoló viselkedésének egyik eszköze, míg a kevésbé radikális feministák a háztartási munkában való helytállás kényszerítő voltát tekintik visszaélésnek. Marxista szociológusok meglátása szerint viszont a gazdasági jellegű kiszolgáltatottság okozza az elnyomást, és predesztinálja e jelenség fennmaradását a kapitalista rendszerben.

2.3 A kohézió problematikája a felek társadalmi kapcsolatainak szemszögéből

Bott kutatásának elvitathatatlan értékének tartjuk, hogy a családok működését hálózatban vizsgálta. Mivel azonban a házassági szerepek szegregálódása, a társadalmi osztályba való tartozás, illetve a lakóhely közötti összefüggést Bott nem tudta megbízhatóan feltárni, megkísérelte a házastársak társadalmi környezetének hatását kimutatni. Kutatásában azt vizsgálta, hogy a barátok, szomszédok, rokonok, klubok, boltok, munkahelyi kapcsolatok és egyéb külső kapcsolatok milyen jellegzetességeket mutatnak, és eszerint miként befolyásolják a házassági szerepek szegregálódását. Megközelítése termékenynek bizonyult. Fontos megjegyezni, hogy a házastársak önálló ismeretségi köre nem csoport, hanem inkább hálózat formájában létezik. Ez azt jelenti, hogy nem közös célokkal, önálló szerepekkel és megkülönböztető jellegű szubkultúrával jellemezhető csoportosulásról van szó, hanem egy olyan hálózatról, amelyben az egyes tagoknak lehetnek, de nem szükségszerűen vannak társadalmi kapcsolataik egymással. Mindazonáltal a hálózatok összefonódottságát tekintve az egyes felek kapcsolatrendszerei meglehetősen eltérő sajátosságokat mutatnak. Bott szorosan összefonódó hálózatokról beszél azokban az esetekben, amikor az adott személyhez kötődő hálózat tagjainak többsége ismeri egymást, és lazán összefonódó hálózatokról akkor, amikor a vizsgált személy rokonai, szomszédai és barátai kevésbé ismerik egymást.

Bott kimutatta, hogy a házastársi szerepek szegregáltsága a szorosan összefonódó hálózatokkal rendelkező családoknál figyelhető meg, míg a nem-szegregált házastársi szerepek a lazán összefonódó külső hálózattal rendelkező családoknál bizonyulnak jellemzőnek. Bott magyarázata szerint a fokozódó szegregálódás oka egyrészt az összefonódó kapcsolatok révén megerősödő normarendszer, másrészt a külső kapcsolatokból származó érzelmi kielégülés, harmadrészt pedig a külső segítség igénybevételenek lehetősége. Ezzel ellentétesen, amennyiben laza szövésű hálózattal érkeznek a felek a házasságba, a normák differenciálódottabbak, a társadalmi kontroll és a kölcsönös segítségnyújtás fragmentáltabb és kevésbé állandó jellegű, ezáltal a felek – külső kapcsolatok híján – úgymond kénytelenek egymásban érzelmi jellegű kielégülést találni, illetve életüket döntően egymásra számítva minden tekintetben megszervezni.

A szorosan összefonódó hálózatok kialakulásának akkor a legnagyobb az esélye, amikor a férj és a feleség, illetve az őket körülvevő teljes szociális környezet (barátok, szomszédok, rokonok) ugyanazon a lakóhelyen nőttek fel, és a házasság megkötése után is helyben maradtak. Ekkor az érintettek egymáshoz fizikailag közel helyezkednek el, és a szocializáció során rögzült normarendszer révén a házasság megkötése után továbbra is igényt tartanak a rendszeres kapcsolattartásra. A gyermekvállalással új jelenségek realizálódnak: a férfi élete a munkára és az otthonon kívüli rekreációra összpontosul, míg a feleség inkább az otthonra, a gyermekekre és a rokonságra koncentrál. Ez a folyamat végül a szerepek nagyfokú szegregálódásához vezethet. A szorosan összefonódó hálózatok esetében Bott kutatásának egyik jól megfigyelhető implikációja az ún. „anyóskomplexus” kialakulása. Ekkor aszimmetrikus kötődési sémát tárunk fel, mert valamely fél jellemzően kevésbé válik le szüleiről, tipikusan az anyáról, amely a másik félből averziót hív életre. A kapcsolati kohézióra a messzemenőig hatást gyakorló viszonyok egészen a „gyámkodásig”, vagyis egyfajta patrónus-kliens kapcsolati minta kialakulásáig vezethetnek, amely megakadályozza a párkapcsolatban élő felek összetartozás-tudatának zavartalan fejlődését.

Lazán összefonódó hálózatok főként lakóhely-változtatás révén keletkeznek, illetve amikor olyan új ismeretségeket kötnek a házastársak, amelyek nincsenek kapcsolatban a régiekkel. Ilyenkor a külső kapcsolatok folytonossága megszakad, és a házastársak nagyfokú kompatibilitást kell, hogy kialakítsanak, miközben a közös érdeklődés, az aktivitások együttes kivitelezése, és a nemek közti egyenlőség

irányába ható folyamatok indulnak be. Mivel a barátok és a rokonság különböző helyszíneken él, és közülük csak kevés ismeri egymást, a házastársakat nem kontrollálják szigorú külső normaelvárások. Konzisztens külső segítségre sem számíthatnak, ezért nekik kell – egymásból erőt merítve – megszervezniük közös életüket. Bott kutatásai szerint az ilyen pároknál is megfigyelhetők külső barátságok, ezek azonban nem fenyegetik a belső egységet; ha pedig ellenkező neműek barátságáról van szó, azt a párok bevonásával teszik a párkapcsolatra nézve veszélytelenné.

E két szélsőséges struktúra között Bott megfigyelései igazolták a közepesen összefonódó típus meglétét. Itt, mivel a felek számíthatnak külső segítségre, megfigyelhető a szerepek szegregálódása, de a legnagyobb érzelmi befektetést a házassági kapcsolat kapja. Az átmeneti hálózatok ugyanakkor a két szélsőség állapotából való elmozdulás sajátosságait mutatják.

2.4 A normatív elvárások és a kommunikáció szerepének növekedése a kohézió fenntartásában

A sikeres házassághoz Cseh-Szombathy László is nélkülözhetetlennek tartotta, hogy a társak tudjanak kommunikálni egymással, vagyis legyenek egymás iránt nyitottak, meg tudják osztani egymással az érzéseiket és gondolataikat, illetve tudjanak beszélni a megoldásra váró feladatokról. (Cseh-Szombathy, 1985) A kommunikációnak tulajdonított fokozott jelentőséget mutatja, hogy egyes vélekedések szerint a családok stabilitása egyre inkább attól függ, hogy kapcsolatuknak milyen kommunikatív rendszere van. A korábban érvényes normatív és célracionális szabályozású együttműködések helyett ugyanis az érzelmek, szándékok és szükségletek közvetlen kommunikációban történő kifejeződése figyelhető meg. (Somlai, 1986)

A kapcsolatok elpszichologizálására utal, hogy az elhidegülés, a kevés figyelem kapása, a beszélgetések elmaradása nagyobb súllyal esik számításba, amikor a válás mérlegeléséről van szó. De Graaf és Kalmijn kutatása arra is rámutatott, hogy napjainkra a válás egyszerűen „megszokottabbá vált”, és pusztán az érzelmi kérdések kapcsán kialakuló problémák elég indokot szolgáltathatnak ahhoz, hogy egy házasságot felbontsanak. (De Graaf – Kalmijn, 2006a) Mindazonáltal a

korábban komolynak számító indokok, mint a hűtlenség vagy az erőszak, elemzéseik szerint napjainkban kevésbé fontosak már; bár az is igaz, hogy előbbi mindkét nem egyenlő fontossággal említette meg a vizsgálat során, szemben a többi tényezővel, amely nem mutatott ekkora kiegyensúlyozottságot a nemek körében. A kutatók fenti megfigyelését figyelembe véve nem tekinthetjük minden valóságálapot nélkülözőnek azt a felvetést, amely szerint adott esetben a felek olyan mentális igényekkel, érzelmi elvárásokkal érkeznek a házasságba, hogy azokat szinte lehetetlen teljesíteni, miközben esetleg olyan kódokat fogalmaznak meg magukban, amely szerint a házasságnak amúgy sem feltétlenül szükséges egy életen át tartani. A tágabb környezet elfogadóbb magatartása eközben pedig még megértéséről is biztosíthatja az adott szereplőt.

E szemléleten túlmutat a Hartmut Esser nevéhez kötődő, bizonyos tekintetben a szintén német Gestalt-pszichológiához közeli framing-elmélet, amely érdekes gondolati háttérrel biztosít a válások újraértelmezésének. (Esser, 1999) A framing elmélet szerint a valóság, amely egyrészt adatokból, illetve azok konceptualizálásából és újraértelmezéséből alakul ki, nagymértékben függ attól, hogy milyen vonatkozási keretrendszerben konceptualizáljuk és értelmezzük a világból származó információkat. A házasság esetében például egyáltalán nem közömbös, hogy a felek – vagy legalábbis egyik fél – milyen előzetes várakozásokkal, reményekkel és elhatározásokkal érkeznek a házasságba. A framing elmélet figyelembe vételével ugyanis azt valószínűsíthetjük, hogy amennyiben az adott aktor személyes attitűdjei, értékei, esetleg szűkebb környezetének normarendszere elfogadóbb a válásokkal kapcsolatban, a kapcsolati problémák felmerülésekor ez a fél nagyobb valószínűséggel fogja az exit pozíciót gyakorolni, vagyis válik el, mint egy olyan aktor, aki elkötelezetten vallja, hogy számára a házasság egy életre szóló kapcsolatot jelent, és ha lesznek is problémái, azt társával közösen fogja megoldani.

A korábbiakban már kitértünk rá, de ehelyütt is figyelemre méltónak tartjuk Manting, illetve De Graaf és Kalmijn kutatását, amely az iskolai végzettség és a válások összefüggését vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy mivel a magasan végzettek körében kisebb a válási hajlandóság, mint az alacsonyan végzettek körében, valószínűsíthető, hogy azok a magasan képzett párok, akik mégis a házasságot választják, egy preszelektált csoportot alkotnak. E körben viszont erősek a konzervatív értékek, amelyek a házasságot mintegy megóvják attól, hogy probléma

esetén a felek a válást, és nem a konfliktusok békés rendezését válasszák. (Manting, 1994; De Graaf – Kalmijn, 2006a) Amennyiben elfogadjuk a megállapítás jogos, vagy legalábbis megfontolásra méltó voltát, látható, hogy egyáltalán nem mellékes, előzetesen mit gondolnak a válásról a felek; vagyis úgy tűnik, bizonyos mértékben már a házasság kezdetekor kódolva lehet a kapcsolatban az, hogy válással végződik-e, vagy sem.

Fontos kérdés tehát, hogy ilyen esetben, a házasság mindennapjaiban mely normarendszerhez igazodva döntenek a felek: mennyire fejlett a kommunikációs kultúrájuk, milyen mértékben lesznek hajlandóak konfliktuskezelési technikákat alkalmazni, mennyire bizonyulnak kitartónak a bonyodalmak békés rendezésében, kitől kérnek tanácsot, és mennyi időt szánnak arra, hogy problémákat a házasság keretein belül, és nem azon kívül kezeljék. Ennek megfelelően – a normarendszer kérdésköréhez kapcsolódóan – a hipotézisek egyik köre kiemelten kezeli a kommunikációs kultúra befolyását.

3. Az empirikus kutatás metodológiai megközelítése

Az alábbi fejezetben bemutatjuk az ellenőrizendő hipotéziseket és a kutatás során alkalmazott módszereket, valamint a felhasznált adatbázisok főbb jellemzőit.

3.1 Az alkalmazott módszerek és az ellenőrizendő hipotézisek bemutatása

Jelen kutatásban alapvetően hármas módszertannal dolgozunk. Elsőként nagymintás adatbázisokon dolgozva alapvető statisztikai technikákkal tárjuk fel a változók közötti összefüggéseket, ezt követően magasabb szintű elemzéseket is végzünk (látens változós modellezés, LISREL-modell). A harmadik módszertani pillért a kvalitatív kutatási technikák közé tartozó mélyinterjúk alkotják.

3.1.1 A kvantitatív kutatáshoz kapcsolódó megfontolások

A családban kialakuló összetartás, szolidaritás érzését egyik részről tehát megközelíthetjük a családi teendők körül összpontosuló munkamegosztás szegregatív jellege, illetve a kommunikációs kultúra minősége szerint. E területek elemzésével átfogó képet kaphatunk arról, hogy a munkamegosztásnak és a kommunikációnak milyen szerepe van a mai magyar családok kohéziójának formálásában, illetve milyen sikeres, a kohéziót fokozó mintázatok azonosíthatóak az összetartónak tekinthető családoknál. Megjegyzendő, hogy bár a munkamegosztás és a kommunikáció vizsgálata külön hipotézisek segítségével is megtörténik, kutatásunkban – a családi élet jellegéből adódóan – célszerű e két terület összekapcsolódását vizsgáló hipotéziseket is megfogalmazni.

A munkamegosztást elemezve alapvetően Willmott és Young nyomán kísérelünk meg szimmetrikus és nem szimmetrikus mintázatokat azonosítani. Ezen túlmutatóan a durkheimi értelemben vett szolidaritás vizsgálata – Somlai Péter ajánlása nyomán is – magában foglalhatja a családtagok közti kommunikáció vizsgálatát. A családi szolidaritás szempontjából ugyanis különösen fontos kérdéskörnek bizonyul, hogy mennyiben jelentenek egymás számára érzelmi támaszt

a családtagok, illetve miként sikerül megoldani a konfliktusokat. A kommunikáció vonatkozásában így módon a felek egymás iránti nyitottságát és a problémák feltárásának őszinte, bizalmi jellegét is vizsgáljuk. A munkamegosztás és a kommunikáció területét összekapcsolja, hogy – immár nem a szavak, hanem a tettek szintjén – miként képes a család ellátni a napi, illetve stratégiai távlatú működésével kapcsolatos feladatokat. Kiemelendő vizsgálati terület a háztartási teendők köre, a gyermekekkel kapcsolatos feladatok megosztása és ellátása, és a munkamegosztással kapcsolatos általános értelemben vett elégedettség szintje. Esser nyomán a framing megközelítés ehelyütt termékenynek ígérkezik, hiszen annak vizsgálatára is kitérünk, hogy mennyire megengedő a válással kapcsolatban az adott fél. E méréseket döntően látens változós modellezéssel végezzük.

Mivel panelvizsgálat adatai állnak rendelkezésünkre, elemezhetővé válik azon összefüggés is, hogy az évek során bekövetkezett válásoknak volt-e valamilyen előjele a válást megelőző év vagy évek során adott válaszokban. Mivel ez nem a kutatás fő témája, csupán annak feltárására teszünk kísérletet, hogy a válást megelőző években panaszkodtak-e a válaszadók különféle számukra zavaró problémára; így módon azonosíthatunk a válásra vonatkozó „korai jelzéseket”.

A családokat azonban nem célszerű társadalmi szövetükből kiragadva vizsgálni. Bott kutatásai nyomán látható, hogy más helyzetet eredményezhet, ha egy sűrű társadalmi hálózatban élő párról van szó, mint ha egy lazán beágyazott családot vizsgálunk. Ennek megfelelően a hipotézisek egy köre e helyzet feltérképezésére is alkalmas megállapításokat tartalmaz.

Jelen kutatásban több helyütt külön vizsgáljuk a házasság, illetve az együttélést választó párokat (párkapcsolat jogi státusa szerinti elkülönítés). A kapcsolat kohéziójának megbomlását ugyanakkor alapvetően a válással mérjük, amely házastársi kapcsolatok esetén értelmezhető; a kvázi-válás elemzésére ehelyütt nem térünk ki, viszont minden lehetséges helyen a házasságokra és az élettársakra elkülönítve is elemezzük a kohéziót befolyásoló mintákat. Kutatásunkat ugyanakkor meghatározó módon befolyásolta, hogy a nagymintás vizsgálatban az élettársi kapcsolatok meglehetősen bomlékony állapotnak bizonyultak (ld. FI.4. táblázat); ezért több esetben az alacsony esetszám miatt a statisztikai módszerek nem voltak használhatóak. Ezt ellenpontosandó a kvalitatív kutatásban explicit módon is vizsgáltuk az élettársi kapcsolatban élő párokat, megkülönböztetve őket a tradicionális háztartási köteléket választó felektől.

Mivel az elméleti háttér is rámutatott, hogy a családon belüli életsiklus számottevően befolyásolja a családi élettel kapcsolatos várakozásokat és elvárásokat, kutatásunkban célszerű különválasztani e ciklus kiemelt fázisaiban tartó családokat. Ennek értelmében a hipotéziseket külön teszteljük a fertilis korú családokon, indokolt esetben elkülönítve a gyermekes és a gyermektelen párokat (családon belüli életsiklus szerinti elhatárolás). A kutatás kvalitatív része külön is foglalkozik a gyermekvállalást követő időszakban élő párokkal.

Kutatásunkban kiemelt figyelmet fordítottunk a nőknek a családi összetartásban játszott szerepére. Ennek megfelelően a hipotézisek tesztelésekor sok esetben külön is vizsgáltuk a női populáció jellegzetességeit.

3.1.2 Az útmodell megközelítése és tartalma

A párkapcsolati kohézió és a szubjektív jólét gondolatköre a kutatások szerint erősen összetartozik. Parr 15-44 éves nőknél és férfiakon tesztelte e két terület összefüggéseit, és elemzése szerint nagyobb hajlandóságot mutatnak a gyermekvállalásra azok a párok, akik egyenként is elégedettebbek életükkel (Parr, 2010). Hasonló eredményre jutott Evans és Kelly (Evans-Kelly, 2004), Zimmermann és Easterlin (Zimmermann-Easterlin, 2006), Carmichael és Whittaker (Carmichael-Whittaker, 2007), bár ők fordított logikával, a partner meglétével magyarázták a nagyobb elégedettséget, és az ebből fakadó fertilitást. Easterlin szerint mivel a szülők alapvetően boldog gyermekeket kívánnak, saját boldogságuk fokozza gyermekvállalási kedvüket, míg deprivált életérzés esetén csökkenni fog a fertilitás. A kedvező önkép és a partnerről alkotott pozitív vélekedés is hasonló megerősítő erővel bír ezen érvelés szerint. Más kutatások szerint a gyermekkel rendelkezők már meglévő gyermekkel kapcsolatos tapasztalatai is befolyásolják a további fertilitási hajlandóságot. (Kohler et al., 2005, Newman, 2008) Látható tehát, hogy a személyes elégedettség és boldogság érzete korántsem elhanyagolható tényező abban az esetben, amikor a párok összetartását, illetve a gyermekvállalási kedvet vizsgáljuk.

Kutatásunkban tehát indokolt olyan elemzés szerepeltetése is, amely e szemszögből közelít a párkapcsolati kohézió kérdésköréhez. Annak érdekében, hogy szisztematikusan is feltárhassuk kutatásunk kulcstényezőinek a szubjektív jólétre – mint az összetartó család kialakulásának egyik fontos előfeltételére – gyakorolt hatását, vizsgálódásainkat komplex modellezés segítségével helyeztük keretbe.

Az elemzés elvégzésére LISREL útmodellt alkalmaztunk, mivel arra kerestük a választ, hogy az egyéni szinten mérhető szubjektív jólétet, elégedettséget milyen hatásokon keresztül és milyen erősséggel befolyásolják a párkapcsolattal összefüggő tematikák: a nőkre háruló háztartási munka mennyisége, családi közösségbe való beágyazódás, a párkapcsolaton belüli konfliktusok megléte, illetve a munkavégzés és a magánélet egyensúlytalansága miatt kialakuló belső feszültségek. Az útelemzés másik előnye, ezáltal módszerválasztásunk további indoklása, hogy több változó között az oksági összefüggések hálózata grafikusán ábrázolható; így szemléletes módon közölhető, hogy milyen elsődleges „utakon” keresztül befolyásolják a független változók a függő változókat. Az útmodell jellegéből kifolyólag arra is lehetőséget ad, hogy a tényezők közötti sokrétű kapcsolatot is megismerjük.

A párkapcsolattal összefüggő szubjektív élményeken kívül a modellben azt is vizsgáljuk, hogy a társadalmi származás, illetve a társadalmi-gazdasági státus objektívebb mutatói milyen módon befolyásolják egyrészt a szubjektív értelmezésű, személyes vélekedéseket bemutató változókat, másrészt magát a szubjektív jólétet. A modellben szereplő tényezők természetesen nem fedik le maradéktalanul az okozati oldal összetevőinek teljességét. A különböző befolyásoló tényezők közül a kutatás korábbi empirikus szakaszában, illetve a szociológiai hagyományokban kitüntetett hatásokat emeltük be a modellbe.

3.1.3 A kvalitatív kutatáshoz kapcsolódó megfontolások

A munkamegosztásnak, a kommunikációs és vitakultúrának, illetve a külső kapcsolatok jellegének a családi kohézióra gyakorolt hatását elsőként tehát kvantitatív módszerekkel elemezzük. Ahhoz azonban, hogy e részterületek mélyebb rétegeibe is betekintést nyerjünk, illetve az egyes vizsgálati területek közötti összefüggéseket megérthessük, szükségesnek láttuk kvalitatív módszerek alkalmazását is.

Kutatásunk alapkérdését, a családok kohézióját és a hosszú távú párkapcsolatok stabilitását egyrészt a válások számával, másrészt a gyermekvállalási kedv sajátosságaival mérjük. Indokolt tehát, hogy e kutatásban külön fejezet foglalkozzon a családalapítás és –bővítés körülményeivel és hatásaival, és nem csupán az ezt kísérő egzisztenciális változásokkal, hanem – a „kapcsolatok

elpszichologizálódása” elmélet mentén különös figyelmet érdemlő – érzelmi, mentális elmozdulásokkal is.

Az intim, személyes szférába hatoló kérdéskörök kutatása, illetve az a tény, hogy a csoportdinamikai hatásokat nem kívántunk figyelembe venni, mélyinterjúk használatát tette indokolttá. Az interjúkat 2009 októbere és 2010 januárja között 17 fő megkérdezésével készítettük el. A megkérdezettek 40 év alatti, kisgyermekes (iskoláskor előtti) anyák, akik a fővárosban és környékén élnek, jellemzően jó egzisztenciális körülmények között, és felsőfokú végzettséggel rendelkeznek.

A mintaválasztást a következő logika mentén határoztuk meg. A mélyinterjúk alapvetően a korábban kvantitatív módszerekkel vizsgált hipotéziseket, különösen azok összefüggéseit elemzik kisgyermekes családok körében. Közvetlen célunk tehát az volt, hogy a családra jellemző munkamegosztási, kommunikációs, valamint háztartások közötti transzfer-minták feltárását követően következtetni tudjunk arra, hogy e részterületeken kialakult jellegzetességek milyen módon hatnak a többire. Ennek megfelelően a vizsgált alanyok körének egyrészt elég jól körülhatároltnak kellett lennie annak érdekében, hogy a kereszthatásokban a legnagyobb valószínűséggel tudjunk értékelhető mintázatot találni. Másrészt, mivel a kvantitatív empirikus vizsgálatok nagymintás, több szempontból reprezentatív felméréseken végzett elemzések révén valósultak meg, a kvalitatív vizsgálatok sajátosságainak megfelelően elemzésünket nem kellett szükségszerűen teljeskörűen kialakítani, hanem a célnak megfelelő módon szegmentálhattunk.

Mivel hazánkban jelenleg a nők vállalják a nagyobb részt a kisgyermekek nevelésében és gondozásában, erőteljesebben is ki vannak téve az ezzel járó hatásoknak. Célszerűnek láttuk tehát, hogy az interjúk során arról érdeklődjünk, ők hogyan értékelik a gyermekvállalás révén bekövetkező változásokat: miként változik a családi élet, illetve miként változnak ők maguk. Fontos megjegyezni, hogy a vizsgált populáció sajátos abban a tekintetben is, hogy magas iskolázottsága és stabilnak mondható egzisztenciája révén különösen érzékeny a gyermekvállalás miatt bekövetkező, a munkapiac időleges háttérbe szorulásával kísért változásokra. Az ily módon felmerülő aggodalmak az interjúk tapasztalata révén e populációban nem kifejezetten egzisztenciális gyökerűek, de – pontosan az anyagi szempontok egyszerűbb kommunikációja, illetve a korábban megszokott magasabb életminőséghez való ragaszkodás révén – sok esetben elsősorban a pénzhez kötődő tematikákban kerültek nyilvánosságra. Más társadalmi rétegekben vizsgálódva ezen a

területen is várhatóan ettől különböző tapasztalatot nyertünk volna, de a populációnak ez markáns megkülönböztető ismérve.

A vizsgált alanyok körét egy szempont szerint osztottuk meg: kilenc házaspár, illetve nyolc élettársi kapcsolatban élő nővel készült mélyinterjú. A megosztás célja az volt, hogy a kvalitatív technikák eszközeivel próbáljuk megérteni, a családi kohézió aspektusából van-e a párkapcsolat sajátosságaiban kimutatható különbség, és ha igen, milyen jellegzetességeket mutat. Az interjúktól az is alapvető elvárás volt, hogy a kommunikációs kultúra mélyebb vizsgálatát is elvégezzük, valamint megismerjük, milyen mechanizmusok révén fejti ki a családok közötti segítségnyújtás a párkapcsolatra gyakorolt hatását. A tipikusan a szülők révén megvalósuló transzferek nyomán döntően azt tárgyaltuk, a különféle segítség miként befolyásolja a megkérdezettek személyes jóllétét, és a pár (házaspár vagy élettárs) egymáshoz való viszonyát.

E kvalitatív kutatásnak közvetlenül a hipotézisek ellenőrzéséhez kapcsolódó fejezetet a kvantitatív eredményeket követően mutatjuk be, míg a családi életciklus-váltáshoz kötődő tapasztalatokkal a dolgozat önálló fejezetben foglalkozik. Az interjú szövegkönyve a Függelék V. fejezetében található.

3.1.4 Az ellenőrizendő hipotézisek köre

A fentiek nyomán a kutatás során a következő hipotézisek ellenőrzésére került sor.

H1: Aszimmetrikus szerkezetű családokban kisebb a párkapcsolattal való elégedettség és több a válással kapcsolatos gondolat, illetve a tényleges válás, mint szimmetrikus módon kialakított családszerkezet esetén.

H1.1: A kisgyermek gondozásával és nevelésével kapcsolatos teendők hanyagolása szimmetrikus és aszimmetrikus családok esetében egyaránt gyengíti a családi összetartást és vezet a válással kapcsolatos gondolatok felmerüléséhez, vagy ténylegesen váláshoz.

H1.2: Kiegyensúlyozott munkamegosztás mellett (tehát munkamegosztás szempontjából többnyire szimmetrikusnak nevezhető családok esetében) is növekvő számú, válással kapcsolatos gondolathoz vezet, amennyiben a szabad felhasználású idő – botti terminológiával – független módját választják a felek; míg ennek

komplementer módja nem befolyásolja számottevően a válással kapcsolatos gondolatok felmerülését.

H2: A válással kapcsolatos eredendően kevésbé megengedő attitűd (konzervatív beállítódás), illetve a stratégiai kérdések és az operatív nehézségek megvitatása (fejlett családon belüli kommunikációs- és vitakultúra) egyaránt erősíti a párkapcsolati kohéziót, ezáltal csökkenti a válás felmerülésének gondolatát, illetve a válás tényét.

H2.1: A válással kapcsolatban megengedőbb felek többet foglalkoznak a válás gondolatával, és végső soron nagyobb arányban válnak el, mint a válást kevésbé elfogadhatónak észlelő felek. (framing elmélet)

H2.2: A konfliktusokra, illetve érzelmi elhidegülésre panaszkodó családtagok esetében nagyobb arányban figyelhető meg a tényleges válás bekövetkezése, mint a fejlettebb konfliktuskezelési technikákat alkalmazó, illetve az érzelmi összhangra figyelő házaspárok esetében.

H2.3: A felek közti kommunikációs problémák kialakulásának esélye kisebb a szimmetrikus családokban.

H2.4: A magasabb fertilitási hajlandóságot mutató, több gyermeket vállaló és erről utólagosan is pozitívan gondolkodó családokban kisebb a kommunikációs problémák és a válással kapcsolatos gondolatok előfordulási aránya.

H2.5: A konfliktusokat magas szinten kezelő, az érzelmi összhangra tudatosan törekvő, illetve a szimmetrikusabb családokban nagyobb fertilitási hajlandóság figyelhető meg, mint a konfliktusos, érzelmileg elsivárosodott, illetve aszimmetrikus szerveződésű családokban.

H3: A sűrű társadalmi hálózatba való beágyazódás csökkenti a felek összetartozásának érzését és növeli a válással kapcsolatos gondolatok előfordulását, illetve váláshoz vezet.

H3.1: A sűrű rokoni vagy baráti szövetékbe való szegregált beágyazódás csak akkor nem csökkenti a felek összetartozásának érzését, amennyiben munkát vesznek át a családtól és a felszabadult időt a pár a szabadidő közös eltöltésére használja fel.

H3.2: A laza rokoni vagy baráti szövetékbe való beágyazódás jellemzően növeli a felek összetartozásának tudatát, és csökkenti a válással kapcsolatos gondolatokat.

3.2 A felhasznált adatbázisok bemutatása

Kutatásunkban hipotéziseink ellenőrzésére két adatbázist használtunk.

3.2.1 Életünk fordulópontjai, 2002. és 2005. évi hullám

Az elemzéshez döntően a KSH Népeségtudományi Intézete által vezetett, a demográfiai státuszváltások okait és következményeit kutató, „Életünk fordulópontjai” [DPA] elnevezésű felmérés 2002. évi (1. hullám) és 2005. évi (2. hullám) adatait használtuk fel. Az adatbázis kialakítói az interjúk elutasításának és megghiúsulásának lehetőségével számolva előzetesen torzított, régióként, településnagyság-kategóriánként és életkori kategóriánként rétegzett többlépcsős mintát vettek 2002-ben. A mintavételi egység a személy, az alapsokaság az 1926. január 1-je és 1983. december 31-e között született magyar állampolgárok köre volt. A mintanagyság az első hullám esetében 16 394 fő volt, a második hullámra a megghiúsulás a minta 15 százalékát érintette.

3.2.2 European Social Survey, 2004

A vizsgált problémaköröket keretrendszerbe helyező LISREL modellhez a European Social Survey [ESS, magyarul: Európai Társadalomtudományi Elemzések, EUTE] 2004. évi hullámának adatait használtuk. Az ESS uniós szintű nemzetközi összehasonlító vizsgálat, amelynek keretében 2002 óta kétévente felmérést készítenek az európai országok társadalmi, demográfiai, politikai és morális állapotáról. A kutatás egyrészt támpontot nyújt az európai társadalmakban zajló hosszú távú folyamatok elemzéséhez, másrészt – az országonként azonos módszertan révén – a mutatók egymással közvetlenül is összehasonlíthatóvá váltak. Az ESS felvételek két modulból állnak: egy törzsblokkból, amely minden hullám esetén azonos változókészletet állít elő, illetve egy tematikus rotációs modulból. Utóbbi 2004-ben három témára összpontosított: az egészségi állapottal és gyógyszerekkel kapcsolatos attitűdökre, a gazdasági erkölcsre, illetve a kurrens kutatásunkban is felhasznált „Házimunka, jólét, kényelem, munka-szabadidő egyensúly” blokkokra. Magyarországon a lekérdezést a TÁRKI végezte, amelynek keretében a 15 évesnél

idősebb hazai népességet tekintették alapsokaságnak; a mintavételi egység a személy, a mintaelemszám 1498 fő volt.

Az alábbi táblázat a hipotéziscsoportokhoz rendelve mutatja be a felhasznált adatbázisokat és alkalmazott módszereket. (4. táblázat)

4. táblázat:
Felhasznált adatbázisok és alkalmazott módszerek,
hipotéziscsoportok szerinti bontásban

Hipotézis-csoportok	Felhasznált adatbázisok	Alkalmazott módszerek
H1	Életünk fordulópontjai 1. 2.	MDS-modellek Klaszter-elemzés Interjúk
H2	Életünk fordulópontjai 1. 2. ESS	Klaszter-elemzés LISREL-modell Interjúk
H3	Életünk fordulópontjai 1. 2. ESS	Faktor-elemzés Klaszter-elemzés LISREL-modell Interjúk

4. Empirikus eredmények

E fejezet alapvetően a fenti hipotézisek ellenőrzését mutatja be, amelynek során megvizsgáljuk az egyes problémakörök összefüggéseit is. Az első alfejezetben mintegy bevezetőként korábbi, gondolatébresztőnek tekinthető empirikus kutatásunk tapasztalatait mutatjuk be (4.1). A második alfejezetben a hipotéziseket az „Életünk fordulópontjai” adatbázison különféle statisztikai eszközökkel, látens változós modellezéssel teszteljük, és a kvalitatív kutatás során készített mélyinterjúk vonatkozó részeivel egészítjük ki (4.2). A vizsgálatok célja, hogy a családok háztartáson belüli munkamegosztási és kommunikációs mintáit azonosítsa, illetve a családok közötti transzferek működési mechanizmusait feltárja. A harmadik alfejezetben a szubjektív jólétnek mint a párkapcsolati harmónia előfeltételének vizsgálatát végezzük el LISREL-modellezéssel (4.3). A negyedik alfejezetben a kvantitatív eredményeket alátámasztó, a mélyebb összefüggéseket feltáró mélyinterjúk azon részeinek elemzését mutatjuk be, amelyek az első gyermek megszületésével járó családi életciklus-váltáshoz köthetőek (4.4).

4.1 Min alapul a hosszabb távon is mindkét fél boldogságára szolgáló kapcsolat?

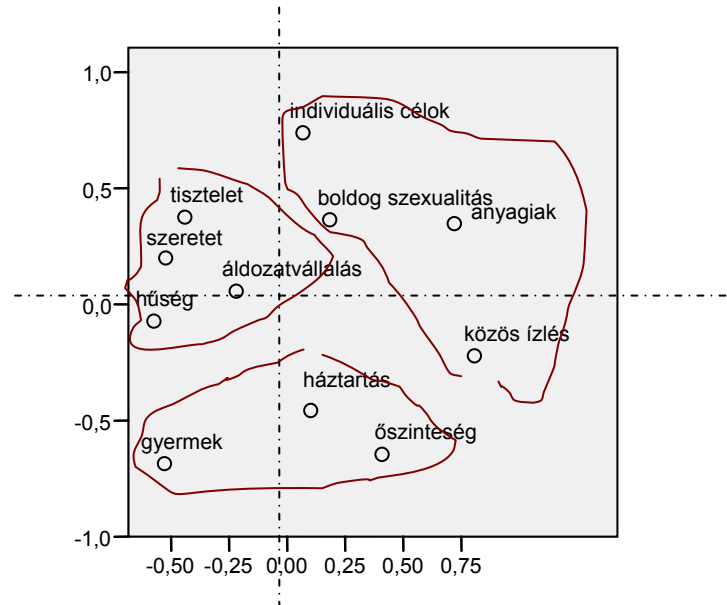
Korábbi empirikus kutatások tapasztalatai.

Célzottan a párkapcsolati összetartásra irányuló, mai magyar családokat elemző korábbi kutatásaink rámutattak, hogy a párok gondolkodásában mely jellemzők bizonyulnak összetartozó mentális struktúráknak. (Szél, 2008) Kutatásunkban arról kérdeztük a válaszadókat, hogy véleményük szerint min alapul a hosszabb távon is mindkét fél megelégedésére szolgáló kapcsolat. A megkérdezettek a felmérés során előre megadott lehetőségek közül választottak.

Sokdimenziós vizsgálattal végzett elemzésünk azt mutatta, hogy egyik csoportba a felek közötti érzelmi harmóniára utaló tényezők tartoznak: a hűség, lojalitás, szeretet/szerelem, tisztelet és az egymás iránti áldozatvállalás. Pragmatikusabb csoportot alkotnak az életvitelbeli egyezések, a megfelelő anyagiak rendelkezésre állása, a közös ízlés/érdeklődés, az individuális célok megélésének

lehetősége, a boldog szexuális élet és az intimitás. Szintén fontos kohéziót fokozó tényező a házasság/élettársi kapcsolat kontinuitásának bázisát alkotó tényezők köre, mint például az őszinteség és a közös gyermek, vagy a jól vezetett háztartás; utóbbiak tekinthetők a közös jövőre orientált viselkedés bázisának. (8. ábra)

8. ábra: Mennyire fontos a jó házassághoz... PROXSCAL-model

Főkomponens elemzésünk egyértelműen megerősítette a kapcsolatok elpszichologizálódásának tendenciáját hangsúlyozó vélekedéseket. A legerősebb faktor (35%) ugyanis az érzelmi harmóniával összefüggő itemeket fogja össze: a hűséget, a lojalitást, a szeretetet és a szerelmet, valamint az áldozatvállalást. A kapcsolati harmóniával összefüggő faktor (11%) az anyagiak, az intimitás, a közös ízlés és érdeklődés, illetve az egyéni célok megvalósításának lehetőségét képviseli. A kapcsolat kontinuitását biztosító tényezők faktora (8%) az őszinteség, a közös gyermek, és a jól vezetett háztartás változóit reprezentálja.

Megállapításaink megerősítették a más kutatásokhoz kapcsolódó eredményeket is. „A társak egymással, illetve a kapcsolatukkal szemben támasztott elvárásai elsősorban az érzelmi és a szexuális összhangra irányulnak, és már nem a megfelelő gazdasági alap, a háztartás működése, a gyermek nevelése határozza meg elsődlegesen a házasság sikerességét.” (Gödri, 2002)

Ugyanakkor e vizsgálat alapján egyrészt láthatóvá vált, hogy a megkérdezettek mentálisan mely fogalmakat, kíváncsi állapotokat kezelik összetartozó módon;

vagyis elméletileg mire van szükségük ahhoz, hogy párkapcsolatukban boldog, teljes életet tudjanak élni. Másrészt úgy tűnt, hogy a válaszadók meglehetősen elégedettek házasságukkal és élettársi kapcsolataikkal.

Mindezek fényében kiemelt fontossággal bír a kérdésfelvetés: a mindennapi élet szintjén pontosan hogyan is működnek a párkapcsolatok: mi az, ami kontinuitásuk alapját jelenti, illetve az általánosnak tűnő elégedettség ellenére miért emelkedik erősen a válások száma.

4.2: A családok összetartásának vizsgálata a háztartási munka megosztása, a párok kommunikációs kultúrája és a családok közti segítségnyújtás szerint

A következőkben a kohézió kiemelt megnyilvánulásainak, vagyis a háztartási munka, a családon belüli kommunikáció, illetve a rokoni transzferekkel kapcsolatos egyes mintázatok bemutatása kerül előtérbe.

4.2.1 A minta bemutatása a családi állapot szempontjából

Az „Életünk fordulópontjai” vizsgálat első hulláma 16,363 fő megkérdezésével zajlott, ahol a válaszadók mintegy egynegyede volt nőtlen/hajadon, több mint fele házas, kb. 1%-a házastársától külön élt, és 9-9% volt elvált, valamint özvegy. (FI.1. táblázat) Azok közül, akik nem éltek házasságban, csaknem 8% nyilatkozott úgy, hogy élettársi kapcsolatban él, és mintegy 7% élt látogató kapcsolatban. A nem házas megkérdezettek 30%-a volt „szingli”. (FI.2. táblázat) A teljes mintát tekintve 2 049 háztartásban élt eltartott gyermek az első hullám idején. A 49 évesnél fiatalabb tagokból álló háztartásoknál ugyanez a szám 1 347. Az eltelt évek során a mintában a családi állapotok terén drasztikus változások nem következtek be: házas a megkérdezettek mintegy 84 százaléka maradt, élettársi kapcsolatban csaknem 10 százaléka él, az elváltak közel 80 százaléka pedig nem változtatott státusán. A két hullám között a házasságok alig több, mint 3 százaléka végződött válással. T-tesztel vizsgálva látható, hogy a párjukkal együtt maradók párkapcsolati elégedettségének átlaga 8,80, míg az elváltaké 7,56; tehát e két státusz között az elégedettség szempontjából is mérhető különbség van. Látható, hogy az élettársak csaknem 57

százaléka megházasodott a második hullámra, míg az elváltak esetében közel 18 százalékuk lépett újra frigyre. (FI.3. táblázat)

A fenti elmozdulásokat iskolai végzettség szerint elemezve látható, hogy a legtöbb válás a magas iskolázottságúak körében volt megfigyelhető. A mintában arányaiban az alapfokú végzettséggel rendelkezők körében maradtak a legtöbben stabilan házások, és itt házasodtak össze a legnagyobb mértékben az eredetileg élettársi kapcsolatban élők. A középfokú végzettséggel rendelkezők között változtattak az elváltak a legkevésbé státusukon. A mintában felsőfokú végzettségűeknél történt a legtöbb válás, de arányaiban is itt maradtak a legkevesebben elváltak. (FI.4. táblázat)

Az elemzéshez felhasznált kérdőívblokkokat a Függelék II. mutatja be.

4.2.2 A párok összetartásának vizsgálata a szabad felhasználású idő megosztása szempontjából

Az első hipotéziscsoport vizsgálatához kapcsolódóan a családok összetartásának egyik potenciális indikátora, hogy a felek miként osztják fel egymás között a háztartás működését lehetővé tevő munkálatok elvégzését. Ismeretes, hogy a tradicionális munkamegosztást alkalmazó családoknál a házimunkák elvégzésének túlnyomó többsége a nőt terheli; inkább csak azon feladatkörök ellátásában lehet a férfira számítani, amelyeknél a nemek közti biológiai adottságok ezt kifejezetten indokoltta teszik (pl. ház körüli javítások elvégzése). Ennek ellenpólusa a szimmetrikus vagy modern munkamegosztás, amelyben a felek törekednek a házimunkák egyenlő, azaz mindkét felet egyenlő mértékben terhelő megosztására.

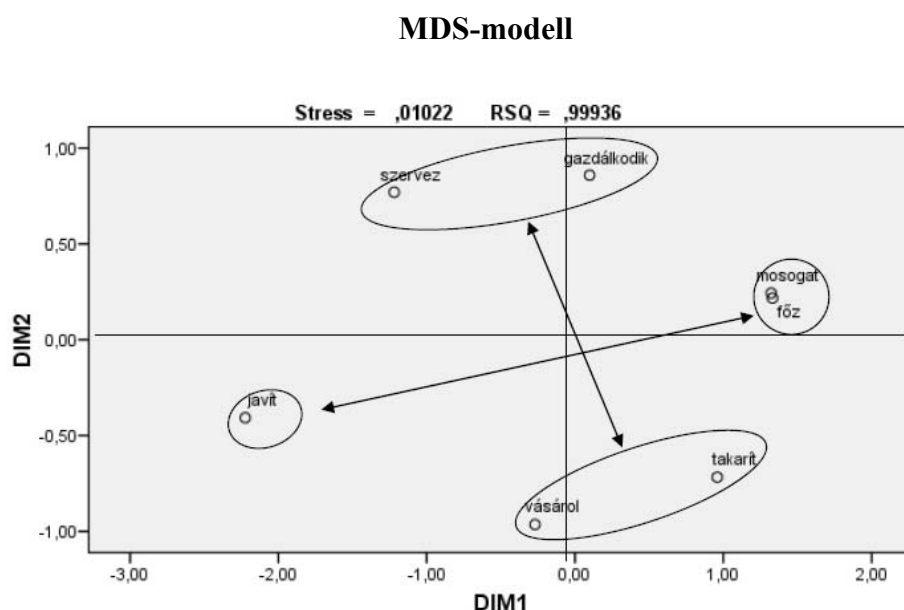
Korábbi kutatások szerint a házimunka családon belüli leosztása nem képezi vita tárgyát a magyar családokban: a nők a saját akartuk érvényesüléseként élik meg a helyzetet, a férfiak szerint pedig a nők döntenek a házimunkával kapcsolatos kérdésekben. (Takács, 2008) Mindemellett a szocializmusban a nőkre kényszerített látszatemancipációt a rendszerváltást követően a tradicionális szereprendszer érvényének visszaállítása követte. (Takács, 2008)

Elemzésünkben – alapvetően a H1 hipotéziscsoportba tartozó feltételezések ellenőrzése végett – a különféle háztartási tevékenységek nemek szerinti besorolásával kívántuk feltérképezni, hogy a mintában milyen munkamegosztási sajátosságokkal rendelkező csoportokat tudunk azonosítani. Az általunk vizsgált

otthoni tevékenységek a következők: főzés, mosogatás, bevásárlás, takarítás, kisebb javítások a házban és a ház körül, a kiadások és bevételek figyelemmel követése, közös programok szervezése. A kutatásban a párkapcsolatban élőket vizsgáltuk. Az elemzést elsőként korrelációs mátrixból kiinduló, sokdimenziós skálázással alátámasztott klaszterelemzési eljárással végeztük el.

Az MDS-modell szerint a felsorolt háztartási munkák elvégzésében a következő mintázatot találjuk (9. ábra).

9. ábra: Háztartási munkák elvégzése

A modell illeszkedése elfogadható, benne a háztartási tevékenységek vizsgált köre megfelelő módon reprezentálva van (Stress=0,01022, RSQ=0,99936). Látható, hogy a konyhai tevékenységek (mosogatás és főzés) szorosan feltételezik egymást, tehát a modell szerint várhatóan az fog elmosogatni, aki az ételt elkészítette. A közös programok szervezése és a család pénzügyeivel való gazdálkodás bizonyos mértékben introvertált, „elvonulást” feltételező munkának fogható fel; e tevékenységek a modellben is viszonylag közel kerültek egymáshoz. Mintegy ellenpontként viselkedve a modellben a vásárlás a térbeli eloszlás ellentétes pólusán rajzolódott ki. A bevásárlás a külvilággal való érintkezést feltételezi, így extrovertált tevékenységként is értelmezhető. A takarítás – legalábbis társaságban végezve – szintén logikusan közeledhet a vásárláshoz a térben. A javítások elvégzése láthatóan elkülönül; a további elemzések fogják verifikálni, hogy vajon gender-típusú elkülönülés is tetten érhető-e mögötte. Az előbbieket alapján mindenesetre

feltételezhető, hogy az első dimenzióban egy férfi-női tengely értelmezhető, míg a második dimenzióban egyfajta extrovertált-introvertált munkajellem-tengely azonosítható.

Annak érdekében, hogy erőteljesebben láthatóvá váljanak a megkérdezettek háztartási munkával kapcsolatos mintázatai, klaszterelemzést végeztünk. A teljes, nőket és férfiakat egyaránt tartalmazó mintán K-means klaszterelemzéssel a következő eltérő sajátosságokat mutató csoportokat sikerült azonosítani (5. táblázat).¹

5. táblázat: Háztartási munkák elvégzése

K-means klaszterelemzés, klaszterközeppontok, n=12510

	Klaszterek			
	Robotoló nők	Lazítók	Tradicionális nők	Tradicionális férfiak
főz	1,24	3,73	1,22	2,89
mosogat	1,10	3,60	1,22	2,83
vásárol	1,13	3,69	1,65	2,27
takarít	1,15	3,39	1,40	2,67
javít	1,15	3,31	3,29	1,21
gazdálkodik	1,16	3,57	1,54	2,18
szervez	1,38	2,97	1,80	2,07

Az elemzés négy eltérő sajátossággal jellemezhető klasztert hozott létre. Az első klaszter azokat a nőket tömöríti, akik gyakorlatilag minden háztartással kapcsolatos tevékenységet maguk végeznek. A megkérdezettek 12 százaléka, 1467 fő sorolható ebbe a csoportba.

¹ Az eljárás során a következő kódolást alkalmaztuk. 1: amennyiben maga a megkérdezett végzi az adott munkát. 2: amennyiben a megkérdezett és partnere közösen végzi az adott tevékenységet. 3: amennyiben döntően a megkérdezett partnere intézi a tevékenységet. 4: amennyiben harmadik fél számára delegálják az adott munkát.

A második klaszterbe a „lazítókat” sorolhatjuk: ők azok, akik a partnerre vagy harmadik személyre hárítják a feladat ellátását. A minta csaknem 14 százaléka, 1689 fő tartozik ebbe a csoportba.

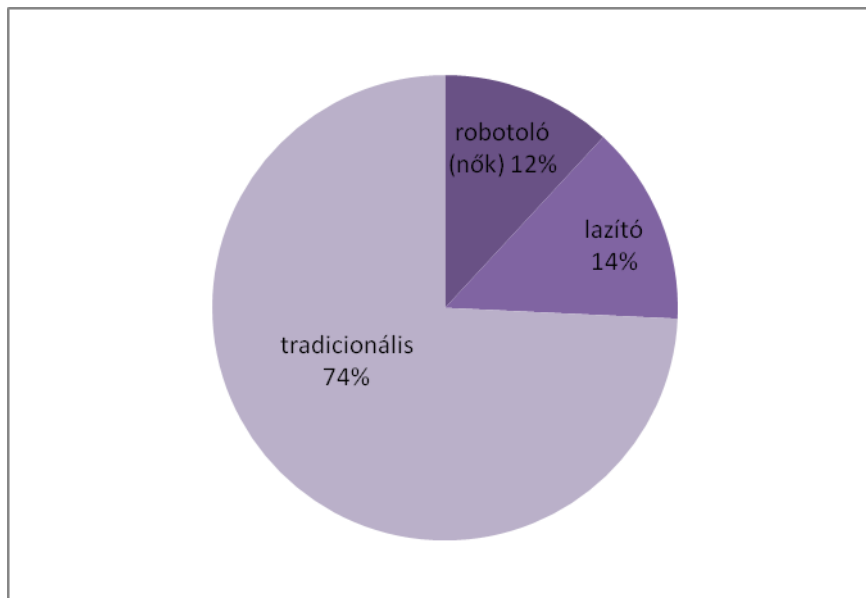
A harmadik klaszterbe azok a nők kerültek, akik maguk főznek, mosogatnak, takarítanak, míg a vásárlásnál, a családon belüli pénzügyek intézésénél és a családi programok szervezésénél megjelenik a partner közreműködése, de teljes felelősséggel csupán a ház körüli javítások elvégzése sorolható a partner feladatai közé. Ebből a klaszterből nem célszerű arra következtetni, hogy az ide sorolt háztartásoknál a párok közti szimmetrikus munkamegosztás válik megfigyelhetővé. Egyrészt ugyanis a napi rutint jelentő, a tevékenység végzésében kis szellemi hozzáadott értéket jelentő, kevesebb megbecsülést jelentő feladatok továbbra is a nő feladatai maradtak (főzés, mosogatás és takarítás), míg a partner a hatalmi helyzetet is feltételező gazdálkodásban és a közös programok kialakításában, valamint az egyre inkább a szórakoztatással összekapcsolódó vásárlással, illetve az alkalmanként jelentkező javításokkal van jelen a munkavégzés spektrumában. Mindezek alapján vállalható, hogy a harmadik klaszter, ahova a megkérdezettek 41 százaléka, 5147 fő tartozik, a tradicionális munkamegosztás jelenlétéről tesz tanúbizonyságot.

A negyedik klaszter, ahova a megkérdezettek 34 százaléka, mintegy 4207 fő tartozik, a harmadik klaszter tükörképét alkotja, csak éppen a férfiak szempontjából. A harmadik és a negyedik klaszter így összességében azokat a megkérdezett nőket és férfiakat öleli fel, akik tradicionális (de nem „robotoló”) háztartásokban élnek: összesen 9354 főről, a megkérdezettek mintegy háromnegyedéről van szó.

Ez az elemzés is igazolja a korábbi kutatások eredményeit, amelyek szerint Magyarország a családon belüli munkamegosztás vonatkozásában klasszikusan tradicionális országnak számít. Napi szinten tehát a nők felelnek a háztartás működtetéséért, bár többségük bizonyos vonatkozásban számíthat a férfi partner hozzájárulására – ugyanakkor, mint láttuk, éles nemek szerinti elhatárolásban. (10. ábra)

10. ábra: Háztartási munkák elvégzése

K-means klaszterelemzés, n=12510

Amennyiben csak a nők megkérdezésével végezzük el a klaszterek szerinti szegmentálást, a fent vázolt kép megerősítést nyert (6. táblázat, 11. ábra).

6. táblázat: Háztartási munkák elvégzése

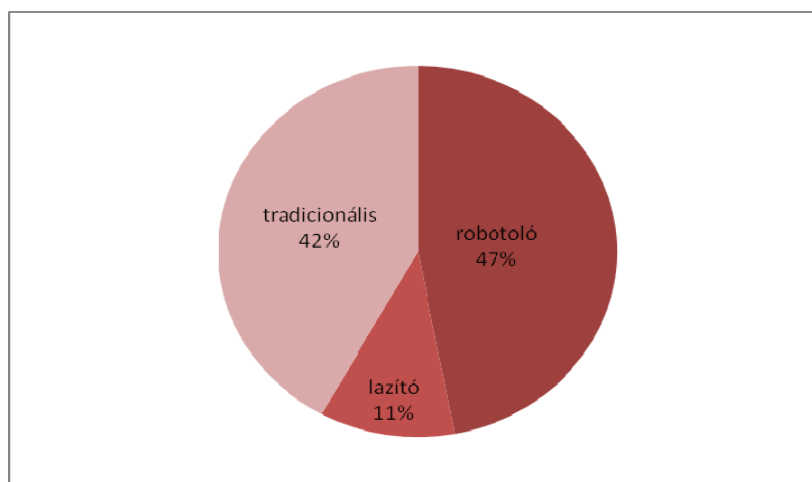
K-means klaszterelemzés, klaszterközéppontok, n=6883, nők

	Klaszterek		
	Robotolók	Lazítók	Tradicionális
főz	1,11	3,76	1,32
mosogat	1,06	3,51	1,43
vásárol	1,11	3,40	2,16
takarít	1,05	2,84	1,77
javít	2,83	3,79	3,08
gazdálkodik	1,22	3,17	1,82
szervez	1,41	2,70	2,12

Az első klaszter a megkérdezettek 47 százalékát, 3243 főt tartalmaz: ide soroltuk azokat a nőket, akik – a ház körüli javítások elvégzésén kívül – mindent maguk csinálnak. A második klaszterben itt is jelen vannak a „lazítók”, akik a partnerre vagy harmadik félre hárítják a feladatok elvégzését. Itt a partner vásárol, takarít, szervez közös programokat és gazdálkodik a családi költségvetéssel, míg a főzés-mosogatás és a javítások elvégzése a párkapcsolaton kívüli szereplőre hárul. A nők 11 százaléka, 768 fő sorolható ebbe a csoportba. A harmadik klaszterben a korábbi terminológiában tradicionálisnak nevezett munkamegosztásban élő nők jelennek meg: ők főznek, mosogatnak, takarítanak, míg a vásárlás, a gazdálkodás és a közös programok szervezésének spektrumában megjelenik a partner is. A ház körüli javítások elvégzése a társ felelőssége. A megkérdezett nők 42 százaléka, 2872 fő tartozik ebbe a csoportba.

11. ábra: Háztartási munkák elvégzése

K-means klaszterelemzés, n=6883, nők

A fentiek alapján tehát úgy tűnik, a nyugati szociológiában szimmetrikusnak nevezett munkamegosztási rendszer társadalmi méreteiben még nem terjedt el a magyar háztartásokban: a megkérdezettek tevékenységrendszere erősen tradicionális, nemi alapon megosztott sajátosságokat mutat. Interjúink tapasztalatai megerősítik ezt a képet: nem csak azok a nők, akik gyermeküket otthon gondozzák, hanem azok is, akik gyermekük gondozása mellett dolgoznak, vagy a munkapiacra már visszatértek, igyekeznek a háztartással kapcsolatos felelősséget felvállalni, a szerepelvárásoknak eleget tenni. Igaz ez annak ellenére, hogy a releváns interjúk a legjobb anyagiak

között, a felső jövedelmi decilisben élő, felsőfokú végzettséggel rendelkező, döntően értelmiségi vagy vezető menedzseri munkát ellátó, a fővárosban és zöld agglomerációjában élő rétegben készültek, ahol pedig a szimmetrikus megosztás csírái parciálisan bár, de elsőként bukkannak fel. Ha nagyon engedékenyek vagyunk a definíció hazai kultúrába való átültetésével, akkor sem tekinthetjük a nemek egyenlőségéhez közelítő szerepfelosztásnak, hogy a férfiak leginkább a „szívességtétel gazdaságtana” elv mentén „segítenek be” a háztartási munkákba: kérésre, rendszertelenül, és nem az egyéb tevékenységek (munka, szokásos szabadidős tevékenységek) rovására; ezzel szemben a nők általában a saját személyes idejükből, mintegy a szabadidő alternatívájaként végzik el a feladatokat. Az interjúk során megkérdezett nők (17 fő) közül senki sem nehezményezte ezt a rendszert, adott esetben inkább szerencsésnek érezte magát azért, mert partnere „segítőkész”. Mindez arra utal, hogy a női szerephez kötődő elvárások az elitek esetében is erősen normatívan szabályozottak.

A családok kohéziója szempontjából a háztartási munkák elvégzésének felosztása mellett szintén fontos kérdés, hogy a párok szabadidős elfoglaltsága milyen mintázatot mutat. A nők körében végzett, a családon belüli munkálatokban való szerepvállalásra vonatkozó klaszterelemzéssel tehát a robotoló, a lazító, és a tradicionális szerepeket tudtuk azonosítani. Azt vizsgálva, hogy e családokban előfordulnak-e viták a szabadidő eltöltésén, azt tapasztaljuk, hogy a legkevésbé leterhelt nők kerülnek a legtöbbször konfliktusba e téren (9,4%); vélhetően azért, mert itt van ténylegesen rendelkezésre álló szabadidő. A legtöbb háztartási munkát végző nők ennél kevesebbet vitatkoznak e témában (6,8%), és a tradicionális klaszterbe tartozók fogadják el legjobban a helyzetet: csupán 4,8 százalékuknak jelent problémát a szabadidő eltöltésének párjával való egyeztetése. (FIII.1. táblázat)

Amennyiben a munkamegosztás jellegzetességeit a háztartási munkák megosztásához kapcsolódó vitatkozással összefüggésben vizsgáljuk, láthatóvá válik, hogy a robotoló nők háztartásában van a legtöbb konfliktus, ezt követi a lazítók körében megfigyelt viták gyakorisága, a legbékésebbnek pedig ismét a tradicionális szerepmegosztásban dolgozók viszonyulnak. (FIII.2. táblázat)

Ugyanakkor, amennyiben azt vizsgáljuk, hogy ugyanezen klaszterekbe tartozó nők miként vélekednek a jól vezetett háztartás fontosságáról, az látszik, hogy a lazítók értékelik a legkevésbé, a robotolók pedig a leginkább a megfelelő otthoni körülményeket. (FIII.3. táblázat) Ebből arra következtethetünk, hogy a lazítók azért

is végeznek kevés házimunkát, mert kevésbé tulajdonítanak nagy jelentőséget ennek; a robotolók választásához pedig feltehetően hozzájárul az igény, hogy rendezett háztartásuk legyen.

A nők házimunka végzését szegmentáló klasztereknek a párkapcsolati elégedettséggel való összefüggését vizsgálva azt látjuk, hogy leginkább a tradicionális jellegű háztartási munkamegosztásban élő nők a legelégedettebbek a párkapcsolatukkal (94,4%). A lazítók ennél kevésbé problémamentesek (89,9%), de a robotolók tűnnek a legkevésbé elégedettnek (87,9%). (FIII.4. táblázat)

E klasztereknek a válásokkal² való összefüggését elemezve azt tapasztaljuk, hogy a lazítók körében mérhetjük a legmagasabb válási hajlamot (13,5%). Ennél jóval kevesebb a robotolók körében mért eredmény (5,6%), és a legkevésbé a tradicionális munkamegosztás szerint háztartási munkát végző nők körében tapasztaltunk válást a vizsgálat két hulláma között (2,6%). (FIII.5. táblázat) Mindazonáltal ennek feltehetően nem csupán a szerepek ilyen módon való megosztása az oka, hanem a háttérben a legmagasabb iskolai végzettség is okozhatja a mért különbségeket. A robotolók körében ugyanis felülreprezentáltak az alacsony iskolai végzettségű nők (52,2%), a tradicionális munkamegosztásban dolgozók körében pedig a magasán kvalifikáltak vannak többségben (54,3%). (FIII.6. táblázat)

Logikus kérdés, hogy minek van döntő befolyása arra, hogy a család tradicionális vagy demokratikusabb munkamegosztási rendet alakít ki. A következőkben a munkapiaci sajátosságokat próbáljuk magyarázó változóként felhasználni arra, hogy e helyzet megértéséhez közelebb kerüljünk. A jövedelemszerző tevékenység és a családon belül végzett munka sok esetben hátráltatja egymást: az egyik területen való helytállás a másik szféra rovására mehet. Tudjuk, hogy hazánkban ezt a nők inkább a munkának a családra való negatív hatásán keresztül élik meg (Takács, 2008), illetve, hogy akkor számíthatnak a nők relatív kevesebb háztartási munkára, ha a család összjövedelmének nagyobb részét keresik meg (Paksi – Sebők – Szalma, 2008). Érdeemes tehát e mintán is megvizsgálni, hogy az atipikus foglalkoztatásban dolgozó nők esetében a szokásostól eltérő munkaerő-piaci helyzet milyen hatással van a háztartási munkák felosztására.

² Az elemzésben a nagyminta két hulláma között, vagyis 2002-ről 2005-re elvált házaspárokat nevezzük elváltaknak. A követéses vizsgálat második hullámára is együtt maradt házaspárokat sértetlen kapcsolatban élőknek nevezzük.

E kutatási kérdés vizsgálatára a válaszadókat a munkapiaci helyzet szerint négy csoportba soroltuk be: (1) tipikus munkakörben dolgozók (főállásban, határozatlan idejű szerződéssel); (2) atipikus munkavállalók (részmunkaidőben dolgozók, határozott munkaszerződéssel rendelkezők); (3) rokkantnyugdíjasok és (4) munkanélküliek szegmenseire. Mivel e négy csoport életvitel szerint több szempontból markánsan különbözik egymástól, azt feltételeztük, hogy körükben más háztartási munka kialakítási rendszert találunk. Az elemzéshez az „Életünk fordulópontjai” adatbázis 2. hullámát alkalmaztuk, és a vizsgálat kínálkozó módszereként a különféle háztartási munkákat a térben plasztikusan megjelenítő sokdimenziós skálázást választottuk. Fontos megemlíteni, hogy hazánkban a rokkantnyugdíjasok külön szegmensként való vizsgálata azért indokolt, mert számítások szerint nagy arányban találhatók köztük valós egészségi panaszokkal nem rendelkező, jövedelmi megfontolások miatt magukat „lerokkantosítók”. (Szél – Szalma, 2009) Ezen csoportok azonban a szürke- vagy fekete gazdaságban továbbra is aktívak, tehát foglalkoztatási csoportként sajátos munkarendi mintával rendelkeznek; ennél fogva vizsgálatuk jelen elemzésben indokolt.

Elemzéseink hipotézisünk helyességét korlátozottan igazolták (FIII.1., FIII.2., FIII.3. és FIII.4. ábra): a különböző típusú háztartási munkák térbeli elhelyezkedése a négy különféle típusú munkavállaló esetén közel azonos, ugyanakkor az atipikus munkavállalók körében, illetve az inaktív csoportoknál sikerült eltéréseket azonosítani. Az atipikus munkavállalók esetén változást jelez a főzés és a mosogatás egymástól való eltávolodása, amely a nemek szerinti szegregálódás csökkenésére utalhat; míg a rokkantnyugdíjasok és a munkanélküliek körében a főzés és a mosogatás „együttállásába” bekerül a takarítás is. Mivel utóbbi a tipikusan férfi-minőségű „javítás” pólus ellenpontja, így feltételezhető, hogy e két inaktívnak számító réteg esetében a nők lesznek felelősek e rendszeres napi tevékenységet jelentő feladatokért is, vagyis a szegregálódás fokozódik. Ebből tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a munkapiaci helyzet ilyen szegmentálás szerint nem feltétlenül gyakorol pozitív, a nemek kiegyenlített szerepvállalását előtérbe helyező befolyást, sőt a munkanélküliek és a rokkantnyugdíjasok körében ellentétes tendencia érvényesül: bár a kényszerű inaktivitás miatt a férfiaknak több idejük lenne a háztartási munkákban való nagyobb szerepvállalásra, a mindennapok gyakorlatában még többet hárítanak a nőkre.

A háztartáson belüli munkamegosztás vizsgálata mélyinterjúkkal

Kvalitatív kutatásunk a kisgyermekes édesanyákat megszólaltató mélyinterjúk segítségével vizsgálta a háztartáson belüli munkamegosztás kérdését. Hazai kutatások igazolták, hogy a családi életciklus kisgyermekes szakaszát a férfiak fokozott szerepvállalása jellemzi; ez a jellemzően átmenetinek bizonyuló jelenség ekkor a jövedelemszerző és a családhoz kapcsolódó munkákra egyaránt érvényes. (Paksi – Sebők – Szalma, 2008)

E kérdéskör vonatkozásában az interjúalanyok meglátásaiban két közös pont mindenképpen azonosítható volt. Egyrészt a gyermekvállalást követően a házimunkák megnövekedett mennyiségéről számoltak be, másrészt többnyire elégedettek voltak párjuk ilyen téren való helytállásával. Az is megfigyelhető, hogy mindenhol a nők végzik a munkák oroszlánrészét. Ez a gyermeküket otthon gondozók körében döntően logikailag nyert indoklást azzal, hogy ha ők nem végeznek jövedelemszerző tevékenységet, inkább lehetőségük van erre, mint a férfiaknak, akik viszont jellemzően teljes állásban dolgoznak házon kívül. Ugyanakkor a munkapiacra már valamilyen módon visszatért édesanyák – alapvetően a megszokásra hivatkozva – szintén saját feladatukként definiálták a háztartás működtetését.

Az interjúalanyok elmondása alapján összességében az a kép bontakozik ki, hogy a férfiak ugyan készek arra, hogy segítsenek a házimunkában, de szerepvállalásuk jellemzően kérésre történik meg, nem rendszeres jellegű, és például nem követik nyomon az elvégzésre váró feladatokat.

Két interjúalanyról figyeltünk meg gyökeresen eltérő mintát: ott, ahol a férfiak otthonról dolgoznak. Az egyik megkérdezett egészségügyi okokból is kevesebbet bír vállalni, ráadásul párja számára igen fontos a jól vezetett háztartás, és leginkább a saját maga által elvégzett munkában bízik; így döntően ő végzi el a háztartási munkákat.

„Laci is itthon maradt, második anyaként funkcionál. Tündivel [gyermekük] is sok mindent vállalt, emellett nagyon házas: takarítás, mosás, részben bevásárlás, főzés, amit átvállalt.”

(Leticia, 37)

A másik megkérdezett pedig abban különbözik a többségi mintától, hogy láthatóan sokkal kisebb jelentőséget tulajdonítanak a háztartási munkának; ez nem jelenti azt, hogy nem végzik el, csak válaszában semmilyen elégedetlenség, szorongás, illetve a témával kapcsolatos stressz nem volt megfigyelhető.

„Rugalmasan megosztjuk. (...) Meg kölcsönösen akceptáljuk egymást, nem rángatom, van, ami egy nappal később vagy kettővel készül el, mindegy.”

(Livia, 33)

A többi válaszadónál ugyanis kivétel nélkül érezhető volt, hogy ez a téma valamilyen szinten nehézséget okoz; van, ahol komolyabbat, máshol csak szervezési problémát, de láthatóan döntően a nőket terheli a háztartás működtetésével kapcsolatos felelősség.

A válaszadók kétharmadánál van jelen külső segítség fizetett formában: jellemzően egy, vagy kéthetente jár takarítónő, illetve alkalmilag bébisitter. Családon belüli komoly segítséget a válaszadók nagy része, négyötöde élvez: jellemzően a megkérdezettek szülei vállalkoznak háztartási és gyermekkel kapcsolatos feladatok ellátására.

Arra a kérdésre, hogy döntően kire számít a megkérdezett, első helyen jellemzően a pár (férj vagy élettárs) neve került említésre, ezt követően pedig tipikusan a rokonok következtek. Baráti segítségnyújtást mindössze egy megkérdezett vesz igénybe. A szomszédokra sem nagyon számítanak a válaszadók: elmondásuk szerint többnyire felületes kapcsolatban vannak egymással; így még ha fel is ajánlották, hogy segítenek gyermekfelügyelettel, a megkérdezett édesanyák nem merik megkockáztatni, hogy rájuk bizzák gyermeküket. Tanulságos, hogy a legtöbb interjúban a szomszédok mint lehetőség spontán módon fel sem merült; a válaszadók inkább csak a kutató kérdésére reagálva tértek ki erre a lehetőségre.

A szülői segítségnyújtásról külön meg kell említeni, hogy a hálásan fogadott támogatáson felül több helyütt konfliktusforrásnak számít. Ez egyrészt a pár közötti feszültségben ölthet testet, másrészt a pár és a szülők közti vitába torkollhat. Minden megkérdezett mégis arról számolt be, hogy ezt kezelhető szinten tartják. Egy helyen, ahol elég komoly véleménykülönbségek vannak a megkérdezett és anyósa között, a „kezelés” egymás elkerülését jelenti; a többi helyen azonban a segítséget elfogadva, a feszültségeket tapintattal tompítva igyekeznek átlendülni a helyzeten.

„Mindkettőnk szülei meglehetősen jó módúak. Emiatt nem vagyunk teljesen önállóak, és Zolit ez zavarja. Hát ez van, de megoldjuk.”

(Edit, 35)

A válaszok tükrében úgy tűnik, hogy a szülők segítségnyújtása erősíti a párok összetartozásának tudatát, oly módon, hogy időt ad vagy a nőnek, vagy a párnak, akik ezáltal lehetőséget kapnak a feltöltekezésre, illetve egymás társaságának zavartalan élvezetére. Az egyik interjúalany mindazonáltal más megközelítésbe helyezte a szülői segítségnyújtás hasznosságát.

„Anyukám sokat segített, ez szerintem jó a párkapcsolatnak, mert különben Kálmánra nagyobb nyomás nehezedne.”

(Zsuzsa, 34)

Ez az érvelés abban különbözik a többségi logikától, hogy a szülői segítséget egyértelműen a férj tehermentesítésének eszközeként mutatja be. Máshol ilyen jellegű megközelítéssel nem találkoztunk; általában a megkérdezettek vagy saját, vagy a pár életének könnyítését említik spontán. Ahol például kevesebb szülői segítség áll rendelkezésre, érzékelhető volt, hogy a megkérdezettek erőteljesebben panaszkodtak arra, hogy párjukkal kevés idejük marad egymásra.

Fontos attribútum, hogy a válaszadó nők többnyire úgy gondolták, nekik jobban hiányzik a párjukkal kettesben eltöltött idő, mint a társuknak. Három esetben spontán említésre került ez az érzés, és további interjúknál is történtek célzások. Egy válaszadó jelentett kivételt: marketingvezetőként is dolgozó alanyunk számolt be arról, hogy ő a kialakított hatékony családi életviteli rendszer miatt elégedett az életritmussal, de férjét megviseli, hogy nincsenek eleget kettesben.

Munkamegosztás és párkapcsolati kohézió. Következtetések

Az összetartást a kutatás első részében tehát egyrészt a háztartási munkák megosztásával, másrészt az együtt töltött szabadidő jellegzetességeivel mértük. Egyszerű és komplex látens változós modellezéssel, illetve kvalitatív technikákkal is

azt mutattuk ki, hogy a magyar családok a párkapcsolatok több vonatkozásában is erősen tradicionális jellegzetességeket mutatnak. Modellünk szerint a nők háromnegyede döntően maga felel a háztartás működtetéséért, és az elemzések tanulsága szerint e szerepet elfogadták, felülbírálni nem kívánják. Mindezek ellenére nem célszerű azt gondolnunk, hogy ez a szereposztás nem okoz számukra problémát; a későbbiekben erre a kérdésre visszatérünk. Az interjúk rámutattak, hogy a magasabb társadalmi-gazdasági státuszú nőket a rendelkezésre álló pénz, illetve az intenzívebb rokoni hálózat támogatja; kiemelve azt, hogy a gyermekvállalást követő időszakban a jobb egzisztenciával rendelkező, általában magasabb iskolai végzettségű pároknál a férfi segítsége is jelen van – bár ez a hagyományos szerepeket meg nem bontva, inkább kérésre vagy felszólításra aktivizálódik.

Mindezek alapján tehát megállapíthatjuk, hogy társadalmilag megragadható mértékben még a magas jövedelemmel és iskolázottsággal rendelkező rétegekben sem alakult ki hazánkban sem a Young és Willmott-i értelemben vett szimmetrikus munkamegosztás, sem annak egy hazai sajátosságokra érvényesnek tekinthető változata; bár kétségtől ez az a réteg, ahol a férfiak szerepvállalására a leginkább lehet számítani, főként az interjúk zömét jelentő kisgyermekes családi életciklusban. A H1 hipotézist és alhipotéziseit³ tehát – hazai környezetben – nem tudtuk maradéktalanul igazolni, mivel a szimmetrikus munkamegosztás jelenlétét társadalmi méretekben egyelőre nem sikerült kimutatnunk.

A nagymintás elemzések és a kvalitatív vizsgálatok egyaránt arra utalnak, hogy a hazánkban megfigyelhető tradicionális felfogás dominanciája érvényes a materiális bázis, vagyis a megfelelő anyagi háttér fontosságának hangsúlyozásában is. Az a tény, hogy interjúinkban – ahol kifejezetten jó körülmények között élő nőkkel folytattunk kutatást – központi motívum volt a pénzügyek és az ezzel kapcsolatos gondok említése, arra utal, hogy a vonatkoztatási csoport elméleteknek megfelelően a válaszadók itt saját korábbi, azaz gyermekvállalás előtti egzisztenciális

³ H1: Aszimmetrikus szerkezetű családokban kisebb a párkapcsolattal való elégedettség és több a válással kapcsolatos gondolat, illetve a tényleges válás, mint a szimmetrikus módon kialakított családszerkezet esetén. H1.1: A kisgyermekes gondozásával és nevelésével kapcsolatos teendők hanyagolása szimmetrikus és aszimmetrikus családok esetében egyaránt gyengíti a családi összetartást és vezet a válással kapcsolatos gondolatok felmerüléséhez, vagy ténylegesen váláshoz. H1.2: Kiegyensúlyozott munkamegosztás mellett (tehát munkamegosztás szempontjából többnyire szimmetrikusnak nevezhető családok esetében) is növekvő számú, válással kapcsolatos gondolathoz vezet, amennyiben a szabad felhasználású idő – botti terminológiával – független módját választják a felek; míg ennek komplementer módja nem befolyásolja számottevően a válással kapcsolatos gondolatok felmerülését.

körülményeikhez hasonlították kurrens viszonyaikat. Így, hiába tekinthető objektíven még mindig megfelelőnek e kisgyermekes családok gazdasági stabilitása, sok panasz érkezik a romló anyagi körülményekre. Egy fontos következtetés adódik ebből: az anyagiak miatt érzett aggodalom és bizonytalanság erőteljesen áthatja a családokat, még a stabilnak tűnő jólétben élőket is. Fontos ugyanakkor, hogy e magasan kvalifikált nőknél – az anyagi helyzet stabilizálásán túlmutatóan – az önbecsülés támogatására is szolgál az önálló jövedelem. Ez kvázi független a kereset nagyságrendjétől, mivel a termelékeny munka, sok helyütt pedig a hivatás gyakorlása jelenti az öröm forrását.

4.2.3 Kommunikáció és vitakultúra a partnerkapcsolatban

A második hipotéziscsoportban olyan feltételezéseket fogalmaztunk meg, amelyek azt vizsgálják, hogy a családon belüli kommunikációs kultúra, a vitás kérdések rendezésének gyakorlata, illetve a váláshoz való mentális hozzáállás milyen hatással van a párkapcsolati kohézióra, a kapcsolat sértetlenségére és a gyermekvállalási kedvre. Kutatók szerint ugyanis hazánkban a családi szerepekkel kapcsolatos konzervatív hozzáállás mellett egyetlen kérdésben, a gyermekes párok válásával kapcsolatban elfogadóbbak a válaszadók. Mindez azonban a párok gyenge konfliktuskezelési képességére utal, amely a közös kiútkeresés helyett a kapcsolat megszakítását fogadja el megoldásként. (Tóth – Dupcsik, 2008)

Az „Életünk fordulópontjai” adatbázison elvégzett elemzések összességében szintén arra utalnak, hogy hazánkban a párkapcsolatok kommunikációs szintje meglehetősen alacsony, és a vitakultúra fejletlensége, valamint a kapcsolatok törékenysége, vagyis a válások között szignifikáns összefüggés van. Mindezt megerősíti a T-próbával végzett vizsgálat, amely szerint azon párkapcsolatokra, amelyek a vizsgálat két hulláma között válással végződtek, többségében (52%) a fejletlen vitakultúra volt jellemző; míg az együtt maradt pároknál ez az arány 45%.

A vitakultúra empirikus megragadása lehetséges a felek nézeteltérések során tanúsított tipikus magatartásának vizsgálata révén. Jelen elemzés során a partnerek között az alábbi típusú reakciókat vizsgáljuk: (i) elkerülik a konfliktust (kitérés), vagy (ii) ugyan felvállalják a konfliktust, de ezt agresszív módon teszik (az erőszak verbális vagy fizikai megnyilvánulásai), illetve (iii) kooperatív módon vesznek részt a konfliktus megoldásában (a téma higgadt megbeszélése). Az első lehetőségre példa

a saját vélemény elhallgatása, a másodikra a sértődött hallgatás, a veszekedés vagy akár a tettelegesség; a konstruktív lehetőséget pedig a nézeteltérés nyugodt megbeszélése biztosítja. Elemzésünkben külön foglalkoztunk a végül elvált, illetve a sértetlen párkapcsolatban maradtak fentiek szerinti kommunikációs sajátosságaival.

Láthatóvá vált, hogy a felbomlott kapcsolatokban már a válást megelőzően is felszínre kerültek a vitás kérdések elrendezésének destruktív módozatai: a sértődött hallgatás, a veszekedés, illetve a tettelegesség egyaránt magasabb arányban fordul elő a később elvált pároknál. (FIII.7. táblázat)

Az elemzés szerint a konfliktusok nyugodt megbeszélése szignifikánsan gyakoribb az együtt is maradó pároknál, bár körükben a potenciális konfliktusok háritása is gyakoribb. A vitakultúrával kapcsolatos gondokat ugyanis jól jelzi, és egyben különös figyelmet érdemel az a tény, hogy a vélemény „megtartása”, vagyis a konfliktus elkerülése az ép kapcsolatokban gyakoribb; erre nyilván nem lenne szükség, ha egyenlőségen alapuló, mindkét fél számára megnyugtató biztonságot jelentő párkapcsolatokról lenne szó.

Klaszterelemzéssel is megkíséreltünk homogén csoportokat létrehozni annak érdekében, hogy megismerjük: rendszerint milyen témákon vitatkoznak a megkérdezettek. Az elemzés szerint a megkérdezettek 4 százaléka (274 fő) nevezhető kifejezetten problémásnak – esetükben számos probléma megvitatása veszekedésbe torkollik: anyagiak, szabadidő eltöltése, barátokkal való kapcsolattartás és alkoholfogyasztás képezi a konfliktusok tárgyát. A békésnek vallott kapcsolatban élő száma ismét igen magas, a megkérdezettek 73 százaléka (4759 fő) tartozik a klaszterbe. Az anyagi természetű problémákon vitatkozők a válaszadók 11 százalékát teszik ki (703 fő); a megkérdezettek 12 százaléka (770 fő) pedig a gyermekneveléssel kapcsolatban kerül konfliktusba partnerével. (7. táblázat)

7. táblázat: A vitatkozás oka
K-means klaszterelemzés, klaszterközéppontok, n=6506

	Klaszterek			
	Békések	Konfliktusos kapcsolatok	Anyagi természetű ügyeken vitatkozók	Gyermek-neveléssel kapcsolatos ügyeken vitatkozók
házimunka megosztása miatt	,03	,27	,13	,14
anyagi ügyek miatt	,00	,54	1,00	,34
szabadidő eltöltésén	,04	,56	,08	,10
barátokkal való kapcsolat miatt	,01	,89	,02	,03
szülőkkel való kapcsolat miatt	,03	,33	,08	,12
gyermeknevelés dolgában	,00	,34	,00	1,00
gyermekvállalás miatt	,01	,07	,02	,03
közös célok, tervek miatt	,01	,31	,10	,13
alkoholfogyasztás miatt	,02	,49	,15	,09
féltékenység miatt	,01	,38	,06	,06

A megkérdezettek válaszait többféle klaszterstruktúrával is vizsgálva figyelemre méltó volt, hogy a háztartáson belüli munkamegosztás és a gyermekvállalás kérdésköre, illetve a szülőkkel való viszony és a féltékenység egyik rendszerben sem bizonyult konfliktuspontnak.

A gyermekek jelenléte azonban befolyásolja a vitatkozást, főleg annak stílusát. A fertilis korú házaspárok és együttélők körében végzett vizsgálat szerint szignifikánsan nagyobb a konfliktuskerülés a gyermekes párok körében, mint a gyermektelen családoknál. Utóbbiak körében a nézetletérések higgadt megbeszélése is gyakoribb, a kiabálással társuló veszekedés pedig ritkább. A sértődött hallgatás igen hasonló

számban fordul elő gyermekesek és gyermektelenek körében egyaránt. Fontos információ, hogy mindkét csoport esetében a nézeteltérések nyugodt megbeszélése fordul elő a legmagasabb arányban. (FIII.8. táblázat) Ezt az eredményt erősíti meg a kommunikációs kultúra fejlettségét összességében mérő, származtatott változóval végzett vizsgálat. (FIII.9. táblázat) A 49 évesnél fiatalabb, együttélő (házas vagy élettárs) párok körében megfigyelhető, hogy a fejletlen vitakultúrával rendelkezők körében nagyobb arányban vannak jelen a háztartásban eltartott gyermek(ek), mint a jobban kommunikálók körében. A kérdéskörhöz más szemszögből közelítve, az együttélő (házas vagy élettárs), 49 év alatti párok esetében az első hullám idején vizsgáltuk meg a vitakultúra fejlettsége és az ideálisnak tartott gyermekszám közötti összefüggést. Láthatóvá vált, hogy a fejletlenebb kommunikációs mintával rendelkező családoknál nagyobb arányban preferálják a kisebb (0 vagy 1) gyermekszámokat, míg a fejlettebb vitakultúrát gyakorlóknál a magasabb (2, 3 vagy több) gyermeket tartják kívánatosnak a családban. (FIII.10. táblázat)

Összességében tehát megállapítható, hogy a vitakultúra fejletlen mivolta több területen is tetten érhető: bár a kapcsolatok többsége békésnek vallott, a konfliktusok elkerülése természetes gyakorlatnak számít pont a sértetlen párkapcsolatban maradt felek esetén. Az otthoni munkák felosztásával kapcsolatban korábban elmondottakat pedig megerősíti, hogy a párok között az egyenlőtlen leosztás mindkét fél számára elfogadottnak tűnik, nem képezi vita tárgyát. A gyermekek jelenléte láthatólag a kommunikáció terén is megpróbálja a párok egymáshoz való viszonyulását. Az elemzések szerint a fejlett vitakultúrával rendelkezők tartják ideálisnak a magasabb gyermekszámot.

Fontos kérdés, hogy a kohézió végső megszakadását, vagyis a válást milyen külső és belső mentális folyamatok előzik meg, és ebben pontosan milyen szerepe van a kommunikációnak. Kiemelten lényegi kérdés, hogy vajon mennyire tekinthető végiggondolt, megfontolt döntésnek a kapcsolat jogi úton történő megszakításának elhatározása. Az elemzések alapján úgy tűnik, hogy a végül elvált megkérdezettek jelentős részének, mintegy 75 százalékának a válás megelőző évben nem merül fel a kapcsolat jogi úton történő megszakításának lehetősége. Gondolatban 23 százalékot foglalkoztatott a kérdés, de komolyan csupán a végül elvált megkérdezettek 2 százaléka mérlegelte ezt a lehetőséget. A sértetlen házasságban maradók 95 százaléka egyáltalán nem gondolt válásra, bár 5 százalékának azért megfordult a fejében ez a lehetőség. (FIII.11. táblázat)

A jelenség megértése végett a kvalitatív kutatás során a válást már megtapasztalt interjúalanyok körében kitértünk e jelenségre. A válaszadók utaltak arra, hogy bár a válás mint döntés valóban hirtelen fogalmazódott meg bennük, az elhidegülés jelei már jóval korábban tetten érhetőek voltak. A beszámolók alapján a korai jelzések egy része a lelkiállapot szintjén manifesztálódott: a váláshoz vezető úton a megkérdezettek mentális jellemzői jelentősen megváltoztak. Ezzel összefüggésben tehát a kapcsolatok elpszichologizálódásának elméletének hazai érvényességét abban a kontextusban is érdemes megvizsgálni, hogy a végül elvált válaszadók mennyiben panaszkodtak kapcsolataik elhidegülésére, a lelki magányosság érzetének kialakulására. Ennek indikátoraként öt, az elidegenedés állapotára jellemző érzéshez kapcsolódó válaszok klaszterelemzését végeztük el.

Elemzésünk során e tekintetben három, egymástól jól elhatárolható csoportot sikerült azonosítani. (8. táblázat) Kutatásunk alapján párjától kifejezetten elhidegültnek bizonyult a megkérdezettek 8 százaléka, „meg nem értett”-nek érezte magát 17 százalékuk, kapcsolatai terén pedig a minta 75 százaléka volt elégedett.

8. táblázat: Elmagányosodás

K-means klaszterelemzés, klaszterközpontok*, n=16242

	Klaszterek		
	Elégedett	Meg nem értett	Elhidegült
Ön körül mindig van valaki	1	1	1
Szükség esetén mindig támaszkodhat valakire	1	1	1
Gyakran érzi úgy, senkit sem érdekel, amit mond	0	1	1
Hiányzik az életéből a meghittség és a melegség	0	0	1
Gyakran érzi magányosnak magát	0	0	1

*Kerekített értékek.

Kérdés az, hogy ezek az arányok miként alakulnak a végül egymástól elválók, illetve a partnerükkel együtt maradók között. Az első hullám idején végzett elemzések azt igazolták, hogy az elhidegültek körében fontolgatják legtöbbször a válást, és a váláshoz közeli helyzetek is itt fordulnak elő a legnagyobb arányban (FIII.12. táblázat). A meg nem értettek körében és az elégedettek között ugyanannyi, és összességében igen kis arányú a váláshoz közeli esetek előfordulása, de gondolati szinten az előbbiek láthatóan nagyobb arányban foglalkoznak a válással mint lehetőséggel (4 százalék szemben a 6,4 százalékkal). Az elemzések alapján tehát arra következtethetünk, hogy a kapcsolat lelki szintű megélése, és a tényleges válások között szignifikáns kapcsolat van: minél pozitívabban érzi magát az adott személy a kapcsolati körében, annál stabilabb a kapcsolat maga.

A házasságok körében vizsgálódva a válások konkrét előfordulását elemezve azt látjuk, hogy a tényleges válás az elhidegült megkérdezettek esetén fordult elő a leggyakrabban (14,4 százalék); ezzel szemben az elégedettek és a meg nem értettek körében ennél jelentősen kisebb értéket mértünk (rendre 8,1 és 3,3 százalék). (FIII.13. táblázat) A meg nem értettek körében megfigyelhető alacsony válási hajlam ismét az elfojtó jellegű kommunikációs gyakorlat jelenlétére utalhat.

Az első hullám idején házasságban élők körében végzett elemzés azt is mutatja, hogy a magukat vallásosnak vallók körében kisebb (3,5%) a válások száma, mint a nem vallásos érzületűek között (5,0%). A legmagasabb válási arányt az e téren bizonytalanok körében mértük (7,1%). Mindez azt mutatja, hogy a vallásosság továbbra is megtartó erőnek bizonyul a házasságok esetében. (FIII.14. táblázat) A vallásossághoz kapcsolódó eszmeiség óvó ereje abban is megmutatkozik, hogy a felmérést megelőző egy év során a magukat vallásosnak vallók körében gondoltak a legkevesebben a válásra (4,8%). A bizonytalanok körében ez az arány emelkedett (5,5%), a legmagasabb értéket azonban a nem vallásosak körében mértük (7,4%). (FIII.15. táblázat) Mindez arra utal, hogy a vallásos gondolkodástól távolabb álló válás gondolati szinten is jobban elkerüli azokat, akik a vallásos értékek mentén próbálnak élni.

A párkapcsolati kommunikációs kultúra vizsgálata mélyinterjúkkal

A mélyinterjúk készítése előtt azt a várakozást fogalmaztuk meg, mely szerint kutatásunk alanyai stabil egzisztenciájuk és magasabb elvonatkoztatási és önreflexiós képességük révén eredményesebben kezelik a konfliktusokat, mint a társadalom kevésbé tehetős és tanult rétegei⁴. A kommunikációt és a konfliktusok kezelését így e kutatásban is összetartozó területként kezeljük, hiszen az interjúk során általunk vizsgált társadalmi szegmensben – részben a komoly anyagi nehézségek hiánya révén – a kommunikációs stílus és tartalom feltételezésünk szerint nagyban befolyásolja a felek komfortérzetét, ezáltal összetartását.

A kutatás kvalitatív szakaszában valóban meggyőződhattünk arról, hogy a párkapcsolaton belüli kommunikáció kérdése a legtöbb alany esetében központi jelentőségűnek számított. A válaszok alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy azokban a családokban, ahol a kommunikáció, ezen belül is a vitás kérdések rendezése mindkét fél szempontjából eredményesebb, a kapcsolat egésze is kevesebb problémával küzd, vagyis a vizsgált többi részterületen is kevesebb problémára derült fény. A problémákat ügyesebben rendező párok – az interjúk alapján – vagy megelőzik, vagy rövidebbre zárják a kényelmetlen helyzeteket, így azok nem tudnak addig fokozódni, amíg az egyik fél számára elviselhetetlenné válik a helyzet. Ugyanakkor kevésbé kézenfekvő, de annál fontosabb következtetés, hogy a válaszok alapján a vizsgált szegmensben nem azok a párok élnek harmonikusabb kapcsolatban, akik „nem beszélnek” a problémákról, hanem azok, akik „meg tudják beszélni” azokat.

Párkapcsolati kommunikációs problémák kezelésére külső segítséget kettő pár vett igénybe. Az egyikük páros hittan órákat látogatva a megértés, a megbocsátás, az újrakezdés, és a szentségi házasság egészét érintő kérdésköröket tárgyal meg, és az itt tanultakat rendszeres időközönként frissíti és fejleszti szervezett képzések keretében. A másik pár női tagja pedig szakemberhez jár, ahol kifejezetten a párkapcsolati kérdéseket elemzik, és amelyeket ő nőként, a kapcsolat hétköznapijaiban is jól tud alkalmazni.

⁴ Bár e hipotézis vizsgálata közvetlenül nem képezi jelen kutatás tárgyát, a fejezetben részletezett kommunikációs minták fontos tanulságul szolgálhatnak a társadalmi rétegek közötti összehasonlító vizsgálatok számára is.

A vitás helyzetek kezelésének másik átfogó módszerét inkább „belső segítségként” jellemezhetnénk, ugyanis az ezt alkalmazó felek vagy saját, korábbi párkapcsolati tapasztalataikból merítve kezelik páros problémáikat, vagy önismeret révén, magukat figyelve próbálnak kilábalni a helyzetből. Az első csoportba tartozik két, korábban elvált interjúalanyunk, akik a felbomlott kapcsolat kudarcából okulva igyekeznek érettebben kezelni a vitás helyzeteket. A második csoportba tartoznak azok az interjúalanyok, akik vagy autodidakta önismereti képzés révén, vagy a párjuk jelzései alapján látják be személyes nehézségeiket, és igyekeznek azt kevésbé a másokra kivetíteni.

A válaszadók mintegy harmada hangsúlyozta, hogy tőlük, vagyis a nők részéről érkezik a jelzés arra vonatkozóan, hogy adott kérdés kapcsán nincs minden rendben. Beszámolójuk alapján az esetek többségében ilyenkor rendszerint vagy enyhe feszültséggel, vagy egyenesen nyugodtan közlik a tényt partnerükkel, azonban az esetek döntő többségében az interjúalanyok jelezték, hogy a férfiak igyekeznek kitérni a közeledő konfliktus elől. Válaszadóink ezt rendszerint sérelmezték, mert úgy érezték: partnerük nem vesz tudomást érzéseikről.

„Nem válaszol. (nevet) Mintha a falnak beszélnék. (...) Nagyon sokszor csak akkor beszélünk, amikor lefekszünk este aludni. Nekem ez a legrosszabb különben, hogy néha semmi reakció nincs. (...) Ő ilyen. Nekem ezt el kell fogadnom. Egyszerűen nem tud ezzel mit kezdeni. Ez nem rosszindulat, meg nem az, hogy átnéz rajtam. Hanem csak egyszerűen ilyen személy.”

(Klaudia, 39)

„Nem fogalmazza meg a véleményét. Úgy kell kibarkóbaézni mindent. Nem tudom, hogy mit szeretne, nem tudok segíteni. Azon szoktunk vitatkozni, hogy miért nem mondja meg. (...) A veszekedés úgy zajlik, hogy én mondom a magamét, ő meg hallgat.”

(Melinda, 32)

Az interjúk egy részében azonban a férfiak meglehetősen ügyesen kezelték a helyzetet; a válaszok alapján rendszerint a nők megnyugtatósa vezetett eredményre.

„Úgyhogy a megorrolás igazából annyi, hogy én odaszúrok egy-két élesebb mondatot, megjegyzést meg kritizálást, és akkor őneki meg jó a természete, és ezt tudja kezelni, tehát hogy nem reagál vissza, hanem megnyugtat.”

(Judit, 35)

„Csak annyit mond, angyalom, ne idegesítsd fel magad, megoldjuk, tiündérem, és én máris más embernek érzem magam.”

(Éva, 33)

Az elitinterjúk kapcsán a magasabb színvonalú kommunikációra vonatkozó várakozásainkat igazolja, hogy az esetek mintegy kétharmadában a problémák közös megbeszélése meglehetősen kiegyensúlyozott mintát mutat. A belátás és a megnyugvás a párbeszéd dinamikájában alakul ki, és rendszerint a két fél egyenrangú kezelésével párosul. Ugyanakkor a válaszadók arra is felhívták a figyelmet, hogy igen lényeges eltérések adódhatnak a felek aktuális lelki állapotának függvényében. Ha kipihentek, kiegyensúlyozottak, és elegendő idő áll rendelkezésre a helyzet feltárására, egészen más hangvétellű beszélgetés alakul ki, amely az eredményre is hatással van. Olyan visszajelzések is érkeztek, hogy épp ezért egyes családokban rendszerint az a fél kezdeményezi a probléma feltárását, amelyik „jobban van”.

Fontos észrevétel, hogy a kapcsolatukkal elégedettebb párok a kommunikációs problémákat is könnyebben kezelik. Tamara családjában saját ingerültsége, illetve a háztartás miatti problémák okoznak visszatérő feszültségeket – a felek közötti kapcsolatok azonban erősebbek, így nem sérül a viszony.

„Van feszültség, persze, de az alap nagyon jó. Szeretjük a közös életünket. (...) Szerelem, intimitás köt minket össze, szexualitás és érzelem, illetve nagyon hasonló dolgokra törekszünk. Hasonló a felfogásunk a világról, a belső tapasztalatunk, a hitrendszerünk, a jövőképünk, a spirituális utunk. Hasonlóan töltjük el a szabadidőnket, közös a baráti társaságunk.”

(Tamara, 35)

Az időtényező mint fontos momentum került szóba az interjúk során: nyilván egy olyan párkapcsolatban, ahol a személyes fiziológiai szükségletek ellátására is alig tudnak időt szánni a felek, egymásra is kevesebb türelem és figyelem jut, mint egy, az együtt töltött idő fontosságát ismerő, és azt megélő pár esetében. Válaszadóink többnyire azt jelezték, hogy nyilván örömtelibb volna számukra, ha több időt tudnának együtt tölteni, de az élet tudatos szervezésével próbálnak figyelni arra, hogy elég idő maradjon bizalmas beszélgetéseket folytatni. Tipikus spontán alkalmat kínálnak erre az esti napszakok, a gyermekek altatása után; illetve a „teremtett alkalmak”-ként említett hosszabb időszakok: ekkor rendszerint a nagyszülők segítségének igénybe vételével maradhat a pár kettesben. Többször említették a válaszadók, hogy a gyermekvállalás után, a megsokasodott teendők közepette a „spontán beszélgetések” száma csökkent, és inkább a specifikus, problémamegoldóként vagy operatívként említett dialógusok kerültek előtérbe. A megszervezett, egymásra szánt idő egyik jelentős hozadéka pont az, hogy az ebből a jelenségből fakadó befásulást és elszürkülést megelőzi, oly módon, hogy kivezeti a párt a napi rutinból adódó fáradtság és a folyamatos döntéshozatalból fakadó feszültség köréből.

A kommunikációt befolyásoló másik jelentős tényező a döntéshozatal kiegyensúlyozottságának kérdése. A válaszadók szinte mind közösen döntenek partnerükkel, legalábbis ami a fontos, stratégiai kérdéseket illeti (pl. hitelfelvétel, költözés). A gyermekkel kapcsolatos döntéseket azonban több válaszadó fenntartja magának: vagy közvetlenül, vagy oly módon, hogy mivel ő szerzi meg a döntéshez szükséges információkat, és eközben kialakul a saját véleménye, a párjának azokat átadva óhatatlanul is befolyásolja őt saját meglátásaival. Külön vizsgáltuk a pénzügyekkel kapcsolatos döntéseket: a válaszadók elmondása szerint ez az esetek döntő többségében szintén közösen zajlik. Két interjúalanyról figyelhattunk meg kivételt: az egyiknél a férfi nem kívánt ezzel foglalkozni, így azt teljes egészében delegálta partnere számára; a másik esetben a válaszadónk csak a gyed felett diszponált, és az összes rezsikifizetést, illetve számlavezetési ügyet férje intézte. Az első esetben tehát egy olyan kapcsolatról van szó, ahol a férfi kényelemből válik meg beleszólási jogától, partnere pedig szívesen intézi az anyagiakat, így a kialakult helyzet számára kedvező. A másik esetben egy konzervatív beállítódású házasságot láthattunk, ahol minden szerep ennek megfelelően lett kialakítva, és amelyet mindkét

fél elfogadott. A párbeszédnek szempontjából kifejezetten az egyik fél által dominált kapcsolatot a 17 esetből ismét kettő helyen tapasztaltunk: e családoknál a kommunikációs ciklus minden fázisában a nő rendelkezett domináns jogokkal. Fontos különbség azonban, hogy az egyik esetben a férfi kényelemből engedte ki a kezéből a család vezetésével kapcsolatos feladatokat, és hagyatkozott teljes mértékben a nő javaslataira, a másik esetben viszont a férfi nem kívánt részt venni a vitában – egyszerűen nem reagált a nő által felvetett kérdésekre.

Családon belüli kommunikáció és vitakultúra. Következtetések

A kommunikációs kultúra terén a survey-vizsgálatok tanulsága szerint viszonylagos fejletlenség, passzivitás figyelhető meg. Bár a békésnek vallott kapcsolatban élők aránya igen magas, a megkérdezettek 73 százalékát jelenti, kimutattuk, hogy hazánkban a párkapcsolatok kommunikációs szintje meglehetősen alacsony, és a vitakultúra fejletlensége, valamint a kapcsolatok törékenysége, vagyis a válaszok között szignifikáns összefüggés van. Azon párkapcsolatok, amelyek a vizsgálat két hulláma között válással végződtek, többségükben (52%) fejletlen vitakultúrával rendelkeztek. Emellett az is láthatóvá vált, hogy az iskolázottság emelkedésével a vitakultúra szintje is emelkedik; az a tény, hogy a tanultabb rétegekben több a válás, nem jelenti ennek cáfolatát, hiszen itt is érvényes a kommunikációs színvonal és a kapcsolat törékenysége közötti összefüggés.

A vallásosság mindazonáltal a mai napig megtartó erőnek bizonyul a párkapcsolati stabilitás vonatkozásában, így az előbb leírtakat is figyelembe véve a H2 hipotézist⁵ el tudjuk fogadni. Nem csupán a válások, hanem a válással kapcsolatos gondolatok is jobban elkerülik azokat, akik a vallásos értékek mentén próbálnak élni, igazolva ezzel az esseri framing-teóriát, amely szerint a kapcsolat kívánatos végződésére vonatkozó várakozások visszahatnak a reláció kimenetelre is. A H2.1 alhipotézist⁶ ezzel a magyar családok körében is igazolni tudtuk. A hitbeli kérdésekkel kapcsolatosan bizonytalanok körében mért relatív magas válási arány

⁵ H2: A válással kapcsolatos eredendően kevésbé megengedő attitűd (konzervatív beállítódás), illetve a stratégiai kérdések és az operatív nehézségek megvitatása (fejlett családon belüli kommunikációs- és vitakultúra) egyaránt erősíti a párkapcsolati kohéziót, ezáltal csökkenti a válás felmerülésének gondolatát, illetve a válás tényét.

⁶ H2.1: A válással kapcsolatban megengedőbb felek többet foglalkoznak a válás gondolatával, és végső soron nagyobb arányban válnak el, mint a válást kevésbé elfogadhatónak észlelő felek. (framing elmélet)

ugyanakkor arra utal, hogy a kevésbé explicit transzcendentális állásfoglalás és a párkapcsolat törékenysége összefügg.

Tapasztalataink szerint a felbomlott kapcsolatokban már a válást megelőzően is felszínre kerültek a vitás kérdések elrendezésének destruktív módozatai; ugyanakkor a stabil házasságban élők sokszor hallgatják el véleményüket, ezáltal pedig igazából nem megoldják, hanem kikerülik a problémát. Az interjúk tanulsága is az volt, hogy azokban a családokban, ahol tudatosan – akár külső segítséggel, vagy önfejlesztéssel – próbálják megtalálni az egymáshoz vezető utat, nő a vitakultúra színvonala, és a család hosszú távú kilátásai is javulnak. A H2.2⁷ alhipotézist így igazolni tudtuk.

A nagymintás elemzésekből az is láthatóvá vált, hogy az egymáshoz való pozitív érzelmi viszonyulás hiánya, vagyis a megértés, a türelem, az egymásra szánt idő megvonása kedvezőtlen lelkiállapotot hoz létre a felekben, amely az elmagányosodáson keresztül elősegíti a kapcsolat destabilizálódását. Elemzésünk azt mutatja, hogy – mintegy a kapcsolatok „elpszichologizálásának” teóriáját igazolva – az egymástól elhidegültek körében fontolgatják legtöbbször a válást, és a váláshoz közeli helyzetek is itt fordulnak elő a legnagyobb arányban.

A kommunikációs kultúra és a háztartáson belüli munkamegosztás kapcsolatát kutatva a H2.3 hipotézis⁸ a szimmetrikus munkamegosztást gyakorló családok hiánya miatt nem volt robosztusan vizsgálható. A gyermekvállalás és a kommunikációs kultúra összefüggésében pedig azt tapasztaltuk, hogy a fejletlen vitakultúrával rendelkezők körében nagyobb arányban vannak jelen a háztartásban eltartott gyermek(ek), mint a jobban kommunikálók körében; emellett a konfliktuskerülés gyakoribb a gyermekeknél, mint a gyermektelen pároknál. A fertilitás magasabb minőségű kommunikációs kultúrát feltételező H2.4 és a H2.5 alhipotéziseket⁹ így nem tudtuk igazolni.

⁷ H2.2: A konfliktusokra, illetve érzelmi elhidegülésre panaszkodó családtagok esetében nagyobb arányban figyelhető meg a tényleges válás bekövetkezése, mint a fejlettebb konfliktuskezelési technikákat alkalmazó, illetve az érzelmi összhangra figyelő házaspárok esetében.

⁸ H2.3: A felek közti kommunikációs problémák kialakulásának esélye kisebb a szimmetrikus családokban.

⁹ H2.4: A magasabb fertilitási hajlandóságot mutató, több gyermeket vállaló és erről utólagosan is pozitívan gondolkodó családokban kisebb a kommunikációs problémák és a válással kapcsolatos gondolatok előfordulási aránya. H2.5: A konfliktusokat magas szinten kezelő, az érzelmi összhangra tudatosan törekvő, illetve a szimmetrikusabb családokban nagyobb fertilitási hajlandóság figyelhető meg, mint a konfliktusos, érzelmileg elsívárosodott, illetve aszimmetrikus szerveződésű családokban.

4.2.4 A családok közötti transzferek

A harmadik hipotéziscsoporthoz kapcsolódóan – Elizabeth Bott nyomán – kutatásunkban arra a kérdésre is választ keresünk, hogy a családok, rokonok és közeli barátok segítségnyújtása erősíti vagy gyengíti a párkapcsolat összetartását. Azt kutatjuk tehát, hogy e transzferek megkönnyítik a felek életét, ezáltal elégedettségüket növelik, amelyet ők aztán egymás felé is megélnek, így a kapcsolat erősödik, vagy ellenkezőleg – a támogatások leszoktatják a feleket arról, hogy közös erővel keressenek megoldást a nehézségekre, így végső soron a kapcsolat gyengülését okozzák.

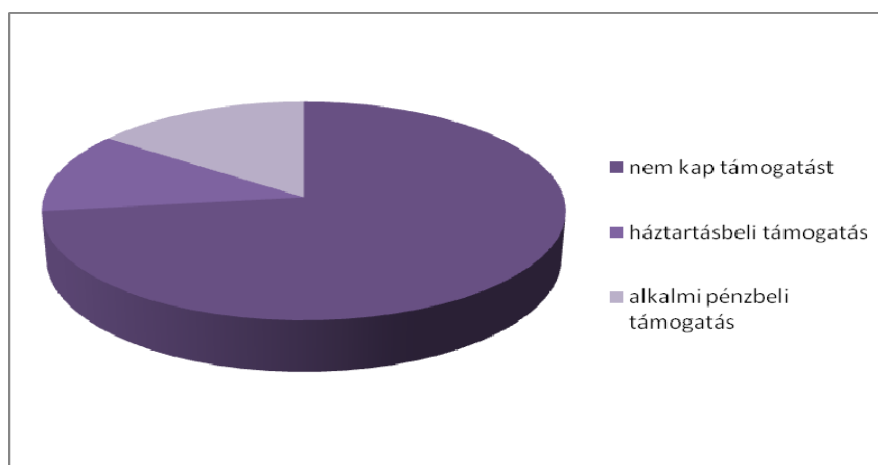
Kutatásunkban először ennek megfelelően azt vizsgáltuk meg, hogy milyen jellegű segítségek érhetőek el a párok számára. A megkérdezettek körét a házasság és az élettársi kapcsolatban élők alkották (n=10363 fő). Klaszterelemzéssel a családok közötti (rokonsági) segítségnyújtás jellegzetességeiben a következő homogén minták váltak felismerhetővé. (9. táblázat, 12. ábra) Számításaink szerint a minta 73 százaléka (7533 fő) a megnevezettek közül egyetlen fajta segítségre sem számíthat. 12 százaléka (1279 fő) a háztartási munkákban és a bevásárlásban kap külső segítséget, 15 százaléka (1551 fő) pedig alkalmi pénzügyi támogatást élvezhet.

9. táblázat: Háztartások közötti transzferek megoszlása
K-means klaszterelemzés, klaszterközéppontok*, n=10363

A támogatás jellege	Klaszterek		
	Nem kap támogatást	Háztartási jellegű támogatás	Alkalmi pénzbeli támogatás
rendszeres pénzbeli	0	0	0
alkalmi pénzbeli	0	0	1
nagyobb összegű egyszeri	0	0	0
háztartási munka	0	1	0
gyermekellátás	0	0	0
beteggondozás	0	0	0
bevásárlás	0	1	0
építkezés	0	0	0
javítás, szerelés	0	0	0
hivatalos ügyek	0	0	0
rendszeres ételmiszer	0	0	0
rendszeres egyéb	0	0	0

**Kerekített értékek.*

12. ábra: Háztartások közötti transzferek megoszlása
K-means klaszterelemzés, n=10363

Az elemzés tanulsága szerint szignifikáns kapcsolat áll fenn a kapott támogatások és a válás gondolatának felmerülése között (FIII.16. táblázat). Azon felek esetében figyelhető meg a legtöbb váláshoz közeli eset, illetve válással kapcsolatos gondolat, akik alkalmilag pénzbeli támogatást kapnak. Azon családok körében, akik nem kapnak támogatást, illetve háztartási jellegű támogatást kapnak, közel azonos mértékben figyelhető meg a válás gondolata, illetve annak eszkalálódása.

Az eredmény további értelmezése végett – mivel feltételezésünk szerint a társadalom eltérő rétegeiben más segítségnyújtási minták működnek – az egzisztenciális háttérrel erős kapcsolatban álló legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint szegmentáltuk a válaszadókat, és megvizsgáltuk a klaszterek eszerinti jellegzetességeit. (FIII.17. táblázat) Azt láttuk, hogy az iskolai végzettség emelkedésével csökken a semmilyen támogatást sem kapok részaránya. Azon családok körében, akiknél a legmagasabb arányban figyelhető meg az alkalmi pénzbeli támogatás transzfere, felülreprezentáltak a középfokú végzettségűek; de ilyen jellegű támogatást a magasan képzettek körében mintegy kétszer annyian élveznek, mint az alacsony végzettségűek esetében. Kimutatható tehát, hogy a magasan iskolázott rétegek körében vannak a legtöbben, akik számíthatnak valamilyen jellegű segítségre; a vizsgált típusokból pedig ők különösen az alkalmi pénzbeli támogatás révén jutnak előnyhöz. (Ugyanakkor számszerűen a középfokú végzettségűek körében vannak a legtöbben, akik alkalmi pénzösszegeket kapnak támogatásként.)

Kutatásunk szempontjából fontos, hogy a támogatások mértéke és jellege, valamint a válások gyakorisága között szignifikáns kapcsolat figyelhető meg. (FIII.18. táblázat) Az alacsony végzettségűek által felülreprezentált, támogatást nem kapó klaszter esetében látható a legkisebb válási gyakoriság, míg a legmagasabb az alkalmi pénzbeli támogatást élvezők körében mutatható ki, ahol viszont a közép- és felsőfokú végzettségűek vannak sokan. E jelenség értelmezéséhez hozzátartozik, hogy a támogatást nem kapók körében a legmagasabb az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők aránya, ahol egyben a legkisebb a házasságot kötők aránya, és jelen elemzés szerint a válások aránya is hasonlóan alacsonynak tűnik. (FIII.19. és FIII.20. táblázat)

A fertilis korú válaszadók körében megvizsgáltuk a legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a háztartásban élő eltartott gyermekek száma közötti kapcsolatot. Számításaink szerint a legtöbb eltartott gyermek az alacsony iskolai végzettségű családoknál él (58,8%), a legkevesebb pedig az érettségivel rendelkezőknél (51,3%); a felsőfokú végzettségűek fertilitása e kettő arány között helyezkedik el (56,5%). (FIII.21. táblázat) Ezek szerint tehát nem valószínű, hogy a külső segítség elérhetősége önmagában növeli a gyermekvállalási kedvet, hiszen pont a legkevesebb segítséget kapó alacsonyabb rétegek vállalják a legtöbb gyermeket.

A 49 évesnél fiatalabb, gyermektelen nők körében végzett elemzés ugyanakkor azt mutatja, hogy leginkább a közepes iskolai végzettséggel rendelkezők vágnak további, jelen esetben első gyermekekre (90,6%). A felsőfokú végzettséggel rendelkezők gyermekvállalási hajlandósága ennél kisebb, 86,1 százalék. A legkisebb értéket mindazonáltal az alacsony végzettségű 49 évesnél fiatalabb nők körében mértük (81,9%). (FIII.22. táblázat)

Ugyanakkor a kétgyermekes fertilis korú nők körében vizsgálódva azt látjuk, hogy leginkább a magas iskolai végzettségűek vágnak jelen esetben harmadik gyermekekre (13,4%). Ennél kisebb a középfokú kvalifikációval rendelkezők további gyermekvállalási kedve (9,3%), és a legkisebb mértéket itt is az alacsony végzettségűek körében tapasztaltuk (6,8%). (FIII.23. táblázat)

Az is látható, hogy a gyermeknevelésben külső segítséget kapó nők körében mért, a két hullám között realizált válási arány magasabb, mint a támogatást nem kapók körében tapasztalt érték (7,9 százalék szemben 4,8 százalékkal). (FIII.24. táblázat)

A jelenség magyarázatához megvizsgáltuk, hogy milyen viszonyban van a gyermekesek és a gyermektelenek válási hajlama. Azt tapasztaltuk, hogy azok köréből, akiknek van velük élő gyermeke, jelentősen kevesebben váltak el, mint a gyermektelenek közül: 1,6 százalék szemben a gyermektelenek 7,7 százalékaival. (FIII.25. táblázat)

A probléma további elemzéséhez faktorelemzéssel vizsgáltuk meg a gyermekkel kapcsolatos segítségnyújtás lehetséges forrásait. A következő segítség-típusok elemzésére adott lehetőséget az adatbázis: a kérdezett külön élő szülőjétől érkező segítség; a válaszadó anyósától vagy apósától kapott támogatás; egyéb

rokontól érkező segítség; baráttól kapott segítség; szomszéd által nyújtott segítség; illetve egyéb személytől érkező segítség.

A faktorelemzés rámutatott, hogy alapvetően két minta létezik: vagy a szülőktől és apóstól/anyóstól érkezik a segítség, vagy a tágabban értelmezett rokonsági-ismeretségi körből. A két faktor együttesen a varianciák mintegy 69 százalékát magyarázza (az első 48,2 százalékot, a második 20,99 százalékot). (10. táblázat)

10. táblázat: A gyermeknevelésben kapott támogatások lehetséges forrásai
Faktorelemzés, n=813

Segít-e...?	Faktorok	
	1	2
az Ön külön élő szülője	,061	,817
az Ön külön élő apósa, anyósa	,186	,713
külön élő egyéb rokona	,778	,133
a barátja	,826	,213
a szomszédja	,915	,121
más személy	,853	,084

Rotált komponens mátrix.

KMO=0.812. Bartlett Sig.=0,000

Klaszterelemzéssel vizsgálódva pedig olyan struktúrát kaptunk, amelyben egyik csoportot a kevesebb segítséget kapó gyermekes nők alkotják, a másikba a jellemzően több támogatást kapók tartoznak. (11. táblázat) Az első klaszterbe 699 fő, a másodikba 114 fő tartozik.

11. táblázat: A gyermeknevelésben kapott támogatások lehetséges forrásai
Klaszterelemzés, klaszterközéppontok*, n=813

Segít-e...?	Klaszterek	
	Segítségben szegények	Segítségben gazdagok
az Ön külön élő szülője	2	3
az Ön külön élő apósa, anyósa	2	3
külön élő egyéb rokona	2	5
a barátja	2	7
a szomszédja	2	7
más személy	2	6

**Kerekített értékek.*

Amennyiben e klasztereket összevetjük a párkapcsolati elégedettségről alkotott válaszadói véleményekkel, azt tapasztaljuk, hogy a segítségben gazdagabb nők párkapcsolati elégedettsége magasabb, mint azoké, akik kevesebb segítséget kapnak. (FIII.26. táblázat) Mindezek tükrében úgy véljük, elegendő információt gyűjtöttünk ahhoz, hogy a botti hipotézist korlátozottan igaznak véljük a magyar viszonyokra is; indoklásunk szerint ugyanis úgy tűnik, hogy a különféle támogatások befolyásolják a párkapcsolati kohéziót, de nem önmagukban vannak meghatározó erővel annak stabilitására. Ehelyütt a gyermekekkel kapcsolatos segítségnyújtás két szempontból is különleges. Egyrészt ennek hiányában csökken a gyermekvállalási kedv, megléte esetén viszont úgy tűnik, sérülékenyebb kapcsolatokat találunk. Az ok-okozati viszony mindazonáltal valószínűleg fordított. Nem arról van tehát szó, hogy a sok szülői segítség miatt csökken a felek elégedettsége és ezért elválnak. Az elemzések alapján arra következtetünk, hogy adott egy magas iskolázottságú, és ennél fogva feltehetően előnyösebb jövedelmi helyzetben lévő réteg, ahol viszonylag sok házasság kötődik, de ezek bomlékonyabbak is, mint a társadalom alsóbb rétegeiben, és akik relatív sok segítségre számíthatnak. Amennyiben e párok körében csökken a kapcsolattal való elégedettség, megengedhetik maguknak a válást: egyrészt mivel jó eséllyel meg tudják őrizni egzisztenciális stabilitásukat, másrészt mivel a szülői segítségnyújtás révén a gyermekneveléssel kapcsolatos feladatokban a partner

elvesztését követően is számíthatnak támogatásra. Az idevágó kvalitatív kutatás arra is rávilágított, hogy e magasan iskolázott réteg komoly szakmai és önmegvalósítással kapcsolatos elvárásokat támaszt maga elé: ahhoz, hogy ezeket megvalósítsa, a gyermekneveléssel kapcsolatban is – szülői vagy vásárolt – segítségre van szüksége, és ez a támogatás – az egzisztenciális helyzettel együttesen – lehetővé teszi számára, hogy mintegy „megengedje magának” a válást.

Eredményeink tehát abban is különböznek a Bott-féle, alapvetően az angol középosztály körében készült felmérés hozadékától, hogy itt – a stabil anyagiak miatt – a felsőbb rétegek azok, akik az individualizálódás és önmegvalósítás útjára lépve kilépnek a párkapcsolatból, ha az nem megfelelő számukra, és eközben jelentős családból érkező segítségre is számíthatnak. Az alsóbb osztályokban azonban a feleknek erősebben össze kell tartaniuk, mivel az egzisztenciális és a külső segítség révén érkező transzferek egyaránt szerényebbek; ugyanakkor jól megfontolt házasságukhoz – az elemzések szerint – erősebben is ragaszkodnak. Ilyen módon tehát nem kimondottan a családi transzferek révén csökken a párok összetartása, hanem úgy tűnik, hazánkban a tehetősebb rétegek érnek el több segítséget, akik azonban amúgy is magasabb válási hajlandósággal rendelkeznek – mivel van választásuk egyrészt a biztosabb saját egzisztenciális háttér, illetve az iskolázottsággal emelkedő önmegvalósítási aspirációk révén.

A családok közötti transzferek vizsgálata mélyinterjúkkal

A téma mélyebb megértése érdekében az interjúk során is vizsgáltuk a kisgyermekes édesanyák családok közötti transzferekkel kapcsolatos tapasztalatait. Előzetes várakozások szerint arra számítottunk, hogy azok élik meg könnyebben a gyermek születésével bekövetkező váltást, akiknek jelentősebb családon belüli, jellemzően nagyszülői támogatás jut osztályrészül. Az interjúalanyok válaszai alapján az összefüggés ennél árnyaltabb. Tény, hogy a szülők segítségét a legnagyobb hálával említették az interjúalanyok.

„Néha azt gondolom, nem érdelek ennyi segítséget. Önállóbbnak kellene lennem. Aztán rájöttem, hogy (...) a generációk közötti természetes együttműködés alakult ki nálunk, el kell fogadnom. Ráadásul szívesen adják. Igazi áldás ez.”

(Adrienn, 32)

Az is igaz ugyanakkor, hogy olyan nőknél, illetve rajtuk keresztül pároknál is megjelent a megnövekedett terhek miatt érzett feszültség, akik sok segítséget kapnak, illetve fordítva: a jóformán teljesen magukra számító nők és párok körében is megfigyelhető volt egy fajta rugalmas, a helyzetet elfogadó és azon továbblépő attitűd.

„Ennyi segítség van, nem több. Azt hittem, beleszakadok, mérges is voltam sokszor, miért hagytak ennyire magunkra minket. Aztán mindent megoldottunk, és flottabbul csinálom, mint a többi rokon, aki nyolcvanszor ennyi segítséget kap: időt, pénzt, mindent.”

(Tatjana, 33)

Fontos motívumként említendő, hogy a megkérdezett nők elmondása szerint alapvetően az ő érzésviláguk határozza meg a család harmóniáját: ahol a nők el tudják fogadni új helyzetüket, a tapasztalatok szerint a férfiak is könnyebben integrálódnak az új, gyermekkel bővült kapcsolati rendszerbe.

„Annyira nagy terhet jelent, hogy az én hangulatom határozza meg az egész család kedvét. Ha én jól vagyok, minden működik, ha kivagyok, mindenki leereszt.”

(Henrietta, 35)

A nők e kitüntetett helyzete feltételezésünk szerint két forrásból ered. Egyrészt a gyermeküket otthon gondozó édesanyák esetében a nőknek maradt több idejük és figyelmük arra, hogy az új családi rendszert kialakítsák, átlássák, és javaslatokat tegyenek a működés optimalizálására. Másrészt sok helyütt említésre került, hogy a férfiak ezt explicit el is várják a nőktől, amely a hazánkban ismert és e kutatásban korábban is részletezett tradicionális beállítódás egyik megnyilvánulása. Külön említésre méltó, hogy az interjúk egy részében az alanyok azt is közölték, hogy a párjaik számára „kényelmes” viszonyulást megnövekedett elvárásként, teherként élik meg, de alapvetően mégis elfogadják ezt a szerepfelosztást.

Családok közötti transzferek. Következtetések

A családok közötti segítségnyújtás vizsgálata terén megállapíthatjuk, hogy hazánkban a botti hipotézist korlátozottan sikerült igazolni.¹⁰ Kutatási eredményeink azt igazolják, hogy a családok közötti transzferek jelen vannak a társadalomban, bár a nagymintás felmérések alapján nem bizonyulnak univerzális jelenségnek: elérhetőségükben és összetevőikben egyaránt meglehetősen rétegspecifikusak. Angliában Elizabeth Bott a középosztály körében igazolta feltételezését; a magyar társadalmat vizsgálva viszont némiképpen máshogy célszerű megközelíteni a problémát. Itt ugyanis a magasabban iskolázott, előnyösebb jövedelmű helyzetben lévők több segítségre számíthatnak, de körükben a házasságkötések és a válások aránya egyaránt magasabb. Az alsóbb rétegek számára kevesebb segítség bizonyul elérhetőnek, kevesebb házasság is kötődik, viszont ezek közül arányaiban is kevesebb végződik válással. Az elemzések alapján azt tapasztaltuk, hogy önmagukban e transzferek feltehetően nem képesek sem megóvni, sem bomlasztani a párkapcsolatokat, viszont pont azon rétegek számára tűnnek lehívhatónak, akiknél a válások gyakorisága a stabilabb egzisztenciális háttér és a sikeres individualizálódás révén amúgy is magasabb. Létezése mindazonáltal a népszaporulat szempontjából meghatározónak tűnik: a párok életének megkönnyítésével, a terhek átvállalásával a további gyermekek vállalását segíti, vagyis a fertilitásra jótékony hatással van. Fontos ugyanakkor, hogy ezt követően a másik mechanizmus is működésbe lép: a több segítséget kapó – jellemzően magasabb jövedelmű családok körében – a kapcsolatok törékenyebbnek bizonyulnak, amely viszont a gyermekek számára már kifejezetten előnytelen.

¹⁰ H3: A sűrű társadalmi hálózatba való szegregált beágyazódás csökkenti a felek összetartozásának érzését és növeli a válással kapcsolatos gondolatok előfordulását, illetve váláshoz vezet. H3.1: A sűrű rokoni vagy baráti szövetékbe való szegregált beágyazódás csak akkor nem csökkenti a felek összetartozásának érzését, amennyiben munkát vesznek át a családtól és a felszabadult időt a pár a szabadidő közös (nem komplementer, nem független) eltöltésére használja fel. H3.2: A laza rokoni vagy baráti szövetékbe való beágyazódás jellemzően növeli a felek összetartozásának tudatát, és csökkenti a válással kapcsolatos gondolatokat.

4.3 A párkapcsolati összetartás előfeltételeinek vizsgálata LISREL-moddell

Ahhoz, hogy a párok összetartásáról valós képet kaphassunk, figyelembe kell vennünk, hogy a szakirodalom alapján a személyes élettől való általában vett elégedettség, boldogság mértéke, és a fertilis, összetartó család megléte sok szempontból összekapcsolódó jelenségkör. A modellt kapcsolatos elméleti és metodológiai, illetve tartalmi megfontolásokat a metodológiai megközelítést tartalmazó 3.1.2 alfejezetben taglaltuk. Az alábbi alfejezet e kérdéskör empirikus megközelítését mutatja be.

4.3.1 A minta és a változókészlet bemutatása

Mivel a kutatási célunknak megfelelő lehető leghomogénebb csoportot tartottuk célszerűnek vizsgálni, elemzésünkbe a 40 év alatti, házassági vagy élettársi kapcsolatban élő, gyermekkel rendelkező nőket vontuk be. A modellben vizsgált változókészletet hét blokkba rendeztük.

1. Társadalmi származás.

- a. Az apa [apaisk] és az anya [anyaisk] legmagasabb befejezett iskolai végzettsége.
 - (1) befejezetlen általános iskola;
 - (2) befejezett általános iskola;
 - (3) szakmunkásképző;
 - (4) középiskolai érettségi;
 - (5) felsőfokú végzettség
- b. Az apa [apaagazat] és az anya [anyaagazat] fő foglalkozását tekintve mely ágazatban dolgozott.
 - (1) mezőgazdaság;
 - (2) ipar;
 - (3) szolgáltatás;
 - (4) köz- és államigazgatás

2. Társadalmi-gazdasági státus.

a. A megkérdezett legmagasabb befejezett iskolai végzettsége. **[befisk]**

- (1) befejezetlen általános iskola;
- (2) befejezett általános iskola;
- (3) szakmunkásképző;
- (4) középiskolai érettségi;
- (5) felsőfokú végzettség

b. A háztartás havi nettó jövedelme. **[htnetto]**

- (1) 75 000 ft alatt;
- (2) $75\,000 \leq x < 125\,000$;
- (3) $125\,000 \leq x < 175\,000$;
- (4) $175\,000 \leq x < 225\,000$;
- (5) $225\,000 \leq x < 500\,000$;
- (6) 500 000 ft felett

c. A háztartás jövedelmi helyzetének megítélése. **[htjov]**

- (1) megfelelő;
- (0) problémás

d. A háztartásban élő személyek száma. **[htfok]**

- (1) 3 fő;
- (2) 4 fő;
- (5) 5+ fő

3. Társadalmi beágyazódás (partnerektől, közösségtől érkező támogatás).

a. Ha segítségre van szüksége, számíthat valakire a háztartásában élőkön kívül, aki segítséget nyújthat Önnek gyermekfelügyelettel, más gondozásával, házimunkával vagy ház körüli javítások elvégzésével?

[segitseg]

- (1) igen;
- (0) nem

b. Van-e olyan személy, akivel meg tudja beszélni személyes, legbensőbb magánügyeit? **[intim]**

(1) igen;

(0) nem

4. Háztartási munka mennyisége.

a. Hétköznap mennyi időt töltenek háztartási munkával **[hmunka]**, és ebből mennyi munkaóra esik a válaszadóra **[hmunkara]**?

(1) átlag mínusz szórás;

(2) átlag;

(3) átlag plusz szórás

b. Hétvégén mennyi időt töltenek háztartási munkával **[hmhetvege]**, és ebből mennyi munkaóra esik a válaszadóra **[hm hetvegera]**?

(1) átlag mínusz szórás;

(2) átlag;

(3) átlag plusz szórás

5. Párkapcsolaton belüli konfliktus.

a. Háztartási munka miatti vitatkozás gyakorisága. **[vithm]**

(1) jellemző;

(0) nem jellemző

b. Pénzügyek miatt vitatkozás gyakorisága. **[vitpenz]**

(0) jellemző;

(0) nem jellemző

c. Munka miatti vitatkozás gyakorisága. **[vitmunka]**

(1) jellemző;

(0) nem jellemző

6. A munka és magánélet egyensúlya miatt átélt belső konfliktus.

- a. Akkor is a munkájával kapcsolatos problémák miatt aggódik, amikor nem dolgozik. **[wlb1]**
 - (1) jellemző;
 - (0) nem jellemző

- b. Túl fáradt ahhoz, hogy élvezze azokat a dolgokat, amelyeket otthon szeretne csinálni. **[wlb2]**
 - (1) jellemző;
 - (0) nem jellemző

- c. Úgy érzi, a munkája megakadályozza abban, hogy elég időt töltsön a partnerével vagy családjával. **[wlb3]**
 - (1) jellemző;
 - (0) nem jellemző

- d. A családi ügyei miatt nehezen tud a munkájára koncentrálni. **[wlb5]**
 - (1) jellemző;
 - (0) nem jellemző

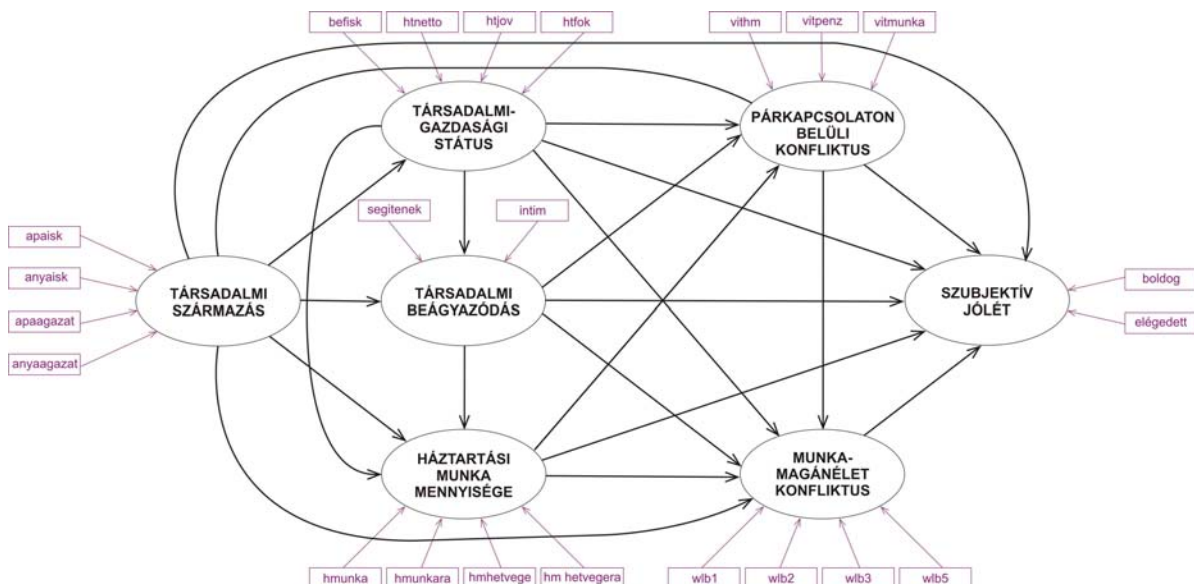
7. Szubjektív jólét.

- a. Mennyire érzi boldognak magát? **[boldog]**
 - (1) Egyáltalán nem érzem boldognak magam.
 - (2) Kevésbé érzem boldognak magam.
 - (3) Boldognak érzem magam.
 - (4) Nagyon boldognak érzem magam.

- b. Mennyire elégedett jelenlegi életével? **[elegedett]**
 - (1) Egyáltalán nem vagyok elégedett.
 - (2) Kevésbé vagyok elégedett.
 - (3) Alapvetően elégedett vagyok.
 - (4) Teljesen elégedett vagyok.

A változóblokkok között feltételezett kölcsönhatásrendszert az alábbi ábra mutatja be. (13. ábra)

13. ábra: A változóblokkok között feltételezett kölcsönhatásrendszer

A LISREL modellek belső feltételrendszere mentén lépésről lépésre haladtunk, a modellalkotás során tehát végül azt a struktúrát fogadtuk el, amely statisztikailag a leginkább illeszkedett az adatokhoz, így a kiinduló korrelációs mátrix rekonstrukciója a leginkább megfelelő volt. Az itt ismertetett, végsőként elfogadott modell igen jó illeszkedést mutat. (276 szabadságfok mellett a valószínűségi chi-négyzet értéke 6,46. Az itt közölt modell esetében a Tucker-Lewis mutató értéke 0,09; míg a Bentler-Bonett megbízhatósági együttható értéke 0,25.)

A változókészlet kialakításához a kérdőív releváns blokkjait a Függelék IV. fejezetének 1. része tartalmazza. A szövegben közölt táblázaton kívül további eredményeket a Függelék IV. fejezetének 2. része tartalmaz. (FIV.2.1., FIV.2.2. és FIV.2.3. táblázat)

4.3.2 A modell eredményeinek értékelése

A szubjektíven megélt boldogság blokkját 26 százalékból magyarázza a modellben szereplő másik hat blokk (FIV., 1. táblázat). A részletes elemzéshez a következő besorolást alkalmaztuk. Erős hatásnak a $0.5 \leq x < 1$ intervallumban mért értékeket, közepesen erős hatásnak a $0.25 \leq x < 0.5$, befolyásolási szintű hatásnak pedig a $0.1 \leq x < 0.25$ intervallumban mért hatásokat neveztük látens szinten.

A modellben megjelenített erős, közepesen erős, és befolyásolási szintű hatások – látens szint

A modell látens szintű kapcsolódásait a 12. táblázat mutatja be, amelyet grafikusán a 14. ábra illusztrál. (11. táblázat, 14. ábra) A társadalmi származásnak a társadalmi-gazdasági státusra való hatása 0.59, amely erős kapcsolatot jelez. Ugyanakkor a döntően jövedelmi szinten mért társadalmi-gazdasági státusnak a szubjektív jólétre gyakorolt hatása említésre méltó, de láthatóan nem túl erős: e súly mindössze 0.11.

Kutatásunk szempontjából kiemelkedő jelentőségű a háztartási munka mennyiségének és megosztásának a párkapcsolaton belüli konfliktusokra való hatása, amely 0.53 súllyal szerepel a modellben. Ez azt jelenti, hogy minél több háztartási munka esik a válaszadóra, annál inkább számíthatunk súrlódásokra a partnerkapcsolatban. Ez a megállapítás csak látszólag mond ellent korábbi következtetésünknek, mely szerint a házimunka miatti vitázás nem jellemző a magyar családokra. Egyrészt ugyanis ha általánosságban nem is jellemző a vitatkozásnak ez a típusa, a modell alapján a leterhelt nők párkapcsolatában számolnunk kell emiatt kialakuló konfliktusokkal. Ezt támasztja alá, hogy korábbi empirikus eredményeink is azt igazolták, hogy a „robotolók” körében a legkisebb a párkapcsolattal való elégedettség.

Az alapvetően jövedelmi szinten definiált társadalmi-gazdasági státusnak a háztartási munka mennyiségére való hatása -0.25 súllyal szerepel a modellben. Ezt úgy értelmezhetjük, hogy a jövedelem növekedésével csökken a válaszadóra eső, otthoni munkavégzéssel kapcsolatos teher. Az eddigiek alapján is azt láttuk, hogy az

iskolai végzettség emelkedésével nő a külső segítség elérhetősége; a nő munkapiaci szerepvállalásán kívül ez is magyarázza, hogy a kvalifikációval jól korreláló jövedelem miatt ad lehetőséget a háztartási munkával összefüggő terhek csökkentésére.

A társadalmi-gazdasági státusnak a társadalmi beágyazódásra gyakorolt hatása 0.28 súllyal jelenik meg, amely egyrészt igazolja, hogy a jövedelmi előnyök és a beágyazódás, vagyis a háztartáson kívüli szereplőktől való segítséghez való hozzájutás, illetve az intim viszonyok megléte között létező kapcsolat van: a magasabb társadalmi-gazdasági státusú rétegeknek kiterjedtebb a kapcsolati hálózata, és több segítségre számíthatnak.

A munka és a magánélet ütközése belső konfliktusokat okoz, ezt modellünkben négy megközelítésben is mértük. Az útmodellben e konfliktusok meglétének a szubjektív jólétre gyakorolt hatása -0.35 súllyal szerepel, amely arra utal, hogy amennyiben a megkérdezett nehezen egyezteteti össze munkáját és magánéletét, a szubjektív jóléte jelentősen csökken. Ugyanakkor a társadalmi-gazdasági státusnak a belső, munka-magánélet egyensúlyát érintő konfliktusokra gyakorolt hatása -0.22 súllyal került a modellbe; ez arra utal, hogy a stabilabb egzisztenciával rendelkezők kevésbé vannak kitéve a munka és a család közötti választás kényszerének.

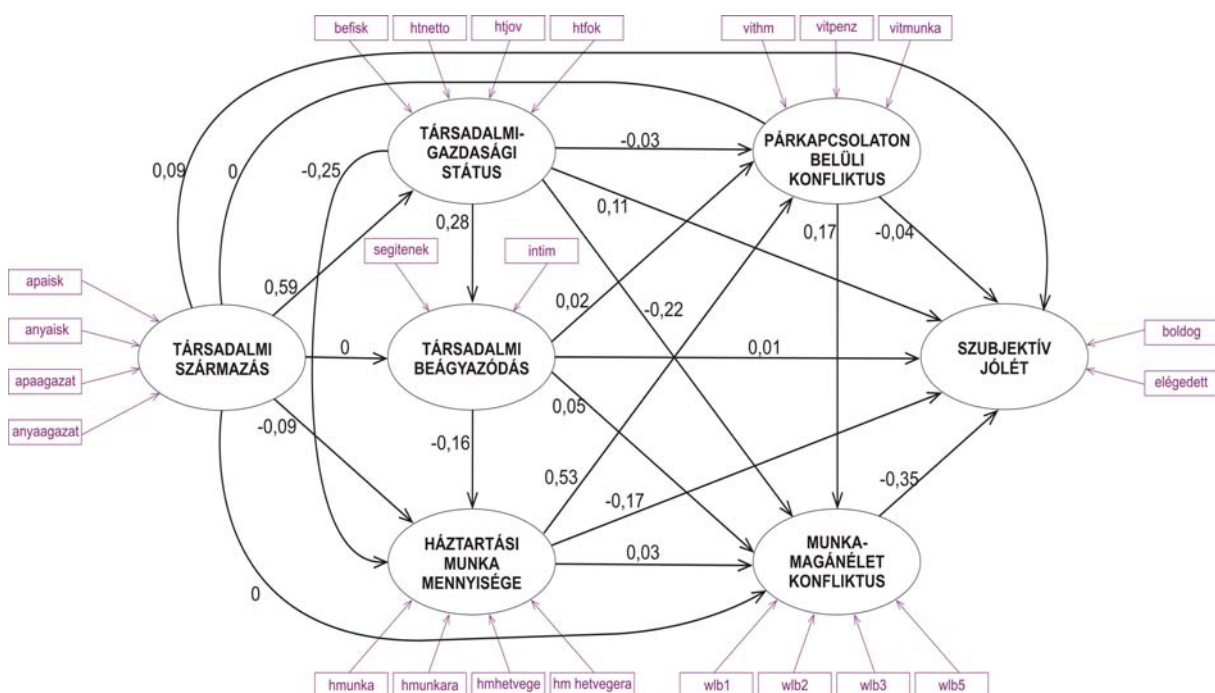
Az útmodell létező befolyásoló hatást mutatott ki a társadalmi beágyazódás és a háztartási munka mennyisége között (-0.16); ez a kapcsolat azt igazolja, hogy aki számíthat támogatásra, kevesebb időt kell, hogy a házimunkával foglalkozkodjon.

A párkapcsolaton belüli konfliktusoknak a belső konfliktusok megjelenésére gyakorolt hatása -0.17 súllyal szerepel, amely arra utal, hogy létező, bár nem túl erős kapcsolat van a partnerrel való vitatkozás és a munka-magánélet egyensúlyát érintő belső vívódások között.

12. táblázat:
A látens szint kapcsolódásai

	Társadalmi származás	Társadalmi-gazdasági státus	Társadalmi beágyazódás	Háztartási munka mennyisége	Párkapcsolaton belüli konfliktus	Munka-magánélet konfliktus	Szubjektív jólét
Társadalmi származás	0	0	0	0	0	0	0
Társadalmi-gazdasági státus	59	0	0	0	0	0	0
Társadalmi beágyazódás	0	28	0	0	0	0	0
Háztartási munka mennyisége	-9	-25	-16	0	0	0	0
Párkapcsolaton belüli konfliktus	0	-3	2	53	0	0	0
Munka-magánélet konfliktus	0	-22	5	3	-17	0	0
Szubjektív jólét	9	11	1	-17	-4	-35	0

14. ábra: A látens változók számszerűsített kapcsolatrendszere

A modellben megjelenített erős, közepesen erős, és befolyásolási szintű hatások – megfigyelési szint

A megfigyelési szint elemzéséhez az útegyütthetőket használtuk fel, amelyek a változók közötti parciális kapcsolatokat mérő standardizált regressziós együtthetők. (13. táblázat) A modell teljes összefüggérendszerét a 15. ábra mutatja be. (15. ábra)

A társadalmi származást – kevésbé meglepő módon – igen erősen meghatározza az apa legmagasabb iskolai végzettsége (0.88), munkavégzésének ágazati besorolása (0.84); eközben az anya munkavégzésének ágazati besorolása is jelentős (0.6). Az apa munkavégzésének ágazati hovatartozása ennél gyengébben hat a társadalmi származásra (0.4). Hasonlóan erős a nettó háztartási jövedelemnek (0.86), illetve a háztartás teljes jövedelmének a társadalmi-gazdasági státusra gyakorolt hatása (0.77), és a háztartásban élő számával csökken az egzisztenciális státus (-0.8).

Kutatási kérdéseink szempontjából kiemelten fontos a belső, intim kapcsolat meglétének a társadalmi beágyazódásra gyakorolt hatása. Az együtthető értéke -0.96, amely arra utal, hogy ha nincs olyan személy, akivel a válaszadó személyes, belső problémáit bizalmasan meg tudná beszélni, társadalmi integráltságának érzete csökken. A háztartáson kívülről érkező segítségnek a társadalmi beágyazódásra való mért közepesen erős, pozitív hatása (0.35) azt mutatja, hogy a kapcsolati háló aktivitása nagyban befolyásolja az egyén társadalmi beágyazottságának érzetét.

A háztartási munkára fordított idő, és ebből a megkérdezettre eső hányad, eltérő módon hat a háztartási munka megosztására, amennyiben hétköznapi és hétvégi tevékenységeket vizsgálunk. Ha hétköznapi inkább a megkérdezett végzi a háztartási munkát (0.55), ez ellentétesen hat a háztartási munka megosztására (-0.51), mint amikor a hétvégén esedékes házimunkában (0.55) vállal jelentős szerepet a válaszadó (0.49). A modell a megfigyelési szinten ennél mélyebb elemzés elvégzésére nem alkalmas, de fontos következtetés, hogy a hétköznapi végzett házimunka megítélése eltér a hasonló jellegű, de hétvégén végzett tevékenységtől.

A háztartási munka miatti vitatkozás esetében az útegyütthető értéke -0.89; a pénzügyek miatti vitatkozásnál 0.33, és a jövedelemszerző munka miatti nézeteltéréseknél 0.6. Ebből egyrészt arra következtethetünk, hogy a háztartási munkák miatti konfliktusok igen erősen, a jövedelemszerző tevékenység miatti

nézeteltérések jelentősen, a pénzügyek miatti viták pedig ennél kevésbé okoznak konfliktusokat a párok között. Tudjuk ugyanakkor, hogy a magyar háztartások döntő többségében alapvetően nem képezi vita tárgyát a házimunkák megosztása. E modell szerint azonban ahol mégis konfliktus adódik emiatt, annak jelentős hatásai vannak; feltehetően egy szelepként működnek, amely a problémák őszinte felvállalásával utat nyit egy harmonikusabb kapcsolat irányába. E modell e téren ennél mélyebb elemzésre nem ad módot, úgyhogy e következtetés helytállóságát célszerű más elemzési módszerekkel is megvizsgálni.

A modellnek a munka-magánélet egyensúlyára vonatkozó eredményei megerősítik más kutatások eredményeit, mely szerint a megkérdezett nők nagyobb belső problémaként élik meg, ha a munka a családtól vesz el időt, mint fordított hatásmechanizmus esetén; a fáradtságnak az otthoni harmóniát veszélyeztető léte erősítette legjobban a belső konfliktusok spektrumát. Ezzel szemben a munkavégzés szempontjából közelítő kérdések¹¹ útegyütthatói negatív értéket mutatnak, amely arra utalhat, hogy a munkának nagy hangsúlyt adó nők úgy vélik, hogy karrieraspirációikat a magánéletük rovására tudják megvalósítani, és ezt a helyzetet alapvetően elfogadják. A modell itt ennél mélyebb értelmezést nem tesz lehetővé, jelen értelmezés robosztusabb igazolásra szorul.

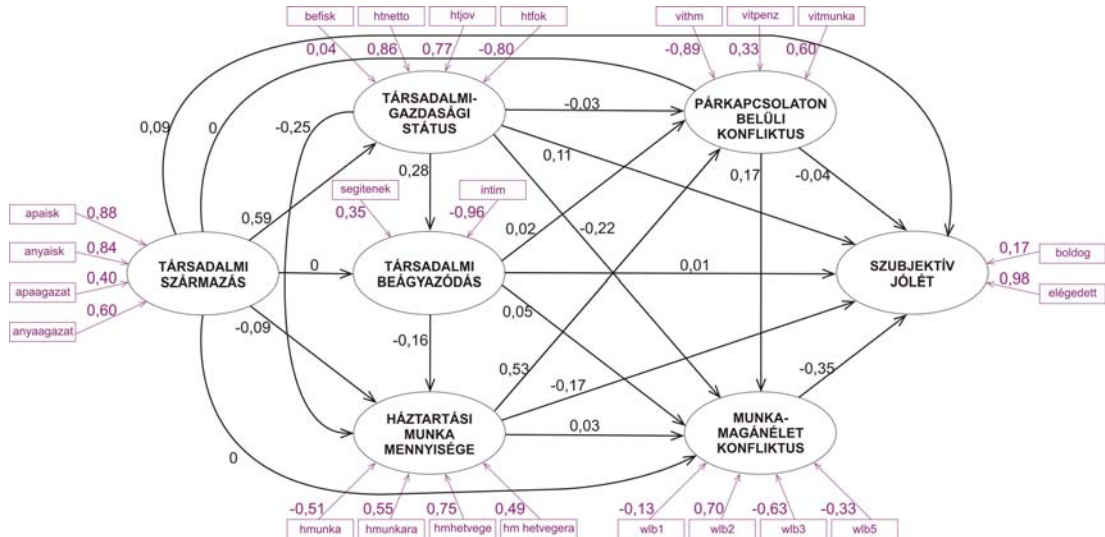
A modell rámutat, hogy az élettel való általános elégedettség döntő módon határozza meg a szubjektív jólétet (0.98); érdekes módon a boldogság útegyütthatója csupán 0.17, amely talán arra enged következtetni, hogy az elégedettség egyrészt jobban értelmezhető és esetleg hosszabb távra értelmezett fogalmat jelöl a megkérdezettek mentális terében, mint a boldogság érzete.

¹¹ Négy kérdés mérte ezt a kapcsolatot: (1) Akkor is a munkájával kapcsolatos problémák miatt aggódik, amikor nem dolgozik. (2) Túl fáradt ahhoz, hogy élvezze azokat a dolgokat, amelyeket otthon szeretne csinálni. (3) Úgy érzi, a munkája megakadályozza abban, hogy elég időt töltsön a partnerével vagy családjával. (4) A családi ügyei miatt nehezen tud a munkájára koncentrálni.

13. táblázat:
Ütegyütthetők

	Társadalmi származás	Társadalmi-gazdasági státusz	Társadalmi beágyazódás	Háztartási munka mennyisége	Párkapcsolaton belüli konfliktus	Munka-magánélet konfliktus	Szubjektív jólét
Apa iskolázottsága	88	0	0	0	0	0	0
Anya iskolázottsága	84	0	0	0	0	0	0
Apa ágazata	40	0	0	0	0	0	0
Anya ágazata	60	0	0	0	0	0	0
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség	0	4	0	0	0	0	0
A háztartás havi nettó jövedelme	0	86	0	0	0	0	0
A háztartás jövedelmi helyzetének megítélése	0	77	0	0	0	0	0
A háztartásban élő személyek száma	0	-80	0	0	0	0	0
Háztartáson kívülről érkező segítség	0	0	35	0	0	0	0
Intim kapcsolat megléte	0	0	-96	0	0	0	0
Hétköznapi végzett háztartási munka mennyisége	0	0	0	-51	0	0	0
Hétköznapi végzett háztartási munkából a megkérdezettre eső	0	0	0	55	0	0	0
Hétvégén végzett háztartási munka mennyisége	0	0	0	75	0	0	0
Hétvégén végzett háztartási munkából a megkérdezettre eső	0	0	0	49	0	0	0
Vitalkozás háztartási munka miatt	0	0	0	0	-89	0	0
Vitalkozás anyagiak miatt	0	0	0	0	33	0	0
Vitalkozás jövedelemszerző tevékenység miatt	0	0	0	0	60	0	0
Akkor is a munkájával kapcsolatos problémák miatt aggódik, amikor nem dolgozik	0	0	0	0	0	-13	0
Túl fáradt ahhoz, hogy élvezze azokat a dolgokat, amelyeket otthon szeretne csinálni	0	0	0	0	0	70	0
Úgy érzi, a munkája megakadályozza abban, hogy elég időt töltsön a partnerével vagy családjával	0	0	0	0	0	-63	0
A családi ügyei miatt nehezen tud a munkájára koncentrálni	0	0	0	0	0	-33	0
Boldogság érzete	0	0	0	0	0	0	17
Elégedettség érzete	0	0	0	0	0	0	98

**15. ábra: A változóblokkok közötti kölcsönhatásrendszer
(látens és megfigyelési szint)**

4.3.3 Következtetések

Az összetartó párkapcsolat előfeltételeként értelmezett személyes harmóniát a kiválasztott társadalmi-gazdasági és párkapcsolattal összefüggő tényezők 26 százalékban magyarázzák meg. A modell sok tekintetben megerősítette az empirikus kutatás korábbi szakaszaiban kapott eredményeinket. Az is láthatóvá vált, hogy a kiválasztott tényezőblokkok valóban összetartoznak abban az értelemben, hogy köztük mérhető kapcsolatok vannak, amelyek változatos utakon hatnak egymásra és a szubjektív jólétre egyaránt.

A modell egyik legfontosabb hozadéka, hogy ki tudtuk mutatni a háztartási munkákkal kapcsolatos problémák konfliktuózus hatását, de azt is, hogy a jövedelmek növekedésével a nőkre háruló ilyen jellegű teher csökken – így nagy valószínűséggel mérsékelődik az emiatt eszkalálódó viták száma is.

A jövedelmek emelkedése abból a szempontból is megkönnyíti a nők életét, hogy – a modell tanulsága szerint – kevésbé kényszerülnek a munka és a magánélet között választani. Akinél azonban mégis kibillen ez az érzékeny egyensúly, belső harmóniájában láthatóan erősen megcsúszlik.

Fontos tanulság, hogy a rendelkezésre álló jövedelem nagysága láthatóan több helyütt is csökkenti a problémák kialakulásának esélyét, a szubjektív jólétre való

közvetlen hatása mégis csekély. Ha azonban elfogadjuk a személyes kiegyensúlyozottság, elégedettség fontosságát ahhoz, hogy a párkapcsolati harmónia kialakulhasson, ezáltal stabil, törésmentes és fertilis családok alakulhassanak ki, beláthatjuk: a modell szerint ezt nem célszerű kizárólag pénzügyi terminusokban mérni, hanem szükséges a kevésbé kemény, ám annál meghatározóbb tényezők vizsgálata is.

4.4 A családi életciklus-váltáshoz kapcsolódó kohézió vizsgálata mélyinterjúkkal

2009 októbere és 2010 januárja között 17 fő megkérdezésével strukturált mélyinterjúkat készítettünk. A megkérdezettek 40 év alatti, kisgyermekes (iskoláskor előtti) anyák, akik a fővárosban és környékén élnek, jellemzően jó egzisztenciális körülmények között, és felsőfokú végzettséggel rendelkeznek. E kvalitatív kutatásnak közvetlenül a hipotézisek ellenőrzéséhez kapcsolódó eredményeit a kvantitatív eredményeket bemutató 4.2. fejezetben mutattuk be, míg a családi életciklus-váltáshoz kötődő tapasztalatokkal a dolgozat jelen fejezete foglalkozik. Az interjú vezérfonala a Függelék V. részében található.

4.4.1 A párkapcsolat formájának vizsgálata

A vizsgált alanyok döntő többsége a házasság és az élettársi kapcsolat között számottevő különbséget érzékelt, amelyeket jellemzően az alábbi dimenziók mentén határoztak meg.¹²

- **A házasság mint a pár számára fontos elköteleződés.** Tudatos döntés, amely egy életre szól, és amelyet mindkét fél mindenki előtt felvállal. A házasságban így két határozott ember céltudatos döntése valósul meg, szemben a „kényelmes”-nek titulált, illetve „menekülő út”-nak mondott élettársi kapcsolattal. Ehelyütt megjelenik a hosszú táv hangsúlyozása az élettársi kapcsolat jelenre vonatkozó döntésével szemben, illetve az, hogy ha a kapcsolat

¹² Az egyes dimenziók elhatárolása természetesen nem átfedés-mentes, de minden alany jellemzően egy szempontot hangsúlyozott első helyen. Ahol a szembeállításnak magyarázó ereje van, ott az élettársi kapcsolatra vonatkozó véleményt is közöljük.

„egy bizonyos pont” után nem alakul házassággá, visszafejlődik. Egyik alany kifejezetten azt nyilatkozta, hogy kapcsolatuk minőségileg változott meg a frigy megkötésével, mert ha partnere nem kéri meg a kezét, talán nem is maradnak együtt – ezzel a pecséttel azonban mindketten komolyabban és határozottabban gondolnak kapcsolatukra, és többet meg is tesznek érte.

„Az élettársi kapcsolat ilyen kényelmes dolog úgymond. (...) A házasságban szerintem benne van, hogy két határozott ember összekötötte az életét és (...) nyilván közbejöhét bármi, de mondjuk együtt képzelik el a jövőt. Az élettársi kapcsolatot azt én egy ilyen menekülő útnak látom, azoknál az embereknél, akik így nem mernek házasságra lépni, mert mondjuk rossz tapasztalatuk, rossz élményük, vagy bármi ilyesmijük volt. Azt én nem tudom elfogadni, hogy valakinek elváltak a szülei, úgyhogy ő sem házasodik. Ezek szerintem ilyen menedékek. Úgyhogy így nem gondolom, hogy azonos szinten lehet említeni egy élettársi kapcsolatot és egy házasságot.”

(Judit, 35)

- **Lelki és spirituális dimenzió.** A házasság Isten előtti színvallás, így a transzcendens erő közvetítése révén a kapcsolat magasabb szinten valósul meg, szemben a „megrekedő” élettársi kapcsolattal

„A házasság egy tudatos döntés, egy életre szól, amelyben mindenki előtt felvállalják egymást a felek. Lelkileg is így válik megalapozottá a kapcsolat: mindketten tudják, hova tartoznak, és ez pszichés stabilitást eredményez.”

(Krisztina, 29)

- **A házasság nem kifejezetten a pár, hanem az egyik fél vagy harmadik fél szempontjából kedvező döntés.**

„Ez a bevált szülői modell.”

(Szilvia, 32)

A házasságban élő interjúalanyok mind azt nyilatkozták, hogy alapjában mindketten, párjuk is és ők maguk is „házasságpártiak”. Az élettársi kapcsolatban élők között azonban hangsúlyosan jelentkeztek az alábbi dimenziók:

- o a házasság biztonság és elismerés a nő számára;
- o inkább a gyermek számára fontos, hogy szülei házasságban éljenek;
- o a felek vagy a valamelyik fél családon belüli szocializációjából származó implicit elvárás, illetve az ennek való „megadó megfelelés”.

Az élettársi kapcsolatban élők körében mindazonáltal erősen megoszlanak a vélemények, és belső ellentmondások is fellelhetők annak megítélésében, hogy (i) van-e számottevő különbség a házasság és az élettársi kapcsolat között, illetve (ii) az élettársi kapcsolat melletti döntés mennyire elfogadható vagy preferálható a megkérdezett (nők) számára. A válaszokban tipikusan az alábbi dimenziókat tudjuk elhatárolni.

- **A férfi korábbi kapcsolatának jogállása** határolja be az új házasság megkötésének lehetőségét. Minden esetben azt tapasztaltuk, hogy bár a megkérdezett nő elfogadja ezt a tényt, sajnálkozását fejezi ki a helyzet miatt.
- **Korábban nem tartották lényegesnek a házasságkötést, most pedig anyagilag nem áldoznak rá.** A ceremónia elutasítása ugyanakkor nem jelenti a házasság mint intézmény elvetését.
- **Az élettársi kapcsolat nagyobb szabadságot biztosít.** A házasságban a tudat alatt létező plusz szabályok révén a felek könnyebben belefásulnak a mindennapokba. Egy megkérdezett esetében figyeltük meg ezt a véleményt, és ez esetben az alany szülei is házassági kapcsolat nélkül éltek együtt, tehát az általa megfigyelt családi minta eltért a többségi tapasztalattól.

4.4.2 Az első gyermek megszületésének a párkapcsolatra gyakorolt hatása

Az első gyermek megszületése – a szociológiai hagyományok és az interjúalanyok többségének tapasztalata szerint egyaránt – sok tekintetben befolyásolja a pár életét és egymáshoz való viszonyát. Több, élettársi kapcsolatban élő alany fejtette ki, hogy „legalább a gyermek kedvéért” sort kellene keríteni az esküvőre, de a házasok egy része is a fogantatás után mondott igent partnerének. Az,

hogy a megkérdezettek többsége a gyermek érkezése miatt legalábbis fontolóra veszi a kapcsolat státusának megváltoztatását, mindenképpen jelzi, hogy a sokat hangoztatott anyagi szempontokon túlmutató morális, etikai és spirituális szempontok kerülnek mérlegelésre a női fél várandósságának hírére.

A válaszadók – kettő kivétellel – tudatosan tervezték a közös gyermek vállalását, amely mindkét fél egyetértésében történt meg. Azt kutatva, hogy jellemzően milyen módon élték meg a párok a gyermek megérkezését és családba való beilleszkedését, a következő dimenziókat sikerült elhatárolnunk.

- **Életvitelbeli változások történtek, az átmeneti nehéz időszak mint a „kapcsolat próbatétele” manifesztálódott, de a pár kapcsolata alapvetően nem változott meg.** Az újszülött családba való integrációja a felek számára komoly feladatot jelentett: egymással és a környezettel is több konfliktus keletkezett, a fáradtság és az időhiány miatt kevés türelme maradt egymásra a párnak. Amint azonban mindenki megtalálta a helyét a családban, kialakult az új rend és harmónia. Ezt követően a felek döntően egyetértettek a tennivalók és a munkák felosztása terén, alapvetően szervezési kérdésekben volt szükség egyeztetésre.

„Ó, Palika megérkezése nehéz időszakkal kezdődött: egymással is és a környezettel is sok volt a konfliktusunk. Fáradtság és kevés türelem volt jellemző erre a korszakra. És az állandó időhiány – egyszerűen kevés idejük volt egymásra is. No de lassan túljutottunk rajta. Ma már úgy látom, hogy a kapcsolat próbatétele volt, de aztán csak visszatértek a régi idők.”

(Krisztina, 29)

- **A pár hosszabb távon érzelmileg is megsínyli, hogy kevesebb idő és energia jut egymásra.** E körben a korábbi életstílus megváltozása érzékenyen érintette a párt, értelemszerűen főleg a nőket, akik lemondásként értékelték az életükben bekövetkező változásokat. Egyrészt személyes kedvteléseikről kellett nagyrészt lemondaniuk (pl. társasági élmények), a munkájuktól való időleges távolmaradás szociális és anyagi űrt hagyott maga után, valamint a párjuktól való elszakadásként élték meg ezt az időszakot: ehelyütt a munka miatti különlet, a spontán szexualitás hiánya, illetve az egymásra szánt idő került kifejezetten

említésre. A helyzet ugyanakkor középtávon sem vált harmonikussá; továbbra is sok erőre és kitartásra van szükség mindkét fél részéről, hogy a család működőképes legyen.

„Szerintem úgy érezzük mind a ketten, hogy sokkal kevesebbet kapunk a másiktól. (...) Azt érezzük mindketten, hogy ez így valahol nem jó így az egyensúly, csak nem tudok vele mit csinálni. Egyszerűen nem tudok a 24 órából 45-öt csinálni.”
(Klaudia, 39)

- **Átértékelődött a felek egymáshoz való viszonya: nem egyértelműen pozitív vagy negatív változás, inkább értékváltás történt, amelynek eredményeképpen a felek személyes fejlődésen mentek keresztül, és a pár kapcsolata szorosabbá vált.** „Értékrendileg helyükre kerültek a dolgok”, nyilatkozta az egyik alany. Fontos változásnak számított az alapfogalmak átértékelődése: a szeretet, a felelősség és az aggodás itt teljesen újraértelmeződött. A gyermek központi helyzetbe kerülésében e megkérdozettek a folyamatos tanulás lehetőségét fedezték fel, amely kötelezettségeket, feladatokat is jelentett mindkét fél számára, lelki és fizikai téren egyaránt.

„Itt három új ember született, nem csak egy. Jött az a kis manó, felforgatta az egész életünket. Emlékszem, egyszerre voltunk rettentő boldogok és irtó kimerültek. Hatalmas kiborulások voltak, a csempéhez vágtam a levesestányért meg ilyenek... máskor könnyes szemekkel néztük szerelmünk gyümölcsét. Teljesen kimerültem és a férjem is. Aztán megtanultuk, mi itt a lényeg. Elkezdtünk szülői döntéseket hozni, sokszor számos konfliktust vállalva, de ma már mindenki úgy látja, felelős, felnőtt emberekként viselkedünk. Mi is úgy látjuk. Ja és szerelmesebbek vagyunk egymásba, mint valaha. Sokkal boldogabbak vagyunk, mint bármikor előtte. Egyszerűen felnőttünk.”

(Tatjana, 33)

4.4.3 A nők jövedelemszerző munkavégzése és önképzése gyermekgondozás mellett

Interjúalanyainkat külön megkérdeztük, milyenek értékelik anyagi helyzetüket. Objektív szemszögből tekintve, minden esetben igen jó egzisztenciális helyzetű családokkal találkoztunk, akik többnyire sokat is tesznek azért, hogy pénzügyileg stabilak maradhassanak.

Válaszadóink mindazonáltal saját megítélésük szerint hónapról hónapra élnek, amely azonban inkább vagy életciklusuknak megfelelő jelenség – hiszen a kisgyermek születésével rendszerint az egyik fizetés kiesik –, illetve esetenként – a megszűnt munkahelyek révén, amely itt a férfiakat érintette – a gazdasági világválság magyarországi hatásainak tudható be.

A jövedelmekkel kapcsolatban két jellemző problémakört azonosítottunk. Egyrészt visszatérő jelenség, hogy a megkérdezettek arról panaszkodtak, nem tudnak félretenni, ezáltal például nehezen tudnának nagyobb lakásba vagy kellemesebb környékre költözni. Másrészt havi ciklusban likviditási problémák adódhatnak: vagyis a hónap végére kevés költőpénze marad a családnak, amely gyermekvállalás előtt ismeretlen jelenség volt a válaszadók többsége körében. Két családnál hallottunk komolyabb anyagi aggályokat: az egyik helyen a felvett hiteleket találta problémásnak válaszadónk, a másik helyen pedig a férfi elveszített munkahelye a nő komoly egészségügyi problémáival párosult.

A gyermekszülés utáni pénzügyi változás, vagyis a női fizetés kiesése a válaszok tanulsága szerint nem csupán egzisztenciálisan, hanem a nők önértékelésének befolyásolása révén is problémákat okozott válaszadóink nagy részének. Ezt többen próbálják kiegészítő jellegű tevékenységekkel ellensúlyozni, így a kifejezetten kisgyermekes (három év alatti gyermeket gondozó) megkérdezettek nagy része valamilyen jövedelemszerző tevékenység végzését is beütemezi a gyermekgondozási feladatok mellé. E munka-jellegű elfoglaltságok listája igen széles, de többnyire alkalmi jellegű vagy naponként kettő-három óras elköteleződést igénylő feladatvállalásokról van szó.

Ez alól három válaszadó jelentett kivételt. Az egyik interjúalany marketingvezetői munkát végez távmunkában, két gyermek mellett. Ezt két előfeltétel teszi lehetővé: egyrészt egy háromgyermekes főnök, aki kifejezetten

támogatja értékes, jó szakemberként ismert beosztottja családanyai törekvéseit, és lehetővé teszi számára a távmunkát; másrészt az interjúalany motivált beállítódása, és kiváló szervező képessége.

„Szükségem van a plusz tevékenységre. Ilyen a személyiségem. Az anyaság kevés lenne, megbolondulnék. Persze, igénybe vesz.”

(Henrietta, 35, marketingvezető)

A másik „atipikus foglalkozású” válaszadó szellemi szabadfoglalkozást jelentő, inkább tudományos jellegű munkát végez, miközben a gyermek bizonyos napokat közösségben tölt, máskor édesanyjával és nagyszüleivel van. Itt szintén megfigyelhető volt két markáns, a felelős munkavégzést kisgyermek mellett is lehetővé tevő személyiségjegy: az édesanya elhatározása és akaratereje, illetve kiváló szervező készsége.

„Igazából alig hagytam abba a munkát. Jó, az első pár hónapban nem dolgoztam, de aztán nekiveselkedtem, és sikerült kialakítanom egy olyan rendszert, amely mindenkinek optimális. A férjem is büszke rám, és persze segít is mindenben.”

(Tatjana, 33)

A harmadik esetben az apa munkahelyének elvesztését követően kezdett a megkérdezett rendszeresebb jellegű munkákat vállalni. A két szülő ily módon, ha szerepet nem is, de mindenképpen „pozíciót cserélt”: az édesapa gondozta a gyermeket, és az édesanya kezdett jövedelmet keresni. A válaszok alapján úgy tűnt, egyelőre egyiküket sem zavarja ez a helyzet; ennek egyik oka valószínűleg az, hogy rövid ideje állt fenn, a másik, hogy az édesanya másfél éves gyermekgondozás után tért vissza a munka világába, illetve, hogy rugalmas munkaidőben dolgozhatott, amely nem kényszerítette anyai szerepének drasztikus megváltoztatására, feladására.

A válaszok arra engednek következtetni, hogy a megkérdezett nőket többnyire örömmel tölti el a család mellett vállalt munkavégzés ténye; bár kivétel nélkül mindenki megemlítette, hogy a kettős terhelés miatt nagyon ügyesen kell szervezni az életet ahhoz, hogy „minden beleférjen”. A válaszok kiértékelése során mindvégig figyelembe kell venni, hogy itt minimum egy diplomával rendelkező nőkről van szó,

akik kivétel nélkül magas kvalifikációt igénylő szellemi jellegű munkavégzésből mentek el gyermeket szülni.

„El is vesz, meg ad is. Igazából változó. A pénzügyek kényszert is jelentettek, de a kimozdulás nagyon jót tesz.”

(Klaudia, 39, iskolai angolórákat ad)

„Hát jelenleg mindenképpen hozzáad. Mert az is jó érzés, hogy van saját bevételem, vagy jövedelemem, illetve az is jó érzés, hogy végre csinálhatok mást is. Tehát háztartás és gyermek viszonylaton kívül is van valami, amit tudok csinálni. Ami így nagyon jó szerintem, tehát egészen jó kihívás.”

(Judit, 34, multilevel rendszerben kereskedik)

„Magántanítványokat fogadok, és jobb ez így. Szükségem van rájuk. Volt értelme két diplomát megszerezni.”

(Krisztina, 29, nyelvórákat ad)

A válaszok során szinte mindenhol megjelent az anyagi motívum, egyrészt az önbecsülést fokozó hatása okán, de ugyanilyen fontos volt, hogy ez a pluszjövedelem segít a családnak abban, hogy a gyermekvállalás előtti életszínvonalához a lehető legközelebb maradjon. Az elmondottak alapján az a szubjektív érzés alakul ki az anyákban, hogy munkavégzésük révén hozzájárulnak a családi költségvetéshez, és így módon egzisztenciálisan nincsenek teljes mértékben az apára utalva. Az említett három esetben, ahol a megkérdezettek nagyobb óraszámban is dolgoztak, ez az anyagi hozzájárulás meghatározó nagyságúvá vált; a válaszadók meglátása szerint enélkül egyáltalán nem tudtak volna megfelelő színvonalon megélni. Mindenképpen megjegyzendő, hogy egy kivétellel stabil egzisztenciákról beszélünk: a „megfelelő színvonal” említése itt az átlaghoz viszonyított kifejezetten magas szintet jelent, legyen szó lakó- vagy életkörülményekről, személyes használati tárgyairól, gyermekekkel kapcsolatos intézményekről, vagy szabadidős programokról. Az említett bevételek tehát jórészt nem „kenyérre kellenek”, viszont jelentősen hozzájárulnak a család biztonság- és komfortérzetéhez, csökkentik a gyed miatt jelentkező életszínvonal-esés következményeit, enyhítik a munkapiaci pozíció kiesése miatt elszenvedett lelki hatásokat, és lehetővé teszik, hogy a gyermekek az

elérhető legjobbnak ítélt élelmiszereket, személyes tárgyakat és szolgáltatásokat kapják meg.

A válaszadók kis arányban tanultak a gyermekgondozás mellett: érdekes módon többnyire azok, akik kereső tevékenységet is végeztek. Tipikus önképzési formák voltak a következők: lakberendezés, nyelvtanulás, másoddiploma szerzése levelező oktatáson, illetve személyiségfejlesztő tanulmányok folytatása autodidakta módon. Többen jelezték, hogy jelenleg nem tanulnak, de a közeljövőre nézve fontolgatják azt. Jellemzően a jövőbeni munkavállalás feltételeit javító, azt megkönnyítő tevékenységeket soroltak fel, tehát hobbi-szintű tanulmányokat csak kevesen végeznek; ide sorolhatóak esetleg a személyiségfejlesztési tanulmányok. Egyetlen esetben előfordult, hogy a megkérdezett a gyed alatti időszakot használja fel új szakma elsajátítására annak érdekében, hogy a munkapiacra visszatérve a gyermekvállalás előttihez viszonyítva gyökeresen más jellegű tevékenységből élhessen meg.

4.4.4 A férfiak gyedre menésének kérdése

Annak ellenére, hogy interjúalanyaink több ismerv szerint is elit rétegekből kerültek ki, a férfiak teljes vagy részleges gyedre menésének kérdése mint megfontolásra érdemes opció alig merült fel körükben. Három alany említette, hogy anyagi okokból mérlegelték a lehetőséget, de a többi beszélgetés során egyértelmű nemleges válaszokkal találkoztunk.

Az okok alapvetően két dimenzió mentén különültek el.

- **Szóba került, hogy ki maradjon otthon a gyermekkel, és konklúzióként a pár arra jutott, hogy inkább a nő vállalja fel ezt a feladatot.** Ezen esetek többségében a nők döntése volt, hogy ők gondozzák a gyermekeket. Az azonban egyáltalán nem mindegy, hogy ezt belső készítésre tették, vagy inkább arról van szó, hogy nem merték megkérdőjelezni a normákat.

- *A nő autonóm döntése, vagyis ahol valóban a nő szeretne otthon maradni.*

Az említett okok között a legfontosabb szerepet a gyermek gondozásának örömei, az együtt töltött idő tartalmasságának érzése játszotta. A szoptatás kiemelt feladatkörként jelentkezett, amely mintegy végső érv szerepelt a munkák ilyen módon való megosztásában.

„Én nő vagyok, és ezek az én feladataim. Egyszerűen én akartam csinálni. Ilyen egyszerű.”

(Edina, 35)

- *A nő normatív igazodásának esete, vagyis ahol a nő elfogadta helyzetét.* Érzékelhető különbséget mutattak azon interjúalanyok válaszai, akik hallhatóan szívesen vették volna, ha a társuk is jobban bevonódik a gyermekgondozási tevékenységekbe. Leginkább pénzügyi megfontolások miatt került sor a férfiak gyedre menési lehetőségének komolyabb mérlegelésére (pl. a nő többet keresett, mint a férfi); végső soron azonban egyetlen olyan esettel sem találkoztunk, ahol emiatt a férfi vállalta volna fel a gyedet. A megkérdezett nők saját maguk és a kutató számára is azzal indokolták szerepvállalásukat, hogy „ez a nő dolga”; de egyes félmondatok, illetve a metakommunikáció egyértelműen utalt arra, hogy itt egy hagyományos szerepfelfogás elfogadásáról, semmint egy belső, autonóm döntés örömteli felvállalásáról van szó. Megerősítő indokként szinte minden esetben említésre került a szoptatás kérdése.

„Pasi. De szerintem ez is konzervativizmus az ő részéről, én meg tudnám ezt csinálni, mert nálam most is az van, hogy én vagyok az, aki plusz dolgokat vállalok magamra azért, hogy anyagilag egy kicsit lendítsek a helyzetünkön. Én néha úgy érzem, hogy én többet teszek ezekért a dolgokért, mint ő, mert neki minden jó úgy, ahogy van. (...) és ráadásul a munkahelyén és kicsit nem annyira jó a helyzet. (...)”

(Klaudia, 39)

- **A férfiak ilyen jellegű szerepvállalása nem volt téma a párnál.** Azon interjúk esetében, ahol a nők belső (autonóm) döntése vagy külső (normatív) igazodása mentén alakultak ki a gyeddel kapcsolatos szereposztások, minden esetben felmerült az, hogy esetleg a férfi tenné ugyanezt. Az interjúk mintegy felénél azonban nem, vagy maximum a humor szintjén került említésre ez a lehetőség. Három esetben a megkérdezett ki is jelentette, hogy a férfi konzervativizmusa az oka ennek, a többi beszélgetés során az alany minden további indoklás nélkül várta a következő témát. Amikor direkt rákérdeztünk, miért nem merült fel a férfi

gyedre menése mint lehetőség, e válaszadók nem tudtak határozott választ adni: ez a kérdés körükben egyszerűen nem volt téma.

Látható, hogy csak abban az esetben érzékelhető reálisabb esélyként a férfiak hivatalos gyermekgondozásban való tevékeny részvétele, ahol pénzügyi megfontolások alapján ennek racionális indoklása van. Ugyanakkor még e pároknál is erősebbnek bizonyultak az önbecsüléssel kapcsolatos megnyilvánulások és a konzervatív hozzáállás a férfiak részéről, ennek elfogadása pedig a nők részéről, amelyet a megszokott normatív hagyományok, illetve a szoptatás ténye mintegy kívülről erősített meg.

Több interjúalany meglehetősen nehéz lemondásként élte meg a szülés utáni helyzetet, főleg a párját érintő változásokhoz viszonyítva. Láthatóvá vált, hogy a megkérdezettek sok helyütt igazságtalannak érezték a hagyományos szerepvállalást, és igazából csak egy fordulat segített nekik feloldani az ezzel kapcsolatos érzéseiket: az, hogy a gyermek nagyobbá vált, és az édesanyák önállósága ezzel párhuzamosan megnőtt.

„Én magamban igen, úgy éreztem, hogy amíg nekem gyökeresen megváltozott az életem és mindent feladtam, mert lényegében erről van szó, ha egy ember anya lesz, addig neki megmaradt a munkahelye és megmaradtak a szabadidős tevékenységei. És még van egy családja is, aminek szintén örül. Pont. Nekem meg nem lett meg a munkám, elvesztettem a külvilággal a kapcsolatomat, visszaestek a társasági események az életemben, lásd a barátnőzés, kövér lettem, nem tudtam mozogni, nem volt hobbim, vagy mit tudom én, hát semmim nem volt, minden megváltozott. És akkor én orroltam így rá az elején, hogy ezt nem hiszem el, hogy neki annyi lett a változás, hogy amikor hazajön, akkor már ketten vagyunk itthon a gyerekekkel és nem egyedül várom. Aha. Szóval ez fura volt az elején.”

(Judit, 33)

Három esetben találkoztunk olyan interjúalannyal, ahol a férfiak ugyan nem mentek el hivatalosan gyedre, mégis jelentős részt vállaltak a gyermek gondozásában. Ők nem csupán a játékban, illetve különféle gyermekprogramokon vettek részt az anyák helyett, hanem a napi rutin feladatokat is megosztva intézték a megkérdezett nőkkel. Egyik esetben a válaszadó egészségügyi állapota követelte

meg ezt a szerepfelosztást, amelyet azonban intézményesíteni tudott a tény, hogy a férfi a gyermek születése előtt kevéssel vesztette el állását – bár továbbra is dolgozott otthonról, saját vállalkozásban. A másik két esetben a férfi otthonról dolgozott, és kedvet is érzett magában ahhoz, hogy aktívan részt vegyen a család életében. A megkérdezett nők kivétel nélkül hálásan fogadták ezt, és mindenki egyetértett abban, hogy az apák jelenléte érződik a család minőségén, a szereplők kiegyensúlyozottságán, és megerősíti a további gyermekvállalási szándékokat is. Úgy találtuk, egészen máshogy élnek meg a gyed időszakát ezek az anyák: sem az elszigeteltség, sem a fásultság nem jelentkezett rajtuk, és – beszámolójuk alapján – elmondható, hogy a közös tehervállalás okán párjukkal is intenzívebbé, meghittebbé vált a kapcsolatuk. Ezek a válaszadók is problémaként jelezték, hogy igen erőpróbáló volt a gyermek születése utáni hat-nyolc hónap, és hogy sokszor zavarták az apák munkavégzését akkor is, amikor az anya törődött a gyermekkel. Mindazonáltal összességében felbecsülhetetlen ajándékként élték meg az apák jelenlétét, és bevallásuk szerint párjuk is hasonlóan vélekedett erről.

4.4.5 A társas kapcsolatok átértékelődése és az ismerősi, baráti közösségek átalakulása a gyermek megszületését követően

Bár voltak olyan interjúalanyok, akiknél a társas kapcsolatok a gyermekvállalás után nem változtak meg jelentősen, a válaszok kifejtése során mindenhol fontos elmozdulásokat figyelhettünk meg.

- **A családi, rokoni kapcsolatok felértékelődése és intenzívebbé válása.** E jelenség nyilvánvalóan összefügg azzal a ténnyel, hogy a válaszadók többsége jelentős segítséget kap a rokonaitól. Emiatt nő a találkozások gyakorisága, miközben a gyermek révén a közös téma is adottá válik.
- **Azon kapcsolatok leépülése, ahol a közös pontok érvényüket veszítették.** Sok beszámolót hallhattunk olyan baráti, de jellemzően ismerősi kapcsolatokról, amelyek a gyermek megszületésével járó életstílus-változást, illetve a prioritások átértékelődését nem tudták feldolgozni. Természetszerűleg lazult a kollegákkal való kapcsolat, de több interjúalany említette, hogy baráti körben is vagy alkalmazkodást várt a gyermekkel (még) nem rendelkezőktől, vagy egyenesen le is építette azokat a kapcsolatait, ahol „elfogyott a közös téma”.

- **Új kapcsolatok alakulnak, jellemzően gyermekes családokkal.** Szintén magától értetődőnek tűnik, hogy a közös élethelyzet és hasonló életstílus okán összekerülő anyák, több esetben anyák és apák új kapcsolatokat, sőt közösségeket fognak alakítani. Ennek mértéke azonban igen erőteljesnek tűnik: a megkérdezettek kivétel nélkül hangsúlyozták e kapcsolatok előnyeit, a praktikus információk áramlásától kezdve a lelki dimenziók előtérbe kerüléséig.
- **A pár korábbi közös barátai általában megmaradtak, inkább csak a találkozások száma ritkult.** Azokat a baráti kapcsolatokat, amelyekben a megkérdezett és partnere közösen vett részt, rendszerint sikerült megőrizni. Amennyiben ezek hobbikörök, vagy lelki közösségek voltak, a válaszadók, ha ritkább rendszerességgel is, de továbbra is eljárak.

Tematikailag ide kapcsolódik, hogy a válaszadó, illetve párja mennyiben tudta megtartani a gyermekvállalás előtti kedvteléseit, szabadidős elfoglaltságait. Azon megkérdezettek közül, akiknek volt hobbikörük (pl. kórus, vallási közösség, táncsoport), a válaszadók nagy része arról számolt be, hogy bár a szülés után egy ideig, tipikusan pár hónapig nem tudott visszatérni korábbi rendszeres szabadidős tevékenységeihez, ezt követően folytatni tudta kedvtelését. Rendszerint a heti egy alkalmas elfoglaltságok kerültek említésre, és sokszor hallhattuk, hogy kevésbé rendszeresen jutnak el a programra, mint a gyermek születése előtt. A válaszadók többsége beszámolt arról, hogy jelentősen csökkent a barátnőikkel való kapcsolattartás lehetősége, és a spontán szabadidős elfoglaltságok is igen ritkává váltak, vagy teljes mértékben megszűntek. Több kisebb gyermekkel rendelkező interjúalany mindezek következtében kifejezetten a magány és az elszigetelődés érzéséről számolt be. Fontos az a változás is, amely az édesanyák időfelhasználásának autonóm voltára vonatkozik. Ez alatt azt értjük, hogy napirendjük kialakítása során mindig figyelembe kell venniük, hogy gyermekük van, és amennyiben programot irányoznak elő maguknak, gondoskodniuk kell a gyermek biztonságos felügyeletéről. Az egyik interjúalany találóan fogalmazta meg érzését.

„Nem én döntök már a saját időmről. Egyszerűen sosem tudok önállóan dönteni, mert ha csinálni akarok valamit, mindig szívességet kell kérnem valakitől. Ez számomra szörnyű.”

(Klaudia, 39)

Minden egyes interjúnál világosan látszott ugyanis, hogy a gyermekvállalás következtében a férfiaknak jóval kevesebb szabadidős kedvtelésről kellett lemondania, mint a nőknek. A válaszadók egymás után sorolták a különféle férfihobbikat, amelyeket a párjuk a gyermek megszületése előtt folytatott, és amelyeket a család bővülése után sem hagyott abba. A nők ezt többnyire felemás érzésekkel fogadták: egyik részről megértették, ugyanakkor azt is látták, hogy ők ugyanezt nem engedhetik meg maguknak.

„De egyébként (...) a Károly nem nagyon épített le semmit így maga körül. Tehát így mérges is voltam néha emiatt, hogy ő lehet, hogy tudatosan, de nagyon figyelt arra, hogy neki ne maradjon ki semmi az életéből amiatt, hogy gyermekünk van. Heti két foci, a szerepjáték, neki minden megmaradt nagyjából. És ezen felül nagyon-nagyon sokat foglalkozik a gyerekkel, az biztos. De igazán – mondjuk ezt nyilván jól is csinálta, mert nem szabad, hogy ő is beszűküljön, hogy a munkahelyéről hazajön, és akkor már csak mi vagyunk. Tehát kell neki is, hogy kiszakadjon, sportoljon, úgyhogy valahol jól csinálta, csak hát ez is idő.”

(Judit, 33)

4.4.6 A jövővel kapcsolatos szorongások

A jövővel kapcsolatos aggodalmakat vizsgálva az esetek egy részében, mintegy felében talákoztunk különféle szorongásokkal. Első helyen tipikusan a munkahelyre való visszatérés nehézségei, illetve a gyermeknevelés és munkavállalás összeegyeztethetőségének kérdései jelentkeztek; ez közvetlenül összefüggött az anyagiak miatt érzett bizonytalanság érzetével. Ezen túlmenően jellemző válasznak számítottak a gyermekneveléssel kapcsolatos bizonytalanságok, félelmek is: többen jelezték a gyermekintézményekkel kapcsolatos fenntartásaikat, illetve változatos egészségügyi kérdésekkel kapcsolatos bizonytalanságot (pl. gyermekbetegségek hatékony kezelésének kérdésköre). Több válaszadónk is kitért arra, hogy aggodalommal töltik el a hírekben hallható események; ezeket nehezen tudja feldolgozni, és saját családjára vetítve félelmet okoz számára, mivel nem tudja, mi az igazság.

Különösen veszélyes szorongások ezek, mivel látható: vissza-visszatérő, sőt, állandóan jelen lévő helyzetekről van szó, amelyek mivel folyamatosan foglalkoztatják a megkérdezetteket, valószínűleg sok energiát igényelnek tőlük. Ezekre a felvetésekre egyelőre nincs makrotársadalmi szintű megoldás, hiszen az atipikus munkavállalás jelenleg inkább kiváltságnak számít, a gyermekintézmények helyzete pedig országos szinten is nehéz.

Három válaszadó számolt be igen konkrét szorongásról: egyik interjúalanyunk gyér egészségügyi állapota miatt aggódik, a másikat az albérlet okozta kiszolgáltatottság tölti el bizonytalansággal, a harmadik pedig attól fél, hogy rengeteget dolgozó társa egészsége sínyle meg a stresszes munkatempót. Hasonló arányban találkozhattunk igen optimista, a saját erejüket pozitívan megélő reakciókkal is. E válaszadóink arról számoltak be, hogy számos nehézséggel találkoztak korábban, azt mind sikerrel megoldották, így bíznak abban, hogy a felmerülő összes nehézséget sikerrel veszik majd. Fontos motívum, hogy e válaszoknál az egyéni kezdeményezőkészség mind említésre került: az a mentalitás, amely arra sarkalja a nőket, hogy ők maguk tegyenek családjuk helyzete jobbra fordulásáért, és ne pusztán mástól, passzív hozzáállással reméljék a segítséget.

5. A családok összetartásának alapkérdései.

Következtetések

Kutatásunkban alapvetően arra a kérdésre kerestük a választ, hogy mi tesz egy párkapcsolatot stabillá, összetartóvá a mai Magyarországon. Elemzésünkben a törést, vagyis a család felbomlását alapvetően válással mértük; a sikeres, összetartó jelleghez pedig a sértetlen kapcsolat megőrzésével, a párkapcsolattal való elégedettséggel, és a gyermekvállalási kedv növekedésével közelítettünk. Külön modellben elemeztük a személyes jóllétnek mint a harmonikus párkapcsolat alapvető kritériumának egyes társadalmi-gazdasági és párkapcsolattal összefüggő jellegzetességekkel való kapcsolatát. Kutatásunk eredményeit táblázatos formában is összefoglaltuk (14. táblázat).

14. táblázat:

A hipotézis-vizsgálat eredményei

Hipotézis-csoportok/ módszer	Hipotézis	Megfigyelések
H1: MDS- modell, Klaszter- elemzés Interjúk	Aszimmetrikus szerkezetű családokban kisebb a párkapcsolattal való elégedettség és több a válással kapcsolatos gondolat, illetve a tényleges válás, mint szimmetrikus módon kialakított családszerkezet esetén.	A nagymintás elemzések szerint tradicionális szemléletű, ezáltal aszimmetrikus háztartási munkamegosztást alkalmazó családok esetében kevesebb a vita és a válás, és a párkapcsolattal való elégedettség is körükben a legmagasabb. Látszólag úgy tűnik tehát, hogy a tradicionális szemlélet kedvez a családon belüli kohézióknak. Ugyanakkor az iskolai végzettség befolyásolja ezt a folyamatot, illetve a kommunikációs kultúra feltárásával azt is látjuk, hogy pont az ép házasságokra jellemző a problémák elhallgatása, a konfliktusok elkerülése.
H1.1	A kisgyermek gondozásával és nevelésével kapcsolatos teendők hanyagolása szimmetrikus és aszimmetrikus családok esetében egyaránt gyengíti a családi összetartást és vezet a válással kapcsolatos gondolatok felmerüléséhez, vagy ténylegesen váláshoz.	A nők alapvetően elfogadó reakciója áll a folyamat háttérében. Felfogásukban, ha a nő van otthon, neki kell a nagyobb részt vállalni; de a háttérben megjelenik a „hangtalan lázadás” önértékelési zavarok, alkalmi munkalehetőségek keresése, valamint „félmondatos elszólások” formájában.

Hipotézis-csoportok/ módszer	Hipotézis	Megfigyelések
H1.2	Kiegyensúlyozott munkamegosztás mellett (tehát munkamegosztás szempontjából többnyire szimmetrikusnak nevezhető családok esetében) is növekvő számú, válással kapcsolatos gondolathoz vezet, amennyiben a szabad felhasználású idő – botti terminológiával – független módját választják a felek; míg ennek komplementer módja nem befolyásolja számottevően a válással kapcsolatos gondolatok felmerülését.	A tradicionális szemléletű családokban fordul elő a legkevesebb vita a szabadidő eltöltésével kapcsolatban, viszont a legkevesebb házimunkát felvállaló nők vitatkoznak a legtöbbet. A nők alapvetően elfogadó reakciója áll a folyamat hátterében. A férfiaknak erőteljesebben joguk van a gyermekvállalás előtti szabadidős tevékenységek folytatásához.
H2: Klaszter- elemzés LISREL- modell Interjúk	A válással kapcsolatos eredendően kevésbé megengedő attitűd (konzervatív beállítódás), illetve a stratégiai kérdések és az operatív nehézségek megvitatása (fejlett családon belüli kommunikációs- és vitakultúra) egyaránt erősíti a párkapcsolati kohéziót, ezáltal csökkenti a válás felmerülésének gondolatát, illetve a válás tényét.	A párkapcsolatok kommunikációs kultúrája összességében alacsony szintet képvisel, és a vitakultúra fejletlensége, valamint a kapcsolatok törekenysége, vagyis a válások között szignifikáns összefüggés van. Azon párkapcsolatok, amelyek a vizsgálat két hulláma között válással végződtek, többségükben fejletlen vitakultúrával rendelkeztek. A konfliktusok nyugodt megbeszélése szignifikánsan gyakoribb az együtt is maradó pároknál, bár körükben a potenciális konfliktusok háritása is gyakoribb. A vallásos szemlélet, a konzervatív hozzáállás és a magas szintű vitakultúra egyaránt fokozza a családi kohéziót, mivel a problémák megoldási keretként a családot jelöli meg. A vitakultúra és a konfliktuskezelés színvonala azonban az iskolai végzettséggel összefügg.
H2.1	A válással kapcsolatban megengedőbb felek többet foglalkoznak a válás gondolatával, és végső soron nagyobb arányban válnak el, mint a válást kevésbé elfogadhatónak érző felek. (framing elmélet)	A magukat vallásosnak vallók körében kisebb a válások száma, mint a nem vallásos érzületűek között. A felmérést megelőző egy év során a magukat vallásosnak vallók körében gondoltak a legkevesebben a válásra. A válás mint lehetőség számon tartása gyengíti a kohéziót.
H2.2	A konfliktusokra, illetve érzelmi elhidegülésre panaszkozó családtagok esetében nagyobb arányban figyelhető meg a tényleges válás bekövetkezése, mint a fejlettebb konfliktuskezelési technikákat alkalmazó, illetve az érzelmi összhangra figyelő házaspárok esetében.	Tényleges válás az egymástól elhidegült megkérdezettek esetén fordul elő leggyakrabban.; ugyanők fontolgatják legtöbbször a válást, a váláshoz közeli helyzetek is itt fordulnak elő a legnagyobb arányban. A meg nem értettek körében és az elégedettek között ugyanannyi, és összességében igen kis arányú a váláshoz közeli esetek előfordulása, de gondolati szinten az előbbiek láthatóan nagyobb arányban foglalkoznak a válással mint lehetőséggel. Az érzelmi elhidegülés gyengíti a kohéziót.

Hipotézis-csoportok/ módszer	Hipotézis	Megfigyelések
H2.3	A felek közti kommunikációs problémák kialakulásának esélye kisebb a szimmetrikus családokban.	Társadalmi méretekben nem igazolható, de a keresztábra-elemzések és az interjúk arra engednek következtetni, hogy a nők elfogadó attitűdje miatt sok esetben nem válik vitatémává a nők otthoni nagyobb szerepvállalása. A LISREL modell ugyanakkor rámutatott, hogy a növekvő terheknek van konfliktuskeltő hatása, illetve a H1-csoport kapcsán elvégzett klaszterelemzés is azt igazolta, hogy a robotoló nők párkapcsolati elégedettsége a legalacsonyabb.
H2.4	A magasabb fertilitási hajlandóságot mutató, több gyermeket vállaló és erről utólagosan is pozitívan gondolkodó családokban kisebb a kommunikációs problémák és a válással kapcsolatos gondolatok előfordulási aránya.	A fertilis korú házaspárok és együttélők körében végzett vizsgálat szerint szignifikánsan nagyobb a konfliktuskerülés a gyermekes párok körében, mint a gyermektelen családoknál. Utóbbiak körében a nézetletérések higgadt megbeszélése is gyakoribb, a kiabálással társuló veszekedés pedig ritkább. A gyermekes családoknál alacsonyabb kommunikációs kultúra, ugyanakkor kisebb válási hajlandóság figyelhető meg.
H2.5	A konfliktusokat magas szinten kezelő, az érzelmi összhangra tudatosan törekvő, illetve a szimmetrikusabb családokban nagyobb fertilitási hajlandóság figyelhető meg, mint a konfliktusos, érzelmileg elsívárosodott, illetve aszimmetrikus szerveződésű családokban.	A fejlettebb kommunikációs mintával rendelkező családoknál nagyobb arányban preferálják a kisebb (0 vagy 1) gyermekszámokat, míg a fejlettebb vitakultúrát gyakorlóknál a magasabb (2, 3 vagy több) gyermeket tartják kívánatosnak a családban. A tényleges gyermekszám és a háztartáson belüli munkamegosztás struktúrájának kapcsolata nem bizonyult szignifikánsnak.
H3: faktor- elemzés klaszter- elemzés LISREL- modell interjúk	A sűrű társadalmi hálózatba való beágyazódás csökkenti a felek összetartozásának érzését és növeli a válással kapcsolatos gondolatok előfordulását, illetve váláshoz vezet.	A magasan iskolázott rétegek körében vannak a legtöbben, akik támogatásra számíthatnak. A több segítséget kapók párkapcsolati elégedettsége magasabb, mint azoké, akik számára kevesebb támogatás áll rendelkezésre. Azok között figyelhető meg a legtöbb váláshoz közeli eset, illetve válással kapcsolatos gondolat, akik alkalmilag pénzbeli támogatást kapnak. Azon családok körében, akik nem kapnak támogatást, illetve háztartási jellegű támogatást kapnak, közel azonos mértékben jelenik meg a válás gondolata, illetve annak eszkalálódása. Nem valószínű, hogy a külső segítség elérhetősége minden rétegben egyenlő mértékben növeli a gyermekvállalási kedvet, hiszen pont a legkevesebb segítséget kapó alacsonyabb rétegek vállalják a legtöbb gyermeket. A gyermeknevelésben segítséget kapó nők körében mért, a két hullám között realizált válási arány magasabb, mint a külső segítséget nem kapók körében tapasztalt érték.

Hipotézis-csoportok/ módszer	Hipotézis	Megfigyelések
H3.1	A sűrű rokoni vagy baráti szövetékbe való szegregált beágyazódás csak akkor nem csökkenti a felek összetartozásának érzését, amennyiben munkát vesznek át a családtól és a felszabadult időt a pár a szabadidő közös eltöltésére használja fel.	Vizsgálatainkat a kisgyermekes családokra fókuszálva azt találtuk, hogy a felek a segítségnyújtás időbeli dimenzióját (is) nagyra értékelik, amely értelmezésükben elsősorban a nők helyzetét könnyíti meg. Ugyanakkor a transzfer két indirekt módon is befolyásolja a párkapcsolati kohéziót: egyrészt a nők számára könnyebbé teszi, amely áttételesen a pár helyzetét is előnyösebbé teszi, másrészt a rendelkezésre álló szabadidőt a pár saját épülésére fordíthatja.
H3.2	A laza rokoni vagy baráti szövetékbe való beágyazódás jellemzően növeli a felek összetartozásának tudatát, és csökkenti a válással kapcsolatos gondolatokat.	Rétegspecifikus szemlélet szükséges. A támogatást nem kapók körében a legmagasabb az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők aránya; egyben itt a legkevesebb a házasságot kötők aránya, és jelen elemzés szerint a válások aránya is hasonlóan alacsonynak tűnik. Ugyanakkor nem arról van szó, hogy a magasabb társadalmi rétegekben a sok szülői segítség miatt csökken a felek elégedettsége és ezért elválnak. Adott ugyanis egy magas iskolázottságú, és ennél fogva feltehetően magasabb jövedelmű réteg, ahol értékrendi okokból is viszonylag sok házasság kötött, és akik relatív sok segítségre számíthatnak. E házasságok azonban bomlékonyabbnak bizonyulnak, mint a társadalom alsóbb rétegeiben kötött frigyek. Amennyiben e felső rétegekbe tartozó párok körében csökken a kapcsolattal való elégedettség, könnyebben lépnek ki a kapcsolatból, mivel stabilabb egzisztenciájuk és jobb munkapiaci kilátásaik révén megengedhetik maguknak a válást.

Kutatásunk megerősítette, hogy a magyar családok körében többségében erősen tradicionális, nemi szerepek szerint szegregált háztartási munkamegosztás figyelhető meg. Kutatás-metodológiai kérdésnek tekintettük, hazánkban mit nevezhetünk szimmetrikus, vagyis a felek nemi szegregációját mellőző párkapcsolatnak. Ennek értelmében a felek egyenlőségén alapuló kapcsolatokat kerestünk, vagyis ahol a nők és a férfiak között a napi szintű szerepvállalást jelentő feladatok köre egyenlően kerül felosztásra, tehát a túlnyomóan a „szívességtétel gazdaságtana” révén érkező „besegítés” nem minősül egyenrangú szerepvállalásnak. Az erős klaszterstruktúra arra enged következtetni, hogy hazánkban a tradicionális, nemi szerepek szerint szegregált háztartási munka-megosztás dominanciája mellett társadalmi szinten csak csírákban van jelen a nemek egyenlőségén alapuló

munkamegosztás. Az első nagymintás vizsgálatok alapján úgy tűnt, hogy e hagyományos szerepmegosztás szerint működős családok békések, elégedettek, körükben a válás is alacsonyabb. A valós helyzet azonban ennél árnyaltabb. Már a nagymintás elemzések is kimutatták, hogy pont a hosszú távon is ép párkapcsolati formákban figyelhető meg a problémák elhallgatása, vagyis az őszinteség hiánya; ez már önmagában megkérdőjelezi a kohézió magas minőségű létezését. Az elit rétegekben készült interjúk pedig utaltak arra, hogy bár a nők alapvetően elfogadják helyzetüket, a normatív alkalmazkodás tűnik tipikusnak: vagyis azért nem kérdőjelezzik meg a nemek szerint szegregált szerepmegosztást, mert adott körülmények között ez tűnik racionális választásnak – és mert legtöbbször fel sem merül a gondolat, hogy másként is fel lehetne osztani a családi szerepeket. Eközben hiányzik számukra a tágabb külvilággal való kapcsolat, és sokszor hivatásuk gyakorolása is, ráadásul egzisztenciálisan is megrendül e családok szerepe, ha egykeresős modellben működnek. Az interjúk arra is rámutattak, hogy azon nők mentális állapota és családok működése, ahol a férfiak is tevékenyen részt vállalnak a háztartás működtetésében, számottevően jobb. Ez az egyenlőséghez közelítő struktúra ugyan társadalmi méretekben nem volt kimutatható, de az érzékenyebb kvalitatív vizsgálatok pozitív csíráként utalnak arra, hogy a magasabb társadalmi rétegekben már megjelentek ilyen jellegű törekvések – legalábbis a kisgyermekes életciklusban, amely persze felveti azt a kérdést, hogy e modellt mennyiben sikerül megőrizni a későbbiekben is.

A nők személyes jóllétének fontosságát nem célszerű lebecsülni: kutatásaink egyrészt rámutattak arra, hogy a nők meghatározó szerepet töltenek be a családi dinamika kialakításában és a férfiak stabilizálásában. A személyes jóllétnek a párkapcsolattal összefüggő elemeit is vizsgáló útmodell azt is kimutatta, hogy – hiába nem jellemző a háztartások egészére a háztartási munka miatti vitatkozás –, a családon belüli, a háztartás tárgyában történő viták száma és a nők leterheltsége összefügg, és utóbbi emelkedésével a viták száma is nő. A személyes étellel való elégedettségben a párkapcsolattal összefüggő mozzanatoknak meghatározó szerepe van; különösen érzékeny pontnak bizonyult a munka-magánélet érdekütköztetésének köre. Mindezen problémákra feltehetően megoldást jelenthetne a nők atipikus munkapiaci jelenlétének támogatása, amely számukra is és partnereik számára is legitimé tenné a szimmetrikusabb háztartási részvételt.

Visszatérve a kommunikációs kultúra vizsgálatára, a korábbiakban említettük, hogy kutatásaink szerint pont az ép párkapcsolatokban magasabb az elhallgatott, ki nem mondott vélemények aránya. Ez semmiképpen sem nevezhető fejlett konfliktuskezelési módszernek, mivel itt tulajdonképpen nem az egyenlő felek közötti higgadt érvelésnek adunk terepet, hanem a problémák kikerülésének. Látható, hogy így hosszabb távon is fennmaradhatnak a kapcsolatok, de nyilván nem jelentik ugyanazt az érzelmi felszabadultságot, mint egy olyan viszonyrendszer, amelyben mindkét fél felvállalhatja érdekeit és érveit. Az elemzések alapján az is láthatóvá vált, hogy a válás előtt megjelennek a viták elrendezésének destruktív módozatai is; de összességében is igaz volt, hogy a fejletlenebb kommunikációs kultúra gyengíti a felek összetartozásának érzését. Fontos megállapítás, hogy a vallás stabilizáló hatása továbbra is érvényesül a párkapcsolati kohézióban: nagymintás és kvalitatív vizsgálataink alapján egyaránt arra következtethetünk, hogy a váláshoz való viszonyulás visszahat a kapcsolat sorsára – vagyis az e téren konzervatív beállítódás arra sarkallja a feleket, hogy létező kapcsolatuk keretein belül próbálják megoldani konfliktusaikat.

Kutatásunkban több szempontból is megvizsgáltuk a családok közötti segítségnyújtásnak a párkapcsolati kohézióra gyakorolt hatását. Hazánkban láthatóvá vált, hogy a transzferek társadalmi rétegek szerint eltérő mértékben bizonyulnak elérhetőnek, vagyis e kérdést réteg-specifikus szemléletben célszerű elemezni. Elemzéseink szerint a magasabb jövedelmű rétegekbe tartozóknak nagyobb mértékű segítségnyújtásra lehet számítaniuk, mint az alacsonyabb társadalmi rétegekben élőknek. Azt is megfigyeltük, hogy előbbieik körében magasabb a házasságkötések és a válások aránya, míg utóbbiaknál mindkét érték alacsonyabb. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a segítségnyújtás ténye segítené elő a válást, sőt, a családok meghatározó többsége igényli és örömmel fogadja a döntően a szülők részéről érkező támogatást. Ennek megfelelően úgy tűnik, hogy a válásnak az e rétegekben amúgy is kedvezőbb feltételei okozzák a kapcsolatok sérülékenységét: a mindkét fél számára elérhető egzisztenciális stabilitás kilátása, amelyet a munkapiaci előnyökön kívül megerősít, hogy a szülők a nehéz helyzetben tudnak is és akarnak is segíteni a gyermekeiknek.

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy hazánkban a párok összetartását egyrészt erősen befolyásolja, mely társadalmi rétegbe tartoznak, ezáltal milyen gazdasági és társadalmi erőforrásokat tudnak mozgósítani személyes és kapcsolati

jóllétük befolyásolása érdekében; másrészt ennél lágyabb, mentális szinten rögzülő minták hatásával kell számolnunk. Utóbbi körbe tartozik, hogy a feleknek milyen előzetes várakozásaik vannak a kapcsolat kimenetelére vonatkozóan, például a válást mennyire tartják megoldásnak; illetve mekkora erőfeszítést tesznek azért, hogy energiát és időt áldozzanak az érzelmi összetartozás ápolására.

Döntő kérdés, hogy a nők mennyiben bizonyulnak elfogadónak a jellemzően tradicionális szemléletű normákkal kapcsolatban; a családi élet megszervezését vizsgálva láttuk, hogy ha ez megvalósul, az aszimmetrikus családon belüli viszonyrendszer is működhet mindkét fél elvárásainak megfelelően. A problémát itt azonban nem csupán a kommunikációban megnyilvánuló „elhallgatott vélemények” jelentik, bár ezek is kapcsolati gyengeségként értékelhetők, hanem az, hogy a nők kiszorulása a munkapiacról a fertilitási kedvet csökkenti: az egykeresős családmodell még a legmagasabb jövedelmi ötödbe tartozó családoknak is egzisztenciális félelmeket okoz, amely mérséklően hat a gyermekvállalási hajlandóságra. Hazánkban nagyon érzékeny kérdés a nők szülés utáni munkapiaci szerepvállalása, mivel egyrészt a magyar társadalom hagyományosan család- és gyermekorientált, másrészt ennek ellenére vészesen csökken a születésszám, amely azonban korántsem független a munkapiaci helyzettől. Az atipikus munkavállalás valós alternatívaként történő rendelkezésre állása, illetve a férfiak nagyobb arányú visszavezetése a családi élet működtetésébe kutatásaink szerint előnyösen hatna a nők biztonság-érzetére és új, felelősségteljes szerepeket jelölne ki a férfiaknak is – ezen keresztül a családok összetartásával együtt várhatóan a fertilitási mutatók is emelkednének.

Kutatásunk nyilván nem terjedhet ki a párok összetartását befolyásoló valamennyi mozzanat vizsgálatára. Elemzéseink egyik hozadéka az élettársi kapcsolatok eltérő típusainak felvetése; stabilitás szerinti vizsgálatuk várhatóan további értékes eredményekkel szolgálna. Emellett a szabadidő eltöltésének jellegzetességei, aktív és passzív mivoltának elemzése, az atipikus munkavégzésnek a családi életre gyakorolt hatása, valamint a munkához és a családhoz kapcsolódó elkötelezettségek összeegyeztetésének mintázatai további, e témakörbe tartozó kutatások kínálkozó témakörét jelentik.

Hivatkozások

- Andorka**, Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Budapest: Osiris, 1996, p. 424 és Osiris, 2006, p. 785
- Barrett**, A. E. – **Turner**, R. J.: Family Structure and Mental Health: The Mediating Effects of Socioeconomic Status, Family Process, and Social Stress. *Journal of Health and Social Behavior*, Vol. 46, 2005, pp. 156-169.
- Becker**, Gary S.: A Treatise on the Family. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1981
- Berger**, B. – **Berger**, P. L.: The War Over The Family. Garden City, Anchor Press, 1984. Kereszthivatkozás. Idézi: Andorka, 2006.
- Bott**, Elisabeth: Family and Social Network. New York, Free Press, 1971
- Cook**, Karen S. – **Emerson**, Richard M. – **Gillmore**, Mary R. – **Yamagishi**, Toshio: The Distribution of Power in Exchange Networks: Theory and Experimental Evidence. *American Journal of Sociology*, Vol. 89, 1983, pp. 275-305.
- Carmichael**, G.A. – **Whittaker**, A.: Choice and circumstance: Qualitative insight into contemporary childlessness in Australia. *European Journal of Population* 2007. 23(2): 111-143. doi:10.1007/s10680-006-9112-4.
- Cherlin**, A. J.: Work life and material dissolution, in G. Levinger, O. C. Moles (eds): Divorce and Separation: Context, Causes and Consequences. New York: Basic Books, 1979, 151-166.
- Cseh-Szombathy**, László: A házastársi konfliktusok szociológiája. Budapest: Gondolat Kiadó, 1985
- Durkheim**, Emile.: Az öngyilkosság. Budapest: Osiris, 2003, p
- Edgell**, Stephen: The Sociology of Work. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delphi, 2006. p. 244
- Elston**, Teresa: Review of Workplace/Women's Work: An Anthology. (Ed.: Paula Dubeck and Dana Dunn). In *Teaching Sociology*, Vol. 35, 2007, pp. 297-98.
- ESS2-2004 Documentation Report**. The ESS Data Archive, Edition 3.2.
URL: <http://ess.nsd.uib.no/ess/round2/>, a letöltés ideje: 2009. december 15.
- Esser**, Hartmut: Soziologie: Spezielle Grundlagen. Frankfurt, New York, Campus, 1999

Európai társadalmi jelentés, Műhelybeszélgetés 2008. szeptember 19-én

URL: www.tarki.hu/hu/news/2008/kitekint/20080923_demografia.ppt, a letöltés

ideje: 2010. március 25.

Evans, M.D.R. – Kelley, J.: Effect of family structure on life satisfaction: Australian evidence. *Social Indicators Research*, 2004, 69(3): 303-349. doi:10.1007/s11205-004-5578-9.

Foa, Uriel G.: Interpersonal and Economic Resources. *Science*, Vol. 171., 1971, pp. 345-350.

Füstös, László: Kontinuitás és diszkontinuitás az értékpreferenciákban. In: Füstös László-Guba László (szerk.): *Társadalmi regiszter 2002*. Budapest, MTA PTI – MTA SZKI, pp. 123-209.

Giddens, A.: *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. 1992, Cambridge, Polity Press. Kereszthivatkozás. Idézi: Andorka, 2006

Glenn, N. D. – McLanahan, S.: Children and Marital Happiness: A Further Specification on the Relationship. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 44, No. 1., 1982, pp. 63-72.

Goode, W. J.: *World Changes in Divorce Patterns*. Yale University Press, New Haven, 1993

Gödri, Irén: Elvárások és a kapcsolat minőségének néhány mutatója házasságoknál és élettársaknál, In: Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet*. Gyorsjelentés. Budapest, 2002. szeptember, pp. 152

de Graaf, Paul M. – Kalmijn, Matthijs (a): Divorce Motives in a Period of Rising Divorce. Evidence from a Dutch Life-History Survey. *Journal of Family Issues*, Vol. 27, No. 4., April 2006, pp. 483-505.

de Graaf, Paul M. – Kalmijn, Matthijs (b): Change and Stability in the Social Determinants of Divorce: A Comparison of Marriage Cohorts in the Netherlands. *European Sociological Review*, Vol. 22, No. 5., Dec. 2006, pp. 561-572.

Granovetter, Mark: Economic action and social structure: the problem of embeddedness. *The American Journal of Sociology*, Vol. 91., No. 3, 1985, pp. 481-510.

Jalovaara, M.: The joint effects of marriage partners' socioeconomic positions on the risk of divorce. *Demography*, Vol. 40., 2001, pp. 67-81.

Kadushin, Ch.: The motivational foundation of social networks. *Social Networks*, Vol. 24, 2002, pp. 77-91.

Kalmijn, M.: The Effects of Divorce on Men's Employment and Social Security Histories. *European Journal of Population*, Vol. 21, 2005, pp. 347-366.

Kalmijn, M. – **Monden**, Christiaan W. S.: Are the Negative Effects of Divorce on Well-Being Dependent on Marital Quality? *Journal of Marriage and Family*, Vol. 68, Dec. 2006, pp. 1197-1213.

Kalmijn, M. – **Uunk**, W.: Regional value differences in Europe and the social consequences of divorce: A test of the stigmatization hypothesis. *Social Science Research*, 2006, pp. 1-22.

Kitson, G. C.: *Portrait of Divorce: Adjustment to Marital Breakdown*, Guildford Press, New York, 1992

Kitson, G. C. – **Sussman**, M. B.: Marital complaints, demographic characteristics, and symptoms of mental distress in divorce. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 44, 1982, pp. 87-101.

M. Kline, J. R. **Johnston**, J. M. **Tschann**: The long shadow of marital conflict: A model of children's post-divorce adjustment. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 53, 1991, pp. 297-309.

Kohler, H.-P. – **Behrman**, J.R. – **Skytthe**, A.: Partner + children = Happiness? The effects of partnerships and fertility on happiness. *Population and Development Review*, 2005, 31(3): 407-445. [doi:10.1111/j.1728-4457.2005.00078.x](https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2005.00078.x).

Lasch, Ch.: *Haven in a Heartless world*. 1977, New York, Basic Books. Kereszthivatkozás. Idézi: Andorka, 2006

Lawler, Edward J. – **Yoon**, Jeongkoo: Commitment in Exchange Relations: Test of a Theory of Relational Cohesion. *American Sociological Review*, Vol. 61, No. 1. Feb., 1996, pp. 89-108.

McLanahan, S. – **Sandefur**, G.: *Growing up with a Single Parent: What Hurts, What Helps*. Harvard University Press, Cambridge, 1994

Manting, D.: *Dynamics in marriage and cohabitation: An inter-temporal, life course analysis of first union formation and dissolution*. Amsterdam, 1994: Thesis. Kereszthivatkozás. Idézi: de Graaf és Kalmijn 2006a

Markovsky, B. – **Willer**, D. – **Patton**, T.: Power Relations in Exchange Networks. *American Sociological Review*, Vol. 53., 1988, pp. 220-236.

Mikrocenzus 2005. URL: http://www.mikrocenzus.hu/mc2005_hun/index.html

A letöltés ideje: 2010. január 15.

Morris, Lydia: The workings of the household, Polity Press, 1990.

Newman, L.: How parenthood experiences influence desire for more children in Australia: A qualitative study. Journal of Population Research, 2008, 25(1): 1-27. [doi:10.1007/BF03031938](https://doi.org/10.1007/BF03031938).

Nock, Steven L.: Commitment and Dependency in Marriage. Journal of Marriage and the Family 57, 1995, pp. 593-514.

Oakley, Anne: Woman's Work: The Housewife, Past and Present. Vintage Books, USA, 1976.

Paksi, Veronika – **Sebők**, Zsuzsa – **Szalma**, Ivett: párkapcsolatban élők háztartási munkamegosztásának főbb meghatározói, In: Társadalmi regiszter 2008/2, MTA-SZKI, pp. 33-61.

Pahl, Ray: Divisions of Labour, Basil Blackwell, Oxford, 1984, p. 362.

Parr, N. : Satisfaction with life as an antecedent of fertility: Partner + Happiness = Children?. Demographic Research, 2010, 22(21): 635-662. [doi: 10.4054/DemRes.2010.22.21](https://doi.org/10.4054/DemRes.2010.22.21)

Skvoretz, John – **Willer**, David: Exclusion and Power in Exchange Networks. American Sociological Review, Vol. 58., 1993, pp. 801-818.

Somlai, Péter: Konfliktus és megértés. Budapest: Gondolat, 1986

South, S. J.: Time-dependent effects of wives' employment on marital dissolution. American Sociological Review, Vol. 66, 2001, pp. 226-245.

Szél, Bernadett: A hosszú távú párkapcsolati elköteleződések sikerességének mérése, In: Statisztikai Szemle, 2008/5, pp. 440-457.

Szél, Bernadett – **Szalma**, Ivett: Labour market and partnership formation. The consequences of shifting between typical and atypical employment on the nature and quality of the partnership, „Employment uncertainty and partnership formation” c. konferenciaelőadás (szervező: Max Planck Institute), Berlin, 2009. július

Statisztikai Tükör, 2010/42, KSH, 2010. március 23.

URL: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/nepmozg/nepmoz09.pdf>

A letöltés ideje: 2010. május 1.

Takács, Judit: Férfiak és nők az otthoni munkamegosztás európai összehasonlításában, In: Társadalmi regiszter 2008/2, MTA-SZKI, pp. 9-31.

Tallman, I. – Gray, L. – Leik, R.: Decisions, Dependency, and Commitment: An Exchange Based Theory of Group Development. In: *Advances in Group Processes*, Vol. 8., 1991, eds: E. J. Lawler, B. Markovsky, C. Ridgeway, H. Walker. Greenwich, CT, JAI Press, 1991, pp. 227-257.

Társadalmi Helyzetkép 2003. Szerk.: Bukodi Erzsébet. KSH, 2004

Tóth, Olga – Dupcsik, Csaba: Az emberekbe vetett bizalom és a családi, nemi szerepek konzervativizmusa. In: *Társadalmi regiszter 2008/2*, MTA-SZKI, pp. 63-78.

Utasi, Ágnes: Feláldozott kapcsolatok. A magyar szingli. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 2004, p. 130.

Voydanoff, P.: Economic distress and family relations: a review of the eighties'. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 52., 1990, pp. 1099-1115.

Waite, Linda J. – Lillard, Lee A.: Children and Marital Disruption. *The American Journal of Sociology*, Vol. 96., No. 4., Jan. 1991, pp. 930-953.

White, Lynn K. – Booth, Alan: Divorce over the Life Course. *Journal of Family Issues*, Vol. 12, No. 1, 1990, pp. 5-21

Williamson, Oliver E.: The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach. *American Journal of Sociology*, Vol. 87, 1981, pp. 549-577.

Young, Michael – Willmott, Peter: *The Symmetrical Family*. Pantheon Books, New York, 1973

Zimmermann, A.C. – Easterlin, R.A.: Happily ever after? Cohabitation, marriage, divorce, and happiness in Germany. *Population and Development Review*, 2006, 32(3): 511-528. [doi:10.1111/j.1728-4457.2006.00135.x](https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2006.00135.x).

Függelék I.:

A 4.1 fejezethez kapcsolódó legfontosabb táblázatok

FI.1. táblázat: A megkérdezettek családi állapota, 2001

	Gyakoriság	Százalék (%)
nőtlen, hajadon	4114	25,1
házas, és együtt élnek	9081	55,5
házas, külön élnek	214	1,3
özvegy	1480	9,0
elvált	1474	9,0
Összesen	16363	100,0

FI.2. táblázat: A megkérdezettek élettársi kapcsolatai, 2001

	Gyakoriság	Százalék (%)
Egyéb kapcsolat	9081	55,5
élettársa van	1282	7,8
partnere van, nem élnek együtt	1094	6,7
nincs se élettársa, se partnere	4906	30,0
Összesen	16363	100,0

FI.3. táblázat:

**A házások, élettársi kapcsolatban élők, illetve elváltak arányának változása
a panelvizsgálat két hulláma között**

Keresztábra-elemzés, n=6951, abszolút számok és %

		2. hullám			Összesen
		házas	élettárs	elvált	
1. hullám	házas	4204	638	166	5008
		83,9%	12,7%	3,3%	100,0%
	élettárs	478	83	280	841
		56,8%	9,9%	33,3%	100,0%
	elvált	194	30	878	1102
		17,6%	2,7%	79,7%	100,0%
Összesen		4876	751	1324	6951
		70,1%	10,8%	19,0%	100,0%

p=0.00

FI.4. táblázat:

A házások, élettársi kapcsolatban élők, illetve elváltak arányának változása

a panelvizsgálat két hulláma között, iskolai végzettség szerint

Keresztábra-elemzés, n=6951, abszolút számok és %

Iskolai végzettség			2. hullám			Összesen
			házas	élettárs	elvált	
alapfok	1. hullám	házas	1123	161	27	1311
			85,7%	12,3%	2,1%	100,0%
		élettárs	138	19	75	232
			59,5%	8,2%	32,3%	100,0%
		elvált	57	5	242	304
			18,8%	1,6%	79,6%	100,0%
	Összesen		1318	185	344	1847
			71,4%	10,0%	18,6%	100,0%
középfok	1. hullám	házas	2394	368	104	2866
			83,5%	12,8%	3,6%	100,0%
		élettárs	286	51	170	507
			56,4%	10,1%	33,5%	100,0%
		elvált	110	16	516	642
			17,1%	2,5%	80,4%	100,0%
	Összesen		2790	435	790	4015
			69,5%	10,8%	19,7%	100,0%
felsőfok	1. hullám	házas	687	109	35	831
			82,7%	13,1%	4,2%	100,0%
		élettárs	54	13	35	102
			52,9%	12,7%	34,3%	100,0%
		elvált	27	9	120	156
			17,3%	5,8%	76,9%	100,0%
	Összesen		768	131	190	1089
			70,5%	12,0%	17,4%	100,0%

p=0.00

Függelék II.:

Az „Életünk fordulópontjai” kutatás felhasznált kérdésblokkjai

FII.1: Az első hullám felhasznált kérdésblokkjai

I. Kezdjük az Ön családi körülményeivel!

A kérdezett neme:	1 – férfi
	2 – nő

1. Mikor született Ön?

				év
				hónap

2. Mi az Ön családi állapota?

- 1 – nőtlen, hajadon
- 2 – házas, és együtt élnek
- 3 – házas, külön élnek
- 4 – özvegy
- 5 – elvált

► Mióta élnek külön?

				év
				hó

4 – RE!

3. Van-e Önnek élettársa vagy partnere?

1 – igen, élettársa van

2 – partnere van, de nem élnek együtt

3 – nincs se élettársa, se partnere

11. Önnel együtt hányan élnek ebben a háztartásban? (kollégista, sorkatona, ingázó is)

		fő
--	--	----

Kérem, közöljön róluk néhány adatot:

A TÁBLÁZATBAN KÓDOK

	Ki ő? Milyen rokon- ságban áll Önnel? KÓD:	Neme: 1 – férfi, fiú 2 – nő, leány	Születési dátuma		Milyen ke- reső tevé- kenységet végez? KÓD:
			év	hó	
1. a kérdezett					
2. háztartástag					
3. háztartástag					
4. háztartástag					
5. háztartástag					
6. háztartástag					
7. háztartástag					
8. háztartástag					
9. háztartástag					
10. háztartástag					
11. háztartástag					
12. háztartástag					

A ROKONSÁGI VISZONY KÓDJAI:

01 – házastársa	09 – gyermekének házas-, élettársa (menye, veje)
02 – élettársa	10 – unokája
03 – saját gyermeke	11 – édestestvére
04 – házastárs/élettárs korábbi kapcsolatából származó gyermek	12 – testvére (fél, mostoha is)
05 – örökbe fogadott gyermek	13 – nevelőszülő
06 – más rokon gyermeke	14 – nagyszülő
07 – szülője	15 – egyéb rokona
08 – anyósa – apósa (élettársnál is)	16 – nem rokona

AZ AKTIVITÁS KÓDJAI:

1 – alkalmazott
2 – önálló, vállalkozó
3 – szövetkezeti tag
4 – munkanélküli
5 – gyed, gyes, gyet
6 – nyugdíjas
7 – HTB
8 – tanuló, óvodás, vagy még nem iskolás korú
9 – egyéb

15. Mi az Ön legmagasabb, befejezett iskolai végzettsége?

HA TÖBB VÉGZETTSÉGE VAN, A MAGASABB KÓDSZÁMOT JELÖLJÜK!

1 – nem járt iskolába	6 – gimnáziumi érettségi
2 – kevesebb, mint 8 általános	7 – középiskola utáni felsőfokú szakképzés (nem főiskola!)
3 – 8 általános (4 elemi + 4 polgári)	8 – főiskolai diploma, felsőfokú technikum
4 – szakmunkásképző (szakiskola, tanonciskola,)	9 – egyetemi diploma
5 – szakközépiskolai érettségi, középfokú technikum	

16. Legmagasabb iskolai végzettségét melyik évben szerezte?

--	--	--	--

 évben

9999 – NT

19. Jelenleg dolgozik-e, végez valamilyen kereső tevékenységet?

1 – igen

Hogyan, milyen formában?

TÖBB VÁLASZ ESETÉN A LEGFONTOSABB!

- 01 – alkalmazott állandó munkaviszonyban
- 02 – alkalmazott szerződéses munkaviszonyban
- 03 – önálló, vállalkozó, önfoglalkoztató tulajdonos
- 04 – társasvállalkozás tagja
- 05 – nyugdíjas, és kereső munkát is végez (részmunkaidős, alkalmi m. stb. is)
- 06 – nappali tagozaton tanul, és mellette rendszeres munkát végez
- 07 – nappali tagozaton tanul, és mellette alkalmi munkát végez
- 08 – gyes, gyet igénybevétele melletti munkát vállal
- 09 – alkalmi munkákból él (fizikai)
- 10 – megbízásból él (szellemi)
- 11 – segítő családtag

2 – nem

Miért nem?

- 01 – saját jogon öregségi nyugdíjas
- 02 – rokkant nyugdíjas (leszállékolt)
- 03 – özvegyi nyugdíjas
- 04 – gyed-en van
- 05 – gyes-en van
- 06 – gyet-en van
- 07 – sorkatona
- 08 – háztartásbeli
- 09 – tanuló
- 10 – első ízben állást kereső
- 11 – munkanélküli
- 12 – egyéb

HA VAN MUNKAHELYE: Ön szerint korábbi munkahelyén számítanak-e Önre a gyes, gyed lejárta után?

- 1 – igen
- 2 – nem, megszűnt a munkahelye
- 3 – nem, nem számítanak rá
- 4 – egyéb

HA NEM DOLGOZIK:

35. **Sajátmagát a következő kijelentések közül melyikkel tudná legjobban jellemezni?**

- 1 – Vallásos vagyok, az egyház tanítását követem,
 2 – vallásos vagyok a magam módján,
 3 – nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e,
 4 – nem vagyok vallásos.

8 – NEM KÍVÁN VÁLASZOLNI

9 – NT

36. **A hitbeli kérdésekkel kapcsolatban mi jellemző Önre?**

- 1 – Istenhívő,
 2 – hisz valamilyen felső hatalomban,
 3 – nem foglalkozik ilyen kérdésekkel, vagy
 4 – ateista?

8 – NEM KÍVÁN VÁLASZOLNI

9 – NT

50. Kérem, az **5. VÁLASZLAPON** lévő dolgokról mondja meg, Ön ezeket mennyire tartja fontosnak ahhoz, hogy egy házasság jó legyen. Az 5-ös azt jelenti, hogy nagyon fontosnak tartja, az 1-es pedig azt, hogy egyáltalán nem tartja fontosnak. Természetesen használhatja a közbülső fokozatokat is!

Tehát: mennyire fontos a jó házassághoz...	egyáltalán nem fontos					nagyon	NT
1. a hűség?	1	2	3	4	5		9
2. a megfelelő anyagi körülmények?	1	2	3	4	5		9
3. a kölcsönös megbecsülés, tisztelet?	1	2	3	4	5		9
4. a jól vezetett háztartás?	1	2	3	4	5		9
5. az örömteli szexuális élet?	1	2	3	4	5		9
6. a közös ízlés és érdeklődés?	1	2	3	4	5		9
7. az egymás iránti szeretet, szerelem?	1	2	3	4	5		9
8. az egymásért való áldozatvállalás?	1	2	3	4	5		9
9. az, hogy semmiféle titok ne legyen a házastársak között?	1	2	3	4	5		9
10. az, hogy mindkét fél a saját, egyéni céljait is megvalósíthassa?	1	2	3	4	5		9
11. az, hogy közös gyerekük legyen?	1	2	3	4	5		9

52. Kérem, megint osztályozzon 1-től 5-ig.

Mennyire jellemző az Önök jelenlegi kapcsolatában...	egyáltalán nem jellemző					nagyon	NT
	1	2	3	4	5		
1. a hűség?	1	2	3	4	5	9	
2. megfelelő anyagi körülmények?	1	2	3	4	5	9	
3. a kölcsönös megbecsülés, tisztelet?	1	2	3	4	5	9	
4. a jól vezetett háztartás?	1	2	3	4	5	9	
5. az örömteli szexuális élet?	1	2	3	4	5	9	
6. a közös ízlés és érdeklődés?	1	2	3	4	5	9	
7. az egymás iránti szeretet, szerelem?	1	2	3	4	5	9	
8. az egymásért való áldozatvállalás?	1	2	3	4	5	9	
9. az, hogy semmiféle titok nincs Önök között?	1	2	3	4	5	9	
10. az, hogy saját, egyéni életcéljaikat is meg tudják valósítani?	1	2	3	4	5	9	

53. Kérem, az **1. VÁLASZLAP** segítségével mondja meg, mennyire elégedett a házasságával/élettársi kapcsolatával? 0-tól 10-ig értékeljen, ahol a 0 azt jelenti, hogy egyáltalán nem elégedett, a 10 pedig azt, hogy teljes mértékben elégedett!

Skálaérték:

99 – NT

54. Kérem, a **6. VÁLASZLAP** segítségével mondja meg, hogy Önök a következők miatt milyen gyakran vitatkoznak?

Milyen gyakran vitatkoznak a ...	Soha-sem	Ritkán	Elég gyakran vitatkoznak	Nagyon	Nem érinti	NT
1. házimunka megosztása miatt?	1	2	3	4		9
2. anyagi ügyek miatt?	1	2	3	4		9
3. szabadidő eltöltésén?	1	2	3	4		9
4. HA VAN: barátokkal való kapcsolat miatt?	1	2	3	4	7	9
5. HA VAN: szülőkkel való kapcsolat miatt?	1	2	3	4	7	9
6. HA VAN: a gyermek-nevelés dolgában?	1	2	3	4	7	9
7. gyermekvállalás miatt?	1	2	3	4		9
8. közös célok, tervek miatt?	1	2	3	4		9
9. alkoholfogyasztás miatt?	1	2	3	4		9
10. féltékenység miatt?	1	2	3	4		9

55. A **7. VÁLASZLAP** segítségével kérem, mondja meg, hogy amikor nézeteltérés van Önök között, mi a legjellemzőbb?

1 – Megtartja magának a véleményét, hogy elkerüljék a nagyobb vitát,
 2 – nyugodtan megbeszéli a nézeteltérést,
 3 – valamelyikük sértődötten hallgat,
 4 – veszekednek, kiabálnak egymással, vagy
 5 – tettlegességig fajul a dolog?

6 – egyéb, és pedig:

7 – soha nincs nézeteltérés

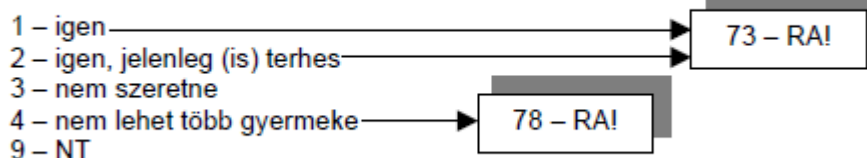
9 – NT

56. Az elmúlt egy év során felmerült-e Önben a válás, a kapcsolat megszakításának a gondolata?

1 – nem merült fel,
 2 – igen, gondolt rá,
 3 – igen, mindketten gondoltak rá,
 4 – igen, komolyan foglalkoznak a válás, a kapcsolat megszakításának a lehetőségével,
 5 – a válás már folyamatban van

9 – NT

69. Szeretné, ha (a meglévőkön kívül) születne még gyermeke?

70. Kérem, a következő okok közül válassza ki azokat, amiért Ön nem kíván több gyermeket?

TÖBB VÁLASZ IS LEHET!

	Választotta	Nem választotta
01 – ennyi gyereket szeretett volna, és nem többet	1	2
02 – anyagilag nem engedhetik meg maguknak	1	2
03 – lakáshelyzetük nem megfelelő	1	2
04 – meg akarja őrizni szabadidejét, nyugalmát	1	2
05 – a terhesség, szülés sok nehézséggel jár	1	2
06 – a gyermekgondozással járó fizikai, idegi megterhelés miatt	1	2
07 – szakmai fejlődését hátráltatná	1	2
08 – gyermek mellett nehezebben kapna munkát	1	2
09 – a saját vagy férje/élettársa egészségi állapota miatt	1	2
10 – házasságát (párkapcsolatát) nem érzi elég stabilnak	1	2
11 – nincs megfelelő családi háttér, segítség	1	2
12 – túl idősnek tartja magát (férjét/élettársát)	1	2
13 – bizonytalanak tartja a jövőt	1	2
14 – a szülők, rokonok befolyásolják	1	2
15 – férje/élettársa nem akarja, ellenzi	1	2

73. Hány gyermeket szeretne (még)?

gyermek

88 – nem számot mond (pl. „amennyi sikerül”, „amennyit az Isten ad”, stb.)

99 – NT

X. A családi, baráti segítségnyújtás témája következik.

MINDENKITŐL!

A következő kérdések AZ ÖNNEL NEM EGY HÁZTARTÁSBAN ÉLŐ SZEMÉLYEKRE vonatkoznak.

112. Kapott-e Ön az elmúlt évben rendszeresen támogatást, segítséget ÖNNEL NEM EGY HÁZTARTÁSBAN ÉLŐ SZEMÉLYTŐL (szüleitől, gyermekeitől, más rokontól, nem rokontól)?

Kapott-e Ön az elmúlt évben...	igen	nem	HA IGEN, kitől:			
			szülőktől	gyermektől	más rokontól	más személytől
1. rendszeres pénzbeli támogatást?	1	2	1	2	3	4
2. kisebb összegű alkalmi pénzbeli segítséget?	1	2	1	2	3	4
3. nagyobb összegű egyszeri támogatást?	1	2	1	2	3	4

- 113.

Kap-e Ön mostanában rendszeresen segítséget...	igen	nem	HA IGEN, kitől:			
			szülőktől	gyermektől	más rokontól	más személytől
1. háztartási munkák (pl. takarítás, vasalás) végzésében?	1	2	1	2	3	4
2. gyermekek ellátásában?	1	2	1	2	3	4
3. beteggondozásban?	1	2	1	2	3	4
4. bevásárlásban?	1	2	1	2	3	4
5. építkezésben?	1	2	1	2	3	4
6. javító, szerelő munkákban?	1	2	1	2	3	4
7. hivatalos ügyek intézésben?	1	2	1	2	3	4

- 114.

Kap-e Ön rendszeresen...	igen	nem	HA IGEN, kitől:			
			szülőktől	gyermektől	más rokontól	más személytől
1. élelmiszert?	1	2	1	2	3	4
2. tisztítószert, ruhaneműt, egyéb?	1	2	1	2	3	4

118. Átlagosan mennyi az Ön havi, nettó jövedelme?

ezer Ft/hó

120 – RA!

8888 – NEM KÍVÁN VÁLASZOLNI

9999 – NT

HA NEM TUDJA / NEM KÍVÁN VÁLASZOLNI:

119. A kérdőív adatait név nélkül, statisztikai módszerekkel dolgozzuk fel. Azt megmondaná-e, hogy a **11. VÁLASZLAPON** lévő kategóriák közül melyikbe tartozik?

01. 30 ezer Ft, vagy kevesebb

06. 111 – 130 ezer Ft

12. 351 – 400 ezer Ft

02. 31 – 50 ezer Ft

07. 131 – 150 ezer Ft

13. 401 – 450 ezer Ft

03. 51 – 70 ezer Ft

08. 151 – 200 ezer Ft

14. 451 – 500 ezer Ft

04. 71 – 90 ezer Ft

09. 201 – 250 ezer Ft

15. 501 ezer Ft és felette

05. 91 – 110 ezer Ft

10. 251 – 300 ezer Ft

11. 301 – 350 ezer Ft

88 – MEGTAGADJA A VÁLASZT

99 – NEM TUDJA

121. Beleértve az Ön jövedelmét is, mennyi az Önök háztartásának átlagos havi (nettó) összjövedelme?

ezer Ft/hó

123 – RA!

8888 – NEM KÍVÁN VÁLASZOLNI

9999 – NT

HA NEM TUDJA / NEM KÍVÁN VÁLASZOLNI:

122. A kérdőív adatait név nélkül, statisztikai módszerekkel dolgozzuk fel. Azt megmondaná-e, hogy a **13. VÁLASZLAPON** lévő kategóriák közül melyikbe tartozik?

01. 30 ezer Ft, vagy kevesebb

07. 251 – 300 ezer Ft

12. 701 – 800 ezer Ft

02. 31 – 50 ezer Ft

08. 301 – 400 ezer Ft

13. 801 – 900 ezer Ft

03. 51 – 100 ezer Ft

09. 401 – 500 ezer Ft

14. 901 ezer Ft és felette

04. 101 – 150 ezer Ft

10. 501 – 600 ezer Ft

05. 151 – 200 ezer Ft

11. 601 – 700 ezer Ft

88 – MEGTAGADJA A VÁLASZT

06. 201 – 250 ezer Ft

99 – NEM TUDJA

138. Gátolja-e Önt mindennapi tevékenységeiben valamilyen egészségi probléma, betegség, rokkantság?

1 – igen

Mennyire gátolja Önt ez a probléma?

1 – súlyosan vagy

2 – enyhébben?

3 – változó, attól függ

9 – NT

2 – nem

9 – NT

141. Az ember közérzetét sok dolog befolyásolhatja. A **3. VÁLASZLAP** segítségével mondja meg, hogy mennyire igazak ezek Önre nézve.

Tehát mennyire igaz az, hogy...	Telje- sen	Rész- ben	Inkább nem	Egyál- talan nem	NT
I G A Z					
1. Ön körül mindig van valaki, akivel beszélgethet mindennapi problémáiról?	4	3	2	1	9
2. szükség esetén mindig támaszkodhat valakire?	4	3	2	1	9
3. gyakran érzi úgy, hogy senkit sem érdekel, amit mond?	4	3	2	1	9
4. hiányzik az életéből a meghittség és a melegség?	4	3	2	1	9
5. gyakran érzi magányosnak magát?	4	3	2	1	9

FII.2: A 2. hullám felhasznált kérdésblokkjai

A kérdezett neme: 1 – férfi
 2 – nő

A1–A2. KÉRDÉSEK A KALENDÁRIUMBÓL!

A1. Tehát Önnek az élete során gyermeke született.

A2. Tehát az Ön családi állapota jelenleg:

- 1 – nőtlen, hajadon
- 2 – házas, és együtt élnek
- 3 – házas, külön élnek
- 4 – özvegy
- 5 – elvált

A. Kezdjük az Ön családi körülményeivel!

A3. Pontosan mikor született Ön?

év

hónap nap

A6. Van-e ennek a háztartásnak olyan tagja, beleértve Önt is, akit mindennapi tevékenységében gátol valamilyen egészségi probléma, betegség, rokkantság?

1 – van ilyen

2 – nincs

A7 - RE!

A8. Felsorolok a gyerekeveléssel összefüggő néhány feladatot, kötelezettséget. Kérem, mondja meg, hogy Önöknél ki szokta végezni ezeket a feladatokat?

Válaszoljon az 1. VÁLASZLAP segítségével!

	Mindig a kérde-zett	Általában a kérde-zett	HA VAN PARTNERE			Mindig vagy általában valaki más a háztartásból.	Mindig/ általában valaki más, de nem a háztartásból	A gyerekek megosi-nálják maguk	Nem érinti
			Kérdezt és partnere megosztva	Általában a partner	Mindig a partner				
1. Ki szokta felöltöztetni a gyermekeket vagy ellenőrizni, hogy felöltöztek-e megfelelően?	1	2	3	4	5	6	7	8	0
2. Ki szokta lefektetni a gyermekeket vagy ellenőrizni, hogy lefektüdtek-e?	1	2	3	4	5	6	7	8	0
3. Ki szokott otthon maradni a beteg gyermekekkel?	1	2	3	4	5	6	7	8	0
4. Ki szokott játszani a gyermekekkel?	1	2	3	4	5	6	7	8	0
5. Ki szokott segíteni a házi feladat elkészítésében?	1	2	3	4	5	6	7	8	0
6. Ki szokta elvinni/elhozni a gyermekeket az iskolából, óvodából?	1	2	3	4	5	6	7	8	0

A9.: HA VAN EGYÜTTÉLŐ HÁZAS- VAGY ÉLETTÁRSA:

A9. Kérem, a 2. VÁLASZLAP segítségével mondja meg, hogy mindent egybevetve mennyire elégedett az Ön és házastársa/élettársa között kialakult, a gyerekeveléssel kapcsolatos munkamegosztással? A 0 azt jelenti, hogy egyáltalán nincs megelégedve, a 10-es pedig azt, hogy teljesen elégedett.

Skálaérték:

99 – NT

A10. Igénybe vesz-e Ön vagy családja...

Igénybe vesz-e	Igénybe vesz	Nem vesz igénybe	HA IGEN: hetente általában hányszor?
1. bébiszittert, fizetett gyermekgondozót?	1	2	☐
2. bölcsődét?	1	2	☐
3. óvodát?	1	2	☐
4. napközit (iskolában)?	1	2	☐
5. önszerveződő baba-mama klubot?	1	2	☐

C10. Kérem, a 2. VÁLASZLAP segítségével mondja meg, mennyire elégedett a házasságával/élettársi kapcsolatával? 0-tól 10-ig értékeljen, ahol a 0 azt jelenti, hogy egyáltalán nem elégedett, a 10 pedig azt, hogy teljes mértékben elégedett!

Skálaérték: ☐ ☐
99 – NT

C18. Most pedig arra lennék kíváncsi, hogy kinek mi a feladata az Önök háztartásában. Kérem, mondja el a 10. VÁLASZLAP segítségével, hogy a felsorolt feladatokat ki végzi Önöknél.

	Mindig a kérdezett	Általában a kérdezett	HA VAN PARTNERE			Mindig vagy általában valaki más	Mindig/általában valaki más, de nem	NT
			A kérdezett és partnere megosztva	Általában a partner	Mindig a partner			
			a háztartásból					
1. Főzés	1	2	3	4	5	6	7	9
2. Mosogatás	1	2	3	4	5	6	7	9
3. Bevásárlás	1	2	3	4	5	6	7	9
4. Takarítás	1	2	3	4	5	6	7	9
5. Kisebb javítások a házban és a ház körül	1	2	3	4	5	6	7	9
6. A kiadások bevételek figyelemmel követése	1	2	3	4	5	6	7	9
7. Közös programok szervezése	1	2	3	4	5	6	7	9

HA VAN EGYÜTT ELŐ HÁZASTÁRSA, ÉLETTÁRSA!

C19. Kérem, a 2. VÁLASZLAP segítségével mondja meg, mennyire elégedett az Ön és házastársa/élettársa közötti munkamegosztással? 0-tól 10-ig értékeljen, ahol a 0 azt jelenti, hogy egyáltalán nem elégedett, a 10 pedig azt, hogy teljes mértékben elégedett!

Skálaérték: ☐ ☐
99 – NT

H3. Gátolja-e Önt mindennapi tevékenységeiben valamilyen egészségi probléma, betegség, rokkantság?

1 — igen —————▶ **H3a. Mennyire gátolja Önt ez a probléma:**
1 – súlyosan vagy
2 – enyhébben?

3 – változó, attól függ
9 – NT

Függelék III.:

A 4.2.2 fejezethez kapcsolódó legfontosabb táblázatok és ábrák

FIII.1. táblázat:

Háztartási munkák elvégzése és a szabadidő eltöltése miatti vitatkozás

Keresztábra-elemzés, n=6883, nők, %

		Szabadidő eltöltése miatt vitatkoznak-e?		Összesen
		nem	igen	
Nők házimunka végzése, 3 klaszter	robotoló	93,2	6,8	100,0
	lazító	90,6	9,4	100,0
	tradicionális	95,2	4,8	100,0
Összesen		94,2	5,8	100,0

p=0.003

FIII.2. táblázat:

A háztartási munkák megosztása és az ezzel kapcsolatos vitatkozás gyakorisága

Keresztábra-elemzés, n=4473, nők, %

		Vitatkozás a házimunka megosztása miatt		Összesen
		Nem	Igen	
nők házimunka végzése, 3 klaszter	robotoló	92,8	7,2	100,0
	lazító	93,3	6,7	100,0
	tradicionális	94,7	5,3	100,0
Összesen		93,9	6,1	100,0

p=0.031

FIII.3. táblázat:**A háztartási munkák megosztása és a háztartás vezetésével kapcsolatos attitűd****Keresztábra-elemzés, n=6862, nők, %**

		Fontos-e a jól vezetett háztartás?		Összesen
		Nem	Igen	
Nők házimunka végzése, 3 klaszter	robotoló	1,5	98,5	100,0
	lazító	3,0	97,0	100,0
	tradicionális	1,8	98,2	100,0
Összesen		1,8	98,2	100,0

p=0.017

FIII.4. táblázat:**Háztartási munkák elvégzése és a párkapcsolattal való elégedettség****Keresztábra-elemzés, n=4441, nők, %**

		Párhazcsolattal való elégedettség		Összesen
		Elégedetlen	Elégedett	
Nők házimunka végzése, 3 klaszter	robotoló	12,1	87,9	100,0
	lazító	10,1	89,9	100,0
	tradicionális	5,6	94,4	100,0
Összesen		8,5	91,5	100,0

p=0.000

FIII.5. táblázat:
Háztartási munkák elvégzése és a válások összefüggése
Keresztábra-elemzés, n=3780, nők, %

		Válás		Összesen
		elvált/ külön él	együtt maradt	
Nők házimunka végzése, 3 klaszter	robotoló	96	1615	1711
		5,6%	94,4%	100,0%
	lazító	15	96	111
		13,5%	86,5%	100,0%
	tradicionális	51	1907	1958
		2,6%	97,4%	100,0%
Összesen		162	3618	3780
		4,3%	95,7%	100,0%

p=0.000

FIII.6. táblázat:
Háztartási munkák elvégzése és
a legmagasabb befejezett iskolai végzettség összefüggése
Keresztábra-elemzés, n=6883, nők, %

		Legmagasabb befejezett iskolai végzettség			Összesen
		Alapfokú	Középfokú	Felsőfokú	
Nők házimunka végzése, 3 klaszter	robotoló	1794	1074	375	3243
		52,2%	43,4%	38,5%	47,1%
	lazító	325	373	70	768
		9,5%	15,1%	7,2%	11,2%
	tradicionális	1316	1027	529	2872
		38,3%	41,5%	54,3%	41,7%
Összesen		3435	2474	974	6883
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

p=0.000

FIII.7. táblázat:
A konfliktusok rendezése végül elvált és
sértetlen kötelékben élő házaspárok esetében
Kereszt tábla-elemzés, n=7478, %

		Válás		Összesen
		elvált/ külön él	együtt maradt	
Ha nézeteltérés van Önök között, mi a legjellemzőbb?	megtartja magának a véleményét	13,1	14,9	14,8
	nyugodtan megbeszéli a nézeteltérést	46,6	52,7	52,5
	valamelyikük sértődötten hallgat	23,2	19,5	19,7
	veszekednek, kiabálnak	13,4	8,8	9,0
	tettelegességgig fajul a dolog	1,0	,1	,1
	egyéb	2,0	1,5	1,5
	soha nincs nézeteltérés	,7	2,5	2,4
Összesen		100,0	100,0	100,0

p=0.000

FIII.8. táblázat:
A gyermekek jelenléte és a vitakultúra összefüggése
Keresztábra-elemzés, n=4328, %

		Van-e a háztartásban élő eltartott gyermek?		Összesen
		Nincs	Van	
Ha nézeteltérés van Önök között mi a legjellemzőbb?	megtartja magának a véleményét, hogy elkerüljék a nagyobb vitát	9,1	11,8	11,1
	nyugodtan megbeszélik a nézeteltérést	59,2	55,0	56,1
	valamelyikük sértődötten hallgat	20,7	20,4	20,5
	veszekednek, kiabálnak egymással	7,1	9,6	8,9
	tettlegesséig fajul a dolog	,1	,1	,1
	egyéb	1,4	1,2	1,2
	soha nincs nézeteltérés	2,3	1,6	1,8
	NT	,2	,3	,2
Összesen		100,0	100,0	100,0

p=0.01

FIII.9. táblázat:

A gyermekek jelenléte és a vitakultúra összefüggése, 2.

Keresztábra-elemzés, n=5536, %

		Van-e a háztartásban élő eltartott gyermek?		Összesen
		Nincs	Van	
Vitakultúra fejlettsége	fejletlen	83,8	16,2	100,0
	fejlett	86,1	13,9	100,0
Összesen		85,0	15,0	100,0

p=0.01

FIII.10. táblázat:

A vitakultúra fejlettsége és az ideálisnak tartott gyermekszám kapcsolata

Keresztábra-elemzés, n=5354, %

		Ideálisnak tartott gyermekszám				Összesen
		Gyermek nélkül	1 gyermek	2 gyermek	3 vagy több gyermek	
Vitakultúra fejlettsége	fejletlen	56,0	53,5	45,0	44,4	46,0
	fejlett	44,0	46,5	55,0	55,6	54,0
Összesen		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

p=0.00

FIII.11. táblázat:

A válás gondolata és a válás

Keresztábra-elemzés, n=7487, %

		Válás		Összesen
		elvált/ külön él	együtt maradt	
Elmúlt 1 évben felmerült-e a válás gondolata?	nem merült fel	223	6837	7060
		74,8%	95,1%	94,3%
	gondolati szinten felmerült	69	337	406
		23,2%	4,7%	5,4%
	válásgyanús	6	15	21
		2,0%	,2%	,3%
Összesen		298	7189	7487
		100,0%	100,0%	100,0%

p=0.000

FIII.12. táblázat:

Elmagányosodás és a válás gondolata

Keresztábra-elemzés, n=10287, %

		Elmúlt 1 évben felmerült-e a válás gondolata			Összesen
		nem merült fel	gondolati szinten felmerült	váláshoz közeli helyzet	
Elmagányosodás érzete, klaszterek	elégedett	95,9	4,0	,2	100,0
	meg nem értett	93,4	6,4	,2	100,0
	elhidegült	69,2	29,0	1,7	100,0
Összesen		93,2	6,5	,3	100,0

p=0.000

FIII.13. táblázat:
Elmagányosodás és válás
Keresztábra-elemzés, n=7474, %

		Válás		Összesen
		elvált/ külön él	együtt maradt	
Anómia klaszter	elégedett	66	752	818
		8,1%	91,9%	100,0%
	meg nem értett	213	6325	6538
		3,3%	96,7%	100,0%
	elhidegült	17	101	118
		14,4%	85,6%	100,0%
Összesen		296	7178	7474
		4,0%	96,0%	100,0%

p=0.000

FIII.14. táblázat:
Vallásosság és válás
Keresztábra-elemzés, n=7419, %

		Válás		Összesen
		elvált/ külön él	együtt maradt	
Vallásos-e Ön?	nem	76	1451	1527
		5,0%	95,0%	100,0%
	igen	196	5384	5580
		3,5%	96,5%	100,0%
	bizonytalan	22	290	312
		7,1%	92,9%	100,0%
Összesen		294	7125	7419
		4,0%	96,0%	100,0%

p=0.001

FIII.15. táblázat:
Vallásosság és váláson való gondolkodás
Keresztábra-elemzés, n=7649, %

		Gondolt-e Ön a válásra az elmúlt egy évben?			Összesen
		nem	igen	váláshoz közeli helyzet	
Vallásos-e Ön?	nem	92,3	7,4	,3	100,0
	igen	94,9	4,8	,3	100,0
	nem tudja	94,2	5,5	,3	100,0
Összesen		94,4	5,4	,3	100,0

p=0.003

FIII.16. táblázat:
A kapott támogatások és a válás gondolatának felmerülése
Keresztábra-elemzés, n=10363, %

		Elmúlt 1 évben felmerült-e a válás gondolata?			Összesen
		nem merült fel	gondolati szinten felmerült	válás közeli állapot	
Klaszterek	nem kap támogatást	93,8	6,0	,3	100,0
	háztartási jellegű támogatás	93,4	6,3	,2	100,0
	alkalmi pénzbeli támogatás	90,2	9,3	,5	100,0
Összesen		93,2	6,5	,3	100,0

p=0.000

FIII.17. táblázat:

A kapott támogatások és a legmagasabb befejezett iskolai végzettség összefüggése

Keresztábra-elemzés, n=10363, %

		Legmagasabb befejezett iskolai végzettség			Összesen
		alapfok vagy kevesebb	középfok és szakképzés	felsőfok	
Klaszterek	nem kap támogatást	78,0	71,0	69,8	72,7
	háztartási jellegű támogatás	13,8	11,3	13,8	12,3
	alkalmi pénzbeli támogatás	8,2	17,8	16,4	15,0
Összesen		100,0	100,0	100,0	100,0

p=0.000

FIII.18. táblázat:**A kapott támogatások és a válás****Keresztábra-elemzés, n=7502, %**

		Válás		Összesen
		elvált/ külön él	együtt maradt	
Klaszterek	nem kap támogatást	3,5	96,5	100,0
	háztartási jellegű támogatás	5,0	95,0	100,0
	alkalmi pénzbeli támogatás	5,2	94,8	100,0
Összesen		4,0	96,0	100,0

p=0.009

FIII.19. táblázat:**A legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a házasságkötés****Keresztábra-elemzés, n=16362, %**

		Nem házas	Házias	Összesen
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség	alapfok vagy kevesebb	46,7	53,3	100,0
	középfok és szakképzés	45,6	54,4	100,0
	felsőfok	35,1	64,9	100,0
Összesen		44,5	55,5	100,0

p=0.000

FIII.20. táblázat:

A legmagasabb iskolai végzettség és a válás

Keresztábra-elemzés, n=7502, %

		Válás		Összesen
		elvált/ külön él	együtt maradt	
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség	alapfok	51	1861	1912
		2,7%	97,3%	100,0%
	középfok	188	4217	4405
		4,3%	95,7%	100,0%
	felsőfok	59	1126	1185
		5,0%	95,0%	100,0%
Összesen		298	7204	7502
		4,0%	96,0%	100,0%

p=0.002

FIII.21. táblázat:

A legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a háztartásban élő

eltartott gyermekek száma a fertilis korú válaszadók körében

Keresztábra-elemzés, n=10 004, %

		Háztartásban él-e eltartott gyermek?		Összesen
		nem	igen	
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség	alacsony	41,1	58,9	100,0
	közepes	48,7	51,3	100,0
	magas	43,5	56,5	100,0
Összesen		44,3	55,7	100,0

p=0.000

FIII.22. táblázat:

**A legmagasabb iskolai végzettség és további gyermek kívánása a
fertilis korú gyermektelen nők körében**

Keresztábra-elemzés, n=1 196, %

		Szeretne-e további gyermeket?		Összesen
		nem	igen	
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség	alacsony	18,1	81,9	100,0
	közepes	9,4	90,6	100,0
	magas	13,9	86,1	100,0
Összesen		13,0	87,0	100,0

p=0.000

FIII.23. táblázat:

**A legmagasabb iskolai végzettség és további gyermek kívánása a
fertilis korú kétgyermekes nők körében**

Keresztábra-elemzés, n=883, %

		Szeretne-e további gyermeket?		Összesen
		nem	igen	
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség	alacsony	93,2	6,8	100,0
	közepes	90,7	9,3	100,0
	magas	86,6	13,4	100,0
Összesen		91,3	8,7	100,0

p=0.04

FIII.24. táblázat:**A gyermeknevelésben kapott támogatások és a válás összefüggése****Keresztábra-elemzés, n=1090 (házas nők), %**

		Válás		Összesen
		együtt maradt	elvált/ külön él	
Szokott-e segítséget kapni a gyereknevelésben?	igen	559	48	607
		92,1%	7,9%	100,0%
	nem	460	23	483
		95,2%	4,8%	100,0%
Összesen		1019	71	1090
		93,5%	6,5%	100,0%

p=0.037

FIII.25. táblázat:**Gyermekvállalás és válás.****Keresztábra-elemzés, n=7502, %**

		Válás		Összesen
		elvált/ külön él	együtt maradt	
Van vele élő gyermeke?	nincs	225	2697	2922
		7,7%	92,3%	100,0%
	van	72	4508	4580
		1,6%	98,4%	100,0%
Összesen		297	7205	7502
		4,0%	96,0%	100,0%

p=0.00

FIII.26. táblázat:

Gyermekekkel kapcsolatos kapott támogatások és párkapcsolati elégedettség

Keresztábra-elemzés, n=1219, %

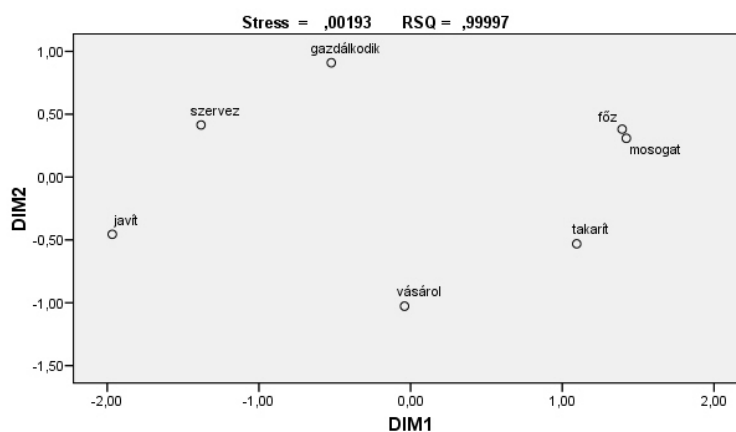
		Párkapcsolattal való elégedettség		Összesen
		kisebb	erősebb	
Klaszterek	segítségben szegény	7,4	92,6	100,0
	segítségben gazdag	2,4	97,6	100,0
Összesen		6,7	93,3	100,0

p=0.016

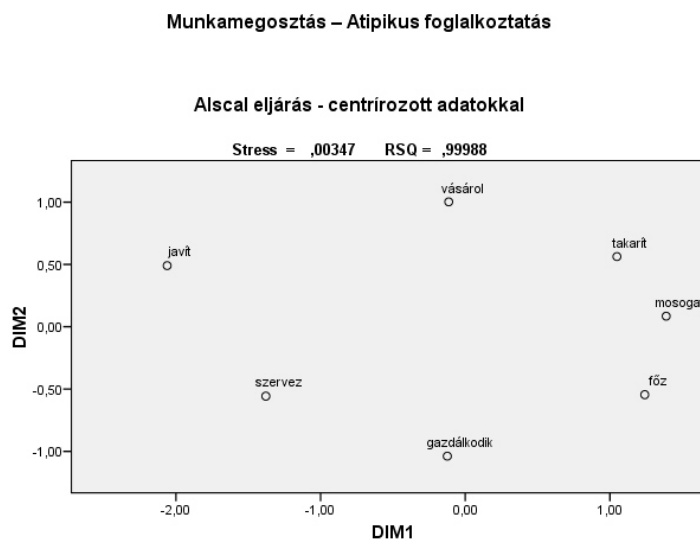
FIII.1. ábra: Tipikus foglalkozású megkérdezettek háztartáson belüli munkamegosztása

Munkamegosztás - Tipikus munkavállalók

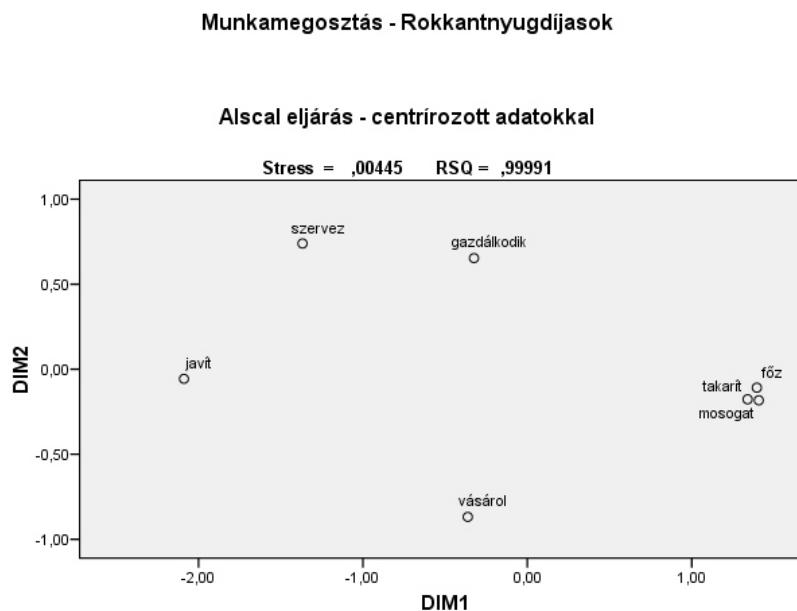
Alscal eljárás - centrozott adatokkal

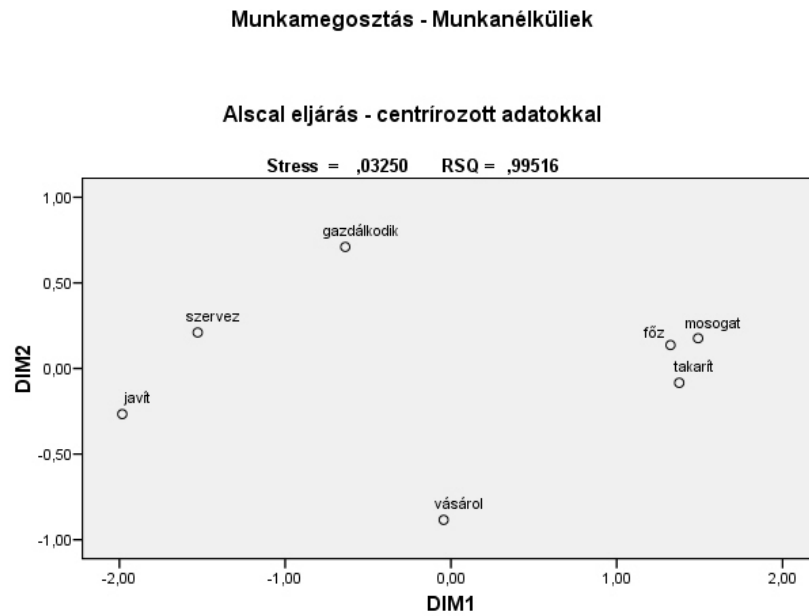
FIII.2. ábra: Atipikus foglalkozású megkérdezettek háztartáson belüli munkamegosztása

FIII.3. ábra: Rokkantsnyugdíjas megkérdezettek háztartáson belüli munkamegosztása

**FIII.4. ábra: Munkanélküli megkérdezettek
háztartáson belüli munkamegosztása**

Függelék IV.:
A LISREL modellhez kapcsolódó legfontosabb táblázatok

***FIV.1: A modell felépítéséhez a European Social Survey
2004. évi hullámából felhasznált kérdésblokkok***

C1 18. VÁLASZLAP Mindent egybevetve, mennyire érzi boldognak magát? Használja a 17. válaszlapot!

<i>Nagyon boldogtalan</i>												<i>Nagyon boldog</i>	<i>(Nem tudom)</i>
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09			10	88

C2 19. VÁLASZLAP Milyen gyakran él **társasági** életet, jár össze barátaival, rokonaival vagy kollégáival? A 19. válaszlap segítségével válaszoljon!

Soha	01
Ritkábban, mint havonta egyszer	02
Havonta egyszer	03
Havonta többször is	04
Hetente egyszer	05
Hetente többször	06
Minden nap	07
(Nem tudom)	88

C3 Van olyan személy, akivel meg tudja beszélni személyes, legbensőbb magánügyeit?

Igen, van	1
Nem, nincs	2
(Nem tudom)	8

F1 Saját magát – és a gyermekeket – is beleszámítva, hányan élnek itt együtt egy háztartásban?

ÍRJA BE A SZÁMOT:

(Nem tudom) 88

A KÖVETKEZŐ TÁBLÁZATBA KÓDOLJA A VÁLASZADÓRA VONATKOZÓ VÁLASZOKAT (CSAK AZ F2/F3 KÉRDÉSRE ADOTT VÁLASZOKAT), MAJD A HÁZTARTÁS TÖBBI TAGJÁRA VONATKOZÓ VÁLASZOKAT (F2-től F-4 kérdésig), CSÖKKENŐ ÉLETKOR SZERINT

HASZNOS LEHET A HÁZTARTÁS EGYES TAGJAINAK NEVÉT VAGY NEVÜK KEZDŐBETŰJÉT IS HASZNÁLNI A KÓDOK MELLETT

F2 KÓDOLJA A NEMET!

F3 És melyik évben született Ön/Ő? (Nem tudom = 8888)

F4 51. VÁLASZLAP Ezt a válaszlapot megtekintve: milyen viszonyban van Ő Önnel?

Személy	01 (válaszadó)	02	03	04	05	06
F2 Neme:						
Férfi	1	1	1	1	1	1
Nő	2	2	2	2	2	2
F3 Születési éve:						
F4 Viszonya a kérdezetthez:						
Férj/feleség/élettárs	1	1	1	1	1	1
Fia/lánya (mostoha vagy nevelt is!)	2	2	2	2	2	2
Szülő/após v. anyós, Az élettárs szülője, mostohaszülő	3	3	3	3	3	3
Fivér/nővér (mostoha és nevelt is)	04	04	04	04	04	04
Egyéb rokon	05	05	05	05	05	05
Egyéb nem rokon	06	06	06	06	06	06
(Nem tudom)	88	88	88	88	88	88

F6 42. VÁLASZLAP Mi az Ön legmagasabb iskolai végzettsége?
Használja az 42. válaszlapot!

nem járt iskolába	01
1–4 osztály elemi/általános iskola vagy azzal egyenértékű	02
5–7 osztály általános iskola vagy azzal egyenértékű	03
befejezett általános iskola vagy azzal egyenértékű	04
szakmunkásképző	05
befejezetlen középiskola	06
érettségi, befejezett középiskola vagy azzal egyenértékű	07
befejezetlen felsőfokú tanintézet (főiskola vagy egyetem)	08
főiskolai diploma	09
egyetemi diploma	10
posztgraduális végzettség	11
felsőfokú végzettség, tudományos fokozattal	12
Egyéb (ÍRJA BE) _____	13
(Nem tudom)	88

F8d INTERJÚKÉSZÍTŐ KÓD:

Ha F8c meg van válaszolva, karikázza be az alábbiakban ugyanazt a kódot, mint FŐ TEVÉKENYSÉGET.

Ha F8c NINCS megválaszolva, másolja ide az F8a-nál megadott kódot, mint FŐ TEVÉKENYSÉGET.

dolgoztam, pénzért (vagy átmenetileg) (alkalmazottként, vállalkozóként, a családi vállalkozásban)	01
tanultam (vagy vakációztam) (amiért nem fizetett munkáltató)	02
munkanélküli voltam és aktívan munkát kerestem	03
munkanélküli voltam, munkára vártam, de nem kerestem aktívan munkát	04
tartósan beteg vagy rokkant	05
nyugdíjas	06
katonai vagy civil szolgálat	07
háztartási munkát végeztem, a gyerekekre vagy másokra vigyáztam	08
(egyéb)	09
(Nem tudom)	88

F32 Ha összeadja az összes forrásból származó bevételeket, mennyi az Ön háztartásának a havi nettó összjövedelme? Ha nem tudja a pontos számot, kérem, becsülje meg az összeget!

Kevesebb, mint 60 000 Ft	01
60 000- 90 000 Ft	02
91 000- 125 000 Ft	03
126 000 és 150 000 Ft között	04
151 000 és 200 000 Ft között	05
201 000 és 249 000 Ft között	06
250 000 és 374999 Ft között	07
375 000 és 499 999 Ft között	08
500 000 és 624 999 között	09
625 000 és 749 999 Ft között	10
750 000 és 1 249 999 Ft között	11
1250000 és 1874999 Ft között	12
1875000 és 2499999 Ft között	13
2 500 000 Ft vagy több	14
(válaszmegtagadás)	66
(nem tudom)	88

F33 48. VÁLASZLAP Ön szerint melyik leírás közelíti meg leginkább az Ön háztartásának jelenlegi jövedelmi helyzetét?

Kényelmesen megélünk a jelenlegi jövedelmünkből	1
Kijövünk a jelenlegi jövedelmünkből	2
Nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkből	3
Nagyon nehezen élünk meg a jelenlegi jövedelmünkből	4
(Nem tudom)	8

F49 53. VÁLASZLAP Mi az Ön apjának a legmagasabb iskolai végzettsége?
Használja a 53. válaszlapot!

nem járt iskolába	01
1–4 osztály elemi/általános iskola vagy azzal egyenértékű	02
5-7 osztály általános iskola vagy azzal egyenértékű	03
befejezett általános iskola vagy azzal egyenértékű	04
szakmunkásképző	05
befejezetlen középiskola	06
érettségi, befejezett középiskola vagy azzal egyenértékű	07
befejezetlen felsőfokú tanintézet (főiskola vagy egyetem)	08
főiskolai diploma	09
egyetemi diploma	10
posztgraduális végzettség	11
felsőfokú végzettség, tudományos fokozattal	12
Egyéb (ÍRJA BE) _____	13
(Nem tudom)	88

F53 Mi volt az Ön apjának a fő foglalkozása?
ÍRD LE RÉSZLETESEN!

FOGLALKOZÁS KÁRTYA

F53b Mivel foglalkozik, vagy mit állít elő az a vállalat, szervezet, ahol az Ön apja akkoriban dolgozott?
KÉRDEZŐ: TISZTÁZZA, HOGY MELYIK ÁGAZATHOZ TARTOZIK EZ A MUNKAHELY!

ipar, bányászat, energia, gyáripár	01
mezőgazdaság, erdő-, és vízgazdálkodás, halászat	02
közlekedés, szállítás, hírközlés	03
kereskedelem	04
pénzügyi szolgáltatás, biztosítás	05
egyéb szolgáltatás	06
köz és (állam)igazgatás, védelem, politika	07
egészségügy	08
kultúra, oktatás, tudomány, egyház	09
Egyéb ÍRJA BE _____	10
(Válaszmegettagadó)	77
(Nem tudom)	88

F55 55. VÁLASZLAP Mi az Ön anyjának a legmagasabb iskolai végzettsége? Használja a 55. válaszlapot.

nem járt iskolába	01
1–4 osztály elemi/általános iskola vagy azzal egyenértékű	02
5–7 osztály általános iskola vagy azzal egyenértékű	03
befejezett általános iskola vagy azzal egyenértékű	04
szakmunkásképző	05
befejezetlen középiskola	06
érettségi, befejezett középiskola vagy azzal egyenértékű	07
befejezetlen felsőfokú tanintézet (főiskola vagy egyetem)	08
főiskolai diploma	09
egyetemi diploma	10
posztgraduális végzettség	11
felsőfokú végzettség, tudományos fokozattal	12
Egyéb (ÍRJA BE) _____	13
(Nem tudom)	88

F59 Mi volt az Ön anyjának a fő foglalkozása vagy állásának a megnevezése?

ÍRD LE RÉSZLETESEN!

FOGLALKOZÁS KÁRTYA

F59b Mivel foglalkozik, vagy mit állít elő az a vállalat, szervezet, ahol az Ön anyja akkoriban dolgozott?

KÉRDEZŐ: TISZTÁZZA, HOGY MELYIK ÁGAZATHOZ TARTOZIK EZ A MUNKAHELY!

ipar, bányászat, energia, gyártás	01
mezőgazdaság, erdő-, és vízgazdálkodás, halászat	02
közlekedés, szállítás, hírközlés	03
kereskedelem	04
pénzügyi szolgáltatás, biztosítás	05
egyéb szolgáltatás	06
köz és (állam)igazgatás, védelem, politika	07
egészségügy	08
kultúra, oktatás, tudomány, egyház	09
Egyéb ÍRJA BE _____	10
(Válaszmegtagadó)	77
(Nem tudom)	88

F62 57. VÁLASZLAP Mi az Ön jelenlegi hivatalos családi állapota? A következő kategóriák közül melyik illik Önre?

nős/férjezett	1	TOVÁBB F63-RA
külön él (de jogilag még nős/férjezett)	2	
elvált	3	
özvegy	4	UGRÁS F65-RE
nőtlen/hajadon	5	
(Válaszmegtagadás)	6	
(Nem tudom)	8	

tar
F63 Jelenleg a férjével/feleségével él?

Igen	1	UGRÁS F66-RA
Nem	2	
(Válaszmegtagadás)	6	TOVÁBB F64-RE
(Nem tudom)	8	

F64 Jelenleg más partnerrel él?

Igen	1	UGRÁS F67-RE
Nem	2	
(Válaszmegtagadás)	6	UGRÁS F66-RA
(Nem tudom)	8	

KÉRDEZZE, HA NEM HÁZAS (az F62-nél 2-5, 8 kód)

F65 Jelenleg partnerével él?

Igen	1	UGRÁS AZ F67 FÖLÖTTI INSTRUKCIÓHOZ
Nem	2	
(Válaszmegtagadás)	6	TOVÁBB F66-RA
(Nem tudom)	8	

60. VÁLASZLAP A párok néha nem értenek egyet a háztartással és a családdal kapcsolatos kérdésekben.

Ennek a válaszlapnak a segítségével mondja meg, milyen gyakran fordul elő, hogy Ön nem ért egyet férjével/feleségével/partnerével ...

		Soha	Havonta egy-nél is kevesebbszer	Havonta egyszer	Havonta többször	Hetenként egyszer	Hetenként többször is	Minden nap	(Egyiküknek sincs fizetett munkája)	(Nem tudom)
G13	... azzal kapcsolatban, hogy hogyan osszák be a házimunkát?	01	02	03	04	05	06	07	-	88
G14	... azzal kapcsolatban, hogy hogyan osszák be a pénz	01	02	03	04	05	06	07	-	88
G15	...a munkahelyen eltöltendő idő hosszában?	01	02	03	04	05	06	07	08	88

G22 64. VÁLASZLAP Most a házimunkáról szeretnék kérdezni, ahogy ez a 64. válaszlapon szerepel.

Házimunkán értjük az otthoni, lakás vagy ház körüli teendőket, például a főzést, a mosást, a takarítást, a ruhák rendben tartását, a bevásárlást, a lakás vagy ház fenntartásával kapcsolatos munkákat, de nem tartoznak ide a gyerekevel kapcsolatos és a szabadidős tevékenységek. Egy tipikus hétköznapon összesen körülbelül hány órát töltenek a háztartásában élők ((mindannyian)) házimunkák végzésével?

MEGJEGYZÉS A KÉRDEZŐNEK: KERÉKÍTSE AZ ÓRÁT. FOGADJON EL BECSLÉST IS.

ÍRJA BE:

(Nem tudom) 88

G23 65. KÁRTYA És ennek az időnek körülbelül mekkora része esik önre? Kérem, használja ezt a 65. válaszlapot.

Semmi vagy szinte semmi	01
Kb. a negyede	02
Negyede-fele	03
Fele-háromnegyede	04
Több mint háromnegyede, de nem az egész	05
Az egész vagy majdnem az egész	06
(Nem tudom)	88

G25 Egy tipikus hétvégén összesen körülbelül hány órát töltenek a háztartásában élők ((mindannyian összességében)) az Ön otthonában házimunkák végzésével?

MEGJEGYZÉS A KÉRDEZŐNEK: KERÉKÍTSE AZ ÓRÁT. FOGADJON EL BECSLÉST IS.

ÍRJA BE:

(Nem tudom) 88

G26 65. VÁLASZLAP MARAD És ennek az időnek körülbelül mekkora része esik önre? Kérem, használja továbbra is ezt a 65. válaszlapot.

Semmi vagy szinte semmi	01
Kb. a negyede	02
Negyede-fele	03
Fele-háromnegyede	04
Több mint háromnegyede, de nem az egész	05
Az egész vagy majdnem az egész	06
(Nem tudom)	88

G41 Ha segítségre van szüksége, számíthat valakire a háztartásában élőkön kívül, aki segítséget nyújthat Önnek gyerekefelügyelettel, más gondozásával, házimunkával vagy ház körüli javítások elvégzésével?

Igen	1
Nem	2
(Nem tudom)	8

G56 70. VÁLASZLAP MARAD Mennyi támogatást kap jelenleg a mindennapi házimunkában vagy gondozásban felnőtt gyermekeitől vagy unokáitól, akik nem élnek Önnel? Továbbra is használja a 70. válaszlapot.

Sok támogatást	1
Némi támogatást	2
Nincs támogatás	3
(Nem tudom)	8

80. VÁLASZLAP E válaszlap segítségével, kérem, mondja meg, milyen gyakran fordul elő, hogy ...

FELOLVASNI

G85 akkor is a munkájával kapcsolatos problémák miatt aggódik, amikor nem dolgozik

G86 túl fáradt ahhoz, hogy élvezze azokat a dolgokat, amiket otthon szeretne csinálni

G87 úgy érzi, a munkája megakadályozza abban, hogy elég időt töltsön a partnerével vagy a családjával

80. VÁLASZLAP E válaszlap segítségével, kérem, mondja meg, milyen gyakran fordul elő, hogy ...

FELOLVASNI

		Soha	Szinte soha	Néha	Gyak- ran	Mindig	(Nincs élettárs/ család) -	(Nem tudom)
G85	...akkor is a munkájával kapcsolatos problémák miatt aggódik, amikor nem dolgozik	1	2	3	4	5	-	8
G86	... túl fáradt ahhoz, hogy élvezze azokat a dolgokat, amiket otthon szeretne csinálni	1	2	3	4	5	-	8
G87	...úgy érzi, a munkája megakadályozza abban, hogy elég időt töltsön a partnerével vagy a családjával	01	02	03	04	05	06	88

G88 KÉRDEZŐ KÓDOLJA G87 ALAPJÁN.

06-os kód (Nincs partner/család) G87-nél
MINDEN MÁS – 01-05 vagy 88-as kód G87-nél

1	UGRÁS G90a-ra
2	TOVÁBB G89-re

80. VÁLASZLAP MARAD Milyen gyakran fordul elő, hogy ... **FELOLVASNI**

		Soha	Szinte soha	Néha	Gyak- ran	Mindig	(Nincs élettárs/ család) 06	(Nem tudom) 88
G89	... úgy érzi, a partnerének vagy a családjának elege van az Ön munkájával kapcsolatos feszültségből?	01	02	03	04	05	06	88
G90	...a családi ügyei miatt nehezen tud a munkájára koncentrálni	01	02	03	04	05	06	88

**FIV.2: A LISREL modellhez kapcsolódó legfontosabb
számolási eredmények**

FIV.2.1. táblázat: Squared multiple correlations

	1	2	3	4	5	6	7
1	0	35	8	15	27	9	26

FIV.2.2. táblázat: LV weight matrix (Főkomponenssúlyok)

	1	2	3	4	5	6	7
1	44	0	0	0	0	0	0
2	45	0	0	0	0	0	0
3	16	0	0	0	0	0	0
4	29	0	0	0	0	0	0
5	0	-6	0	0	0	0	0
6	0	49	0	0	0	0	0
7	0	37	0	0	0	0	0
8	0	-38	0	0	0	0	0
9	0	0	28	0	0	0	0
10	0	0	-94	0	0	0	0
11	0	0	0	-41	0	0	0
12	0	0	0	32	0	0	0
13	0	0	0	64	0	0	0
14	0	0	0	29	0	0	0
15	0	0	0	0	-81	0	0
16	0	0	0	0	-1	0	0
17	0	0	0	0	47	0	0
18	0	0	0	0	0	-15	0
19	0	0	0	0	0	78	0
20	0	0	0	0	0	-73	0
21	0	0	0	0	0	5	0
22	0	0	0	0	0	0	21
23	0	0	0	0	0	0	99

FIV.2.3. táblázat: Reduced Path coefficients (Teljes hatás mérése)

	1	2	3	4	5	6	7
1	100	0	0	0	0	0	0
2	59	100	0	0	0	0	0
3	-16	-28	100	0	0	0	0
4	-26	-29	16	100	0	0	0
5	12	12	-7	-53	100	0	0
6	15	24	3	-12	17	100	0
7	25	24	-1	-23	10	35	100

Függelék V.:

A mélyinterjúk vezérfonala

A felek társadalmi kötéseinek és munkafeltételekkel összefüggő viszonyainak a párkapcsolati kohézióra gyakorolt hatása

Kisgyermekes nők

Budapesti, házas, 40év alatt

Bevezető kérdések

1. *Név, születési dátum, lakhely, legmagasabb iskolai végzettség, utolsó jövedelemszerző foglalkozás*
2. *Mióta vagytok együtt házasságban? [évszám]*
3. *Mikor született meg az első gyermeketek?*
4. *Van második gyermeketek? Mikor született?*
5. *Közös döntés volt a gyermekvállalás, vagy „így alakult”?*
6. *Meddig tervezed, hogy otthon maradsz a gyermekeddel?*
7. *Végzel jövedelemszerző tevékenységet gyermekgondozás mellett?*
8. *Szeretnétek még gyermeket a közeljövőben?*
→ *Ha nem, miért?*
9. *Köszönetképpen adhatok majd Neked egy példányt a kutatásom „érdekes” részeiből? Ha igen, hova küldhetem?*

Bemutakozás

1. A párkapcsolat formájának vizsgálata

- Mit gondolsz, van-e számottevő különbség házasság és élettársi kapcsolat között?
- Ha a válasz igen: Mik ezek a különbségek?
- Ha házas: Ti miért döntöttetek a házasság mellett?
- Ha élettárs: Ti miért döntöttetek az élettársi kapcsolat mellett?

2. Az első gyermek megszületése és a családon belüli és kívüli kapcsolatok átalakulása

- Hogyan alakította, változtatta meg a párkapcsolatokat az első gyermek megszületése? Ha élettárs: Felmerült-e, hogy emiatt házasságot kötnétek?
- Te most alapvetően gyeden vagy gyesen vagy a babáddal, ugye? Dolgozol emellett? Jobban érzed magad ettől, vagy rosszabbul?
- Tanulsz a babázás mellett? Mit gondolsz, ez javít vagy ront a mindennapjaid minőségén?
- Szóba került esetleg az, hogy a férjed maradjon otthon a gyermekkel? Ha igen, mi motiválta volna ezt? Végül miért nem így lett?
- Mennyiben változtak a társas kapcsolataid a gyermek megszületése óta? [eljárni barátokkal, partnerrel, hobbi és egyéb klubokban tagság, régi kollegákkal való viszony változásai] Férjed esetében ez hogyan történt?
- Hogy éltétek meg ezeket a változásokat?

3. Családon belüli munkák és a szabadidő

- Általában ki végzi Nálatok a házimunkát?
- Fizetett segítség mennyire van?]
- Mennyiben tér el a jelenlegi munkamegosztás attól, ahogyan az első gyermek megszületése előtt felosztották a munkát? [kinek a döntése volt az, hogy ilyen módon alakult a munka felosztása az első gyermek megszületése után és milyen módon egyeztették ezt a döntést]
- Hogy érzitek magatokat az új munkamegosztásban? Milyen módon befolyásolta ez a párkapcsolatot?

4. Családon belüli transzferek és barátoktól jövő támogatások

- A gyermek születése egyesek szerint a nők számára igen megterhelő. Egyetértesz ezzel? Kapsz segítséget a család többi tagjától? Milyen jellegű segítség ez? [anyagi/tárgyi/idő, rendszeres/alkalmi]
- Döntően kikre számíthatsz és miben; férj/ rokonok/ barátok/ szomszédok metszet.

- Mit gondolsz, hogyan hat ez a segítség a partnerkapcsolat minőségére? És a Te helyzetedre?
- Mennyi szabadidőd van egy héten? Ezt jellemzően kivel töltöd el?
- Elégnek érzed ezt? Ha nem, Téged és/vagy a párkapcsolatot megviseli a helyzet?

5. A családon belüli kommunikáció

- Általában milyen kommunikációs nehézségeitek vannak a férjeddal?
- Ti hogy kezelitek ezeket a vitás helyzeteket?
- A gyermek és a sok tennivaló mellett tudsz időt szakítani a férjeddal bizalmas beszélgetéseket folytatni?
- Amúgy Nálatok tipikusan ki hozza a döntéseket? [stratégiai és operatív; együtt -- közös felelősség, egyik vagy másik fél privilégiuma]
- Mindenhol téma az anyagiak beosztása. Jelenleg milyennek tartod az anyagi lehetőségeiteket [teljesen megfelelő/beosztással megfelelő/hónapról hónapra élnek/igen rossz]? Van ebből konfliktus?
- Vannak-e tipikus aggodalmaid a jövőtökkel kapcsolatban? Mik ezek? Mennyire szorongsz miattuk? Hogy nyilvánul meg szorongásod? Miként vezeted le a szorongást?

6. A válás

- Felmerült már valaha az, hogy elváljatok?
- Mi volt az oka?
- Hogyan sikerült kikerülni abból a helyzetből?
- Így utólag, hogy látod, mi a helyzet fő tanulsága?
- Hozzátennél még bármit ehhez a beszélgetéshez, amit fontosnak ítélsz, és amit esetleg nem kérdeztem meg?

Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Tardos Róbertnek a munkám során nyújtott folyamatos támogatásáért, értékes tanácsaiért és kitartó biztatásáért.

Köszönöm Nováky Erzsébetnek, hogy a kutatói pálya megkezdésére inspirált, és elsőként támogatta törekvéseimet.

Köszönöm továbbá Göncz Borbálának és Szalma Ivettnek a gondolatébresztő műhelymunkákat.

Köszönöm férjemnek, Szél Bálintnak sok segítségét és végtelen türelmét.

Köszönöm gyermekeimnek, Szél Mirellának és Szél Esztellának, hogy családszociológiai kutatásokra ösztönöztek.